Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 2

(Суми, 19 травня 2017 року)

Суми
2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук;
Король С. М., канд. політ. наук;
Куліш А. М., д-р юрид. наук;
Лобко Н. В., канд. іст. наук;
Нестеренко В. А., канд. іст. наук;
Піскун В. М., д-р іст. наук;
Семенов В. М., канд. наук з держ. упр.;
Сухонос В. В., д-р. юрид. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 11 від 11.05. 2017 р.)

Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи : матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 19 травня 2017 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2017. – Ч. 2. – 191 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 703 від 5 грудня 2016 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2017

ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА

БАРАНОВА Д.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. М. Власенко*)

ВНЕСОК ГЕОРГІЯ НАРБУТА У ПРОЕКТУВАННЯ ГЕРБІВ*

Творчість одного з фундаторів Української академії мистецтв, засновника сучасної української графіки Георгія Івановича Нарбута, колись недоступна широкому загалу, в останні десятиліття визнана й шанована світом.

Георгій Іванович Нарбут народився 25 лютого 1886 р. у дворянській родині Івана і Неоніли Нарбутів у родовому маєтку Нарбутівка тогочасного Глухівського повіту Чернігівської губернії [3]. Любов до малювання виявилася у нього ще в дитинстві. Мальовані печі, вишивка, витинанки у сільських хатах – перші його враження. Хлопчика зачаровувала також різнобарвна і розмаїта природа України.

Захоплення геральдикою з'явилося у Г. Нарбута у зв'язку з тим, що він товаришував у Петербурзі із знаними фахівцями цієї справи – С. Тройницьким, В. Лукомським та О. Шарлеманем. Опанував складну техніку малювання гербів. Згодом він став членом редакції журналу «Гербовед» [1], Проте Г. Нарбут був не тільки графіком, але і вченим, дослідником. Вивчав українську історію, ужиткове-декоративне мистецтво, художню старовину.

Під час Української революції 1917-1921 рр. Г. Нарбут брав участь у створенні державного гербу та печатки України. Його долучив до цієї роботи М. Грушевський. Оголошений Головою

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Української Центральної Ради конкурс на кращі ескізи українських грошей виграв саме Г. Нарбут. При виготовленні купюр українських грошей він використав орнаменти козацького бароко, декоративні шрифти та тризуб – знак князя Володимира. Саме на купюрі 100 карбованців ще за 52 дні до офіційного прийняття тризуба як Державного Гербу України з'явився князівський знак. Його добре сприйняли українські патріоти, оскільки тризуб уособлював нашу державність з часів Київської Русі. Г. Нарбут був членом комісії з розробки державних символів. Одночасно займався ілюструванням періодичних видань, книг, виготовляв станкові графічні композиції [2].

За часів Української Держави Павла Скоропадського також розроблялася державна символіка. Г. Нарбуту було доручено виконати новий зразок державного герба. У ньому художник поєднав символи князівських запорозького козацтва – тризуб із фігурою козака з пищаллю. У 1918 р. Г. Нарбутом опрацьовано проект герба міста Києва, в якому поєднано два символи – арбалет-самостріл і зображення св. Михайла. Однак цей проект залишився незатвердженим [4].

На думку фахівців, удосконалений Г. Нарбутом герб – тризуб УНР – належить до кращих зразків геральдичного мистецтва. За активної участі художника побачили світ дві книги «Гербы гетьманов Малороссии» та «Малороссии гербовник», видання яких у 1996 р. експонувалися на Сумській обласній виставці. Творчий доробок художника – 159 гербів козацьких і дворянських родів України [5].

У радянські часи ім'я Г. Нарбута паплюжили за те, що він удосконалив національну «фігуру з трьох елементів» – малий герб України. І лише під час політичної «відлиги», у 1957 р., коли була опублікована стаття Л. Владича «Не обіднювати історію українського радянського мистецтва», про Г. Нарбута згадали як про видатного митця.

Із становленням незалежної України геральдичні твори Г. Нарбута зайняли почесне місце в історії українського мистецтва. Власними творами художник довів відданість своїй Батьківщині.

1. *Белоконь С. И.* Неизвестная статья В. К. Лукомского о Г. И. Нарбуте / С. И. Белоконь // Сборник научных трудов: Материалы исследования. – Л.: Гос. эрмитаж, 1987. URL: http://archive.li/DXMYJ

2. *Голлербах Е. Г.* Книжкові знаки І. Нарбута / Е. Г. Голлербах // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 44-47. – URL: http://elib.nplu.org/object.html?id=6990.

3. *Михайлів Ю.* Георгій Нарбут / Ю. Михайлів // Життя й революція. – 1926. – № 10. – С. 79-92. – URL: http://elib.nplu.org/object.html?id=6987.

4. *Смірнова К. Р.* Внесок Георгія Нарбута в українське державотворення / К. Р. Смірнова. – URL: http://ena.lp.edu.ua.

5. *Ткаченко В.* Нарбутівка і Нарбути: Науково-публіцистичний нарис. – Суми: ВВП «Мрія» ЛТД, 1998. – 104 с.

ГОНЧАРЕНКО Я., МАЛІЙ Б., ОХРІМЕНКО А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. М. Власенко)*

ЗАКОНОДАВЧІ ОРГАНИ УКРАЇНСЬКОГО МІЖВОЄННОГО ПЕРЕДПАРЛАМЕНТУ*

У складних зовнішньополітичних умовах розбудови сучасної України, коли вона у 2014-2017 рр. зіткнулася із порушенням свого суверенітету (анексія Криму та військово-політичні події на Донбасі) з боку сусідньої держави, варто використати досвід державотворення попередніх поколінь українців. Серед них – діяльність Державного Центру Української Народної Республіки (ДЦ УНР) в еміграції (екзилі). Сам факт діяльності такого центру в еміграції свідчить про

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

існування паралельного (альтернативного радянському) процесу українського державотворення, який не припинився з виходом Уряду, Армії і державних інституцій УНР на еміграцію. Діяльність ДЦ УНР в еміграції засвідчила продовження боротьби українців за свою національну незалежну державу. Мета роботи – показати склад та структуру законодавчих органів українського передпарламенту в еміграції.

Український парламентаризм розвивався і в еміграції. Йдеться, насамперед, про Раду Республіки (1921 р.) й умовно про Братство української державності. Вони різнилися способом формування та ступенем представництва. Спільною була лише мета – відновлення суверенної демократичної України. Обидві інституції використовували як український досвід новітньої доби, так і досвід країн, на території яких у різний час перебував ДЦ УНР [1, с. 601].

Рада Республіки утворилася 3 лютого 1921 р. на території Польщі (м. Тарнів) й офіційно проіснувала до 5 серпня 1921 р. Це була спроба створити тимчасовий орган парламентського типу на базі політичних сил, що емігрували з території України з метою подальшого визначення зовнішньої та внутрішньої політики уряду УНР демократичним парламентським шляхом, оскільки, ідея скликання на чужій території Державної Народної Ради (законодавчого органу), відповідно до закону «*Про Державну Народну Раду*», не могла бути реалізована Державним Центром УНР в еміграції.

У грудні 1920 р. відбулася низка нарад українських політичних партій щодо часу скликання РР та принципу представництва в ній. 9 січня 1921 р. С. Петлюра підписав ухвалений РНМ закон «*Про Раду Республіки*». Згідно з ним РР була утворена як «*тимчасовий зверхній орган народньої влади, що мав діяти на час перебування Уряду УНР поза межами території Республіки*» [2, с. 23; 3, с. 20]. Спочатку РР діяла легально. Польська влада прихильно ставилася до її існування

на території країни, але з квітня 1921 р. після підписання Ризького договору засідання РР відбувалися напівлегально. Рада Республіки змушена була навіть змінити свою назву на Сюзерен-Конвент.

У результаті виборів до передпарламенту було обрано 67 депутатів. У першому засіданні РР взяло участь 43 особи, які представляли такі політичні партії та організації, як народні республіканці (5 делегатів), самостійники-соціалісти (5), селянські соціалісти (4), соціалісти-федералісти (5), соціал-демократи (4), хлібороби-демократи (5), залізничні спілки (4), спілки поштовиків (2), спілки кооператорів (4) та спілки самоврядування (5). Згодом поповнили склад РР представники від партій: соціалістів-революціонерів, трудової, єврейських, польських, німецької, соціал-демократичної, народної та культурно-просвітніх організацій [2, с. 23, 34].

Відповідно до «*Регуляміну Ради Республіки*» (регламент передпарламенту), прийнятим 30 березня 1921 р., у складі Ради Республіки були сформовані постійно діючі органи:

Президія – керівна структура РР, яка розглядала важливі питання. До її складу входили Голова РР, його заступники і секретарі, кількість яких визначала сама РР. Вона обиралася на початку кожного нового скликання РР. Компетенція Президії – керівництво засіданнями РР, формування порядку денного засідань РР, розподіл обов'язків між членами Президії та призначення на посади урядовців канцелярії РР. Голова Президії відкривав і закривав засідання, головував на них, слідкував за порядком у залі засідань, представляв РР в інших органах ДЦ УНР в еміграції, на міжнародній арені і разом із першим секретарем підписував усі схвалені РР нормативні акти. Серед секретарів РР визначався перший (головний), який здійснював контроль за урядовими протоколами та канцелярією РР. До складу секретаріату входили головний секретар і секретарі. Він слідкував за справами, що розглядалися РР, стежив за

урядовими протоколами і стенограмами засідань, рахував голоси при голосуванні, допомагав Голові і його заступникам здійснювати свої повноваження [2, с. 113-114].

Постійні комісії. Під час кожного нового скликання створювалися такі постійні комісії, як фінансово-економічна, бюджетна, законодавчо-адміністративна, закордонних справ, військова, культурно-освітня, регламентна та мандатна. Кожна комісія мала свій статут, в якому визначалося коло питань саме цієї комісії. За необхідності РР могла створювати й інші комісії. Кожна комісія обирала зі свого складу Голову, його заступника і секретаря. На її засіданнях велися протоколи, запрошувалися представники Уряду УНР в еміграції або фахівці із різних галузей знань. Комісії звітували про свою діяльність перед пленумом РР [2, с. 115-116].

Канцелярія, що складалася з директора і загального, юридичного, фінансово-рахункового та адміністративно-господарського відділів. У «*Регуляміні*» зазначалося, що склад канцелярії буде визначено окремим законом [2, с. 115-116], який так і не був прийнятий.

У законі «*Про Раду Республіки*» не було чітко визначена компетенція РР. Але в ньому зазначалося, що Рада приймає закони і відправляє у відставку РНМ або окремих міністрів [2, с. 24]. З діяльності РР випливає, що вона приймала нормативні акти («*Регулямін*»), вирішувала питання виділення коштів на різні потреби ДЦ УНР в еміграції, обирала Президію РР, утворювала канцелярію і комісії РР, вирішувала соціальні питання (наприклад, про пенсійне забезпечення вояків Армії УНР та їх родин) тощо.

Так само цим законом не були чітко окреслені повноваження РР. З аналізу її діяльності можна виділити такі повноваження:

1) у сфері створення, припинення та контролю за діяльністю державних органів: затвердження складу Уряду УНР в екзилі,

розгляд питань про організацію роботи в Раді Народних Міністрів, заслуховування звітів Прем'єр-Міністра про діяльність РНМ, відправлення у відставку Ради Народних Міністрів або окремих міністрів, скорочення штатів державних установ.

2) у сфері зовнішньої політики: заслуховування звітів міністра закордонних справ, заслуховування доповідей послів УНР.

3) у сфері нормотворчої діяльності: прийняття законів і нормативних актів внутрішнього призначення, зокрема, законодавче регулювання питань соціального захисту населення, пенсійного забезпечення, освіти тощо.

4) у фінансовій сфері: вирішувала питання асигнування коштів на різні потреби ДЦ УНР в екзилі, розглядала питання соціального забезпечення українських емігрантів та полонених, зокрема, щодо поліпшення матеріального становища інтернованих у таборах вояків Армії УНР.

5) у сфері внутрішньої організації та розгляду поточних питань: утворення комісій РР та зміна їх складу, а також заслуховування звітів цих комісій, вибори Президії РР, призначення посадовців канцелярії РР, прийняття від депутатів Ради Республіки присяги, призначення відпусток депутатам РР, розгляд на своїх засіданнях заяв різних фракцій РР [4, с. 72].

Термін повноважень РР – до шести місяців [2, с. 23].

Рада Республіки виконувала такі функції:

Установчу – встановлення системи органів влади (затвердження складу уряду УНР в екзилі, формування структури Ради Республіки – Президія, комісії, канцелярія).

Законодавчу – підготовка та прийняття законопроектів.

Контрольну – здійснення контролю за РНМ, окремими міністрами та урядовцями; відправлення у відставку як всього уряду, так і окремих міністрів.

Фінансову – виділення коштів на різні потреби ДЦ УНР в еміграції, вирішення соціальних питань.

Представницьку – представництво волі та інтересів політичних партій і громадсько-політичних організацій України, що розпочали свою діяльність до 1-го липня 1919 р., які на думку їх членів представляли і захищали інтереси громадян України. Уряд УНР в еміграції визнавався на міжнародній арені до 1923 р. У зв'язку із цим діячі українських політичних партій та громадсько-політичних організацій, що перебували в еміграції та входили до Ради Республіки, вважали, що вони мають право представляти інтереси народу України. Ці партії та громадські організації мали своїх представників на території України, постійно з ними співпрацювали до часу встановлення радянської влади. Представницька функція Ради Республіки здійснювалася у двох формах: організаційній та правотворчій.

Отже, через неможливість скликати в еміграції Державну Народну Раду, відповідно до закону від 12 листопада 1920 р. «Про Державну Народну Раду», на час перебування Уряду УНР за межами території України утворилася Рада Республіки, як тимчасовий представницький законодавчий орган [5, с. 73].

Як випливає із вищенаведеного, РР активно включилася у роботу ДЦ УНР в еміграції. Однак її діяльність поступово втрачала ефективність, особливо влітку 1921 р., а отже віддалялася від своєї мети – консолідації українського громадянства та підготовки до повернення в Україну. Це було зумовлено низкою причин, зокрема, підписанням радянсько-польського договору у березні 1921 р., переходом на нелегальний спосіб роботи, відсутністю коштів на своє утримання, досить критичним ставленням до Директорії та Уряду УНР, браком сталих традицій парламентаризму в українському суспільстві, виїздом у пошуках роботи до інших країн депутатів тощо.

Отже, діячі ДЦ УНР в еміграції, створюючи Раду Республіки, сподівалися невдовзі повернутися в Україну і продовжити свою політичну діяльність, але цього не сталося. РР

могла перетворитися з передпарламенту на повноцінний парламент лише за умови повернення на Батьківщину.

Після припинення існування Ради Республіки декілька років Голова Директорії, Уряд УНР в еміграції та лідери українських політичних партій намагалися осмислити ситуацію, в якій опинилися, та спробувати реформувати ДЦ УНР в еміграції. Одним із перших за реорганізацію ДЦ УНР і Уряду УНР виступив колишній член Центральної Ради, міністр закордонних справ (лютий – квітень 1919 р.), а на той час голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії, професор К. Мацієвич. Він запропонував С. Петлюрі суттєво скоротити склад Уряду УНР, створити Український національний комітет (ДЦ УНР), до складу якого б увійшли представники різних політичних таборів, запровадити систему самооподаткування (сплата емігрантами національного податку) [6, с. 66-68, 71, 81]. З головними ідеями К. Мацієвича щодо реформування ДЦ УНР в еміграції Голова Директорії УНР погодився [7, с. 564].

За твердженням Президента УНР в еміграції М. Лівицького, Уряд УНР в еміграції перебував під контролем таємної організації Братство української державності (БУД). «*БУД був фактичним парламентарним тілом, яке існувало при Державному центрові УНР*» [8, с. 51]. Братство виконувало роль передпарламенту, але з невисоким рівнем легітимізації. Організація з такою назвою була започаткована ще під час Української революції 1917-1921 рр. і продовжила своє існування в еміграції. В Україні керівником БУД був академік С. Єфремов, в еміграції – професор Б. Іваницький [7, с. 564]. Про структуру і діяльність БУД в Україні докладно описав історик українського парламентаризму В. Яблонський [9, с. 131-143].

В еміграції Братство сформувало власну організаційну структуру. В окремих країнах та місцевостях цих країн діяли громади БУД, які між собою не зносилися, а мали зв'язок лише через провід (керівництво) БУД. В середині 30-х рр. ХХ ст. у

Варшаві існувало чотири такі громади, у Бухаресті, Каліші, Львові, Парижі, Подєбрадах, Празі – по одній. Періодично (раз на 2-3 роки) відбувалися з'їзди представників громад, на яких звітували голова і члени Уряду УНР в еміграції, міг змінюватися його склад та визначатися головні напрямки діяльності. Такі з'їзди проходили у Відні, Карлсбаді та Празі. До складу БУД належало близько 100 осіб, в тому числі Голова Директорії (С. Петлюра, А. Лівицький), усі члени Уряду УНР в еміграції (А. Ніковський, О. Лотоцький, В. Прокопович, М. Славінський, Р. Смаль-Стоцький, О. Шульгін, А. Яковлів), представники вищого військового командування колишньої Армії УНР (генерали М. Безручко, В. Змієнко, В. Кущ, М. Садовський, В. Сальський, О. Удовиченко, П. Шандрук, сотники М. Битинський, А. Кмета, М. Палієнко, В. Шевченко та інші), визначні діячі уенерівської еміграції (В. Андрієвський, Д. Геродот (Івашина), М. Ковальський, К. Мацієвич, Т. Олесіюк, В. Соловій, М. Танцюра, В. Трепке, П. Холодний, Л. Чикаленко та інші). Керівником БУД був Б. Іваницький (у 1948-1953 рр. – голова Української Національної Ради), його заступником – І. Кабачків, секретарем – М. Лівицький, скарбником – В. Соловій [9, с. 50-52].

Отже, Братство української державності проіснувало в еміграції до 1948 р. Замислювалося своїми засновниками як надпартійна, неурядова, таємна організація української еліти для боротьби проти ідей більшовизму та утвердження державної незалежності України. БУД впливав на здійснення політики ДЦ УНР в еміграції.

---

1. *Яблонський В. М.* Українська політична еміграція УНР й традиції парламентаризму у ХХ ст. / В. Яблонський // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – 2013. – № 6. - С. 600-610.

2. Український парламентаризм на еміграції. Державний Центр УНР: документи і матеріали. 1920-1992 / Упор. В. Яблонський. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2012. – 840 с.

3. *Фещенко-Чопівський І.* 220 днів Ради Республіки – Передпарламент УНР на еміграції в Тарнові [спогади] / І. Фещенко-Чопівський. – Львів: Джерело, 2002. – 69 с.

4. *Панова І. Ю.* Еволюція правового становища Державного Центру УНР в екзилі / І. Ю. Панова // Держава і право. – К., 2011. – № 61. – С. 71-76.

5. *Панова І. Ю.* Рада Республіки УНР: правовий статус та компетенція / І. Ю. Панова // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 71-74.

6. Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920-1923 рр.) / Упоряд., вступ. стаття та коментарі В. Власенка. – Суми, ФОП Наталуха А.С., 2009. – 128 с.

7. *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи / Упоряд. В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. – Т. 4. – 704 с.

8. *Лівицький М. А.* ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. А. Лівицький. – Мюнхен-Філадельфія: Вид-во Укр. інформ. бюро, 1984. – 72 с.

9. *Яблонський В. М.* Братство Української Державності: історія створення та діяльності / В. Яблонський // Український історичний журнал. – 2014. – № 2. – С. 131-143.

КОРОЛЬ В. Н., СЕРДЮК Ю.

ВЗГЛЯДЫ АРНОЛЬДА ТОЙНБИ НА ОТНОСИТЕЛЬНОСТЬ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И УМОПОСТИГАЕМОЕ ПОЛЕ ИСТОРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ*

Арнольд Тойнби (1889-1975) – один из самых влиятельных мыслителей современности. Его труды привлекают к себе внимание богатством исторического материала, оригинальностью его трактовки, смелыми поворотами мысли, неожиданными аналогиями и параллелями.

В молодости он изучал античную историю в Баллиальском колледже Оксфордского университета, а также в Британской археологической школе в Афинах. Участвовал в экспедициях по Греции и островам Эгейского моря. Греко-римская цивилизация

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

казалась ему особенно привлекательной и послужила исходной моделью в его культурологической концепции [1, с. 179].

Среди огромного наследия А. Тойнби наибольшую ценность представляет 12-томный труд «Постижение истории» («A Study of History»), первые 6 томов которого вышли в 1934-1939 гг., а остальные – после Второй мировой войны.

В своей работе «Постижение истории» автор констатирует тот факт, что в каждую эпоху и в любом обществе подход к изучению истории, как и любая социальная деятельность, подчиняется господствующим тенденциям данного места и времени. Тойнби выделяет два института, которые определяют жизнь современного ему западного мира: индустриальная система экономики и политическая система национального государства.

Поскольку развитие индустриальной системы опирается на достижения физических наук, то ученый предполагает, что между индустрией и наукой была некая «предустановленная гармония». Здесь по аналогии А.Тойнби использует понятие, введенное Г. В. Лейбницем с целью обоснования учения о взаимоотношениях монад, согласно которому реально наблюдаемое, но запрещенное законами бытия, влияние частиц друг на друга есть результат изначально установленной Богом гармонии [2, с. 395].

Таким образом, благодаря такой связи, и научное мышление стало организовываться индустриальным образом. Историческое мышление также оказалось захваченным чуждой ему индустриальной системой. Показателем этого автор считает то, что историки стали тратить большую часть своих усилий на сбор сырого материала, записей, документов и публикацию их в виде антологий или частных заметок для периодических изданий, тогда, как авторы, предлагающие свои оригинальные исследования, подвергаются беспощадной критике. Более того, нередко преподаватели истории начали определять свои семинары как «лаборатории», применяя научные методы,

созданные для анализа неодушевленной природы, что возмущает Арнольда Тойнби. Для него «семинар историка – это питомник, в котором живые учатся говорить живое слово о живых», а не «фабрика или мастерская» [3, с. 17].

С другой стороны, существовал еще один доминирующий в западном мире институт, который оказался в состоянии совместить целостность взгляда на историю с индустриализацией исторического мышления. «Таким вторым институтом – пишет автор, – оказалось «суверенное государство», которое в наш «демократический» век вдохновляется духом национального единства» [3, с. 17].

Индустриализм и национализм создали «великие империи», каждая из которых оказывала постоянное влияние на жизнь общества, рассматривая себя как ось, вокруг которой вращается весь мир. Тойнби уверен, что каждая из этих великих держав вовсе надеялась заменить собой весь мир, поскольку они были замкнуты и самодостаточны. Претензии эти распространялись не только на области экономики и политики, но и на область духовной культуры. Историки также были подвержены подобным тенденциям.

Однако все изменилось с I Мировой войной. Одни великие державы совсем распались и исчезли с карт, другие вышли из войны ослабленными, искалеченными и требовали кардинальных перестроений. Индустриализм теперь начал тормозить экономическое развитие. Государства уже не могли претендовать на универсальность и самодостаточность, так как не могут выжить экономически в одиночку. Создаются Лига Наций и Международное бюро труда в Женеве с множеством организаций вокруг них, к которым приходится обращаться правительствам стран.

Ученый отмечает, что в сознании общества появляется осмысление себя, как части более широкого универсума, тогда, как ранее выдвигались притязания считать себя, свое общество

таким универсумом. Так как историк не может абстрагироваться от среды, в которой он живет, то это должно повлиять на изменение во взглядах и научных подходах западных историков. « ... новый век очертил свое поле исследования, не ограниченное рамками одной национальности, и ученые вынуждены будут приспособить свой метод к интеллектуальным операциям более широкого масштаба» [3, с. 20], – пишет Арнольд Тойнби.

Однако Тойнби не спешит с выводами о безусловной относительности исторической мысли и социальной среды. Он лишь констатирует наличие некой относительности на переднем плане исторического мышления и надеется зафиксировать устойчивый и абсолютный объект на заднем плане исторической мысли.

На данном этапе он задается вопросом поиска «умопостигаемого поля исторического исследования», под которым понимается общество, не соотносимое с конкретными историческими и социальными обстоятельствами, воспринимаемое исключительно разумом или интеллектуальной интуицией и независимое от историка.

Для поиска такого поля Тойнби проводит исследование на примере Великобритании. В своем выборе он руководствуется тем, что это не только национальное государство, но и великая держава, долгое время находившаяся в относительной изоляции в силу географического расположения и специфической внешней политики. «… если Великобритания (как наследница и преемница Англии) не представляет собой «умопостигаемого поля исторического исследования», то мы можем сделать заключение, что никакая другая европейская держава не выдержит аналогичного испытания» [3, с. 22].

Тщательно анализируя ключевые этапы жизни Англии, ученый приходит к выводу, что ни один из них не был специфическим, и понять его без учёта внешних обстоятельств невозможно. Отсюда вывод, что ни Великобритания, ни любое

другое национальное государство не может быть само по себе «умопостигаемым полем исторического исследования».

Возникает потребность искать поле, в котором Великобритания является частью. Подсказкой здесь служит то, что все вехи британской истории являются также и этапами жизни искомого общества. Поэтому нужно проследить за всеми частями этого единого целого, но при этом «воспринимать их как голоса единого хора, которые имеют значение и смысл в общем строе гармонии, но теряют их, как только становятся набором отдельно звучащих нот» [3, с. 26].

А. Тойнби детально выясняет экономические, политические и культурные связи Великобритании в каждой из её исторических эпох. В современном обществе в экономическом и политическом плане имеет место практически глобальная взаимосвязь. Но в культурном плане связи общества, к которому принадлежит Великобритания, ограничиваются странами Западной Европы и Нового Света. Изучая протяженность западного мира во времени, ключевой точкой Тойнби считает империю Карла Великого. В период между падением Римской империи и эпохой Каролингов, из старого римского общества «было извлечено ребро, ставшее хребтом нового, нарождающегося западного общества того же вида» [3, с. 36]. Если углубиться в исследовании дальше, то историк вынужден будет мыслить не понятиями западного мира, а греко-римскими.

Что же касается непрерывности истории, то Арнольд Тойнби критикует построение данной концепции по аналогии с представлениями физики, отмечая её бесполезность в таком случае. Подобное представление непрерывности не выполняет своей роли и не даёт понимания явлений и процессов без их дискретного выделения в общем потоке. Автор воспринимает непрерывность истории в двух степенях: 1) непрерывность между последовательными периодами в истории одного того же общества; 2) непрерывность как связь во времени самих обществ.

Итак, умопостигаемые поля исторического исследования существуют и представляют собой общества с более широкой протяженностью, чем национальные государства либо другие политические союзы. В качестве таких полей Арнольд Тойнби выделяет 21 цивилизацию, которая возникла вследствие мутаций примитивных обществ либо выросла на базе отечески родственных цивилизаций. В настоящее время живы только семь из них: западная, православная христианская (основная), православная христианская (русская), исламская (как совокупность арабской и иранской), индуистская, дальневосточная (основная), дальневосточная (японо-корейская).

Арнольд Тойнби комментирует исследования западных антропологов Хобгауза, Уэлера и Гинзберга, которые составили список из около 650 примитивных обществ, сведения о которых полны и достоверны. Автор «Постижения истории» признает, что такие общества также подпадают под понятие «умопостигаемых полей исторического исследования». Но он категорически отвергает возможность сопоставления обществ-цивилизаций с примитивными обществами, говоря, что «сравнивать цивилизацию с примитивным обществом – это все равно, что сравнивать слона с кроликом» [3, с. 80].

Ученый порой сознательно отказывается от традиционных средств логического доказательства. Кроме того, детально излагая обильное количество исторических фактов из жизни обществ, автор весьма расплывчато характеризует критерии, по которым эти цивилизации выделяются. Это спровоцировало Люсьена Февра писать о работе Тойнби: «Нам не преподнесли никакого нового ключа. Никакой отмычки, с помощью которой мы могли бы открыть двадцать одну дверь, ведущую в двадцать одну цивилизацию» [4, с. 95].

Однако здесь необходимо отметить, что Тойнби в свойственной ему манере старается постепенно подвести к

восприятию той концепции, которую он представляет, не только посредством логики, но и в значительной мере через интуитивное познание.

---

1. *Иконникова С. Н.* История культурологических теорий / С. Н. Иконникова. – [2-е изд., перераб. и дополн.]. – СПб.: Питер, 2005. – 474 с.

2. Філософський словник соціальних термінів. / [Склад. та упоряд. В. П. Андрущенко, М. І. Бойченко, М. І. Михальченко]. – [Вид. 3-є, доповн.]. – Х.: «Р.И.Ф.», 2005. – 672 с.

3. *Тойнби А. Дж.* Постижение истории. / Арнольд Джозеф Тойнби; [Пер. и сост. Огурцов А.П.; вступ. ст. Уколовой В.И.; закл. ст. Рашковского Е.Б.]. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.

4. *Февр Л.* Бои за историю: [сб. стат.] / Люсьен Февр; [Пер. А. А. Бобовича и др.; ст. А. Я. Гуревича; коммент. Д. Э. Харитоновича]. – М.: Наука, 1991. – 629 с.

КУХНО М.
(науковий керівник – к. держ. упр., доц. *В. М. Семенов*)

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАВЛА ПЕТРОВИЧА СКОРОПАДСЬКОГО

Павло Петрович Скоропадський - палкий патріот України, талановитий воєначальник, який незважаючи на скрутне положення країни наважився провести державні реформи, які були спрямовані на будівництво Української держави.

Аналізуючи діяльність цієї особистості, ми повинні відзначити те , що своїми зусиллями та плідною працею Скоропадський зробив великий крок вперед на користь Української держави , а тому сучасні органи публічної влади повинні брати до уваги те позитивне , що зробив гетьман та намагатися підіймати рівень нашої країни .

Значну увагу діяльності гетьмана приділили такі вчені як: В. Барвінський, Д. Гаєцький, В. Горобець, Д. Дорошенко, З. Когута, К. Кононенко, Т. Коструба, В. Купрійчук,

Л. Мельник, В. Панашенко, В. Пархоменко, В.Рум'янцев, Д. Швець та багато інших.

В. Купрійчук зазначає, що першочерговими завданнями уряду П.Скоропадського ставилося відродження української мови, створення національних освітніх закладів, збільшення кількості україномовних газет, журналів, підручників, розвиток бібліотечної справи, музичного, театрального мистецтва тощо [1, с.19]. Слід звернути увагу на те , що створювались також українські початкові школи, відкрито 50 середніх шкіл, а також 54 українські гімназії, наприкінці року їх налічувалось близько 150, відкривалися курси української мови для педагогів. Необхідно зазначити те, що був прийнятий закон про обов'язкове вивчення української мови та літератури, історії та географії України, що сприяло обізнаності Українського народу.

В. Рум'янцев пише, що 6 жовтня 1918 р. урочисто відкрито у Києві перший Державний Український університет, а 22 жовтня - другий Український університет у Кам'янець-Подільському. За гетьманську добу було засновано Державний український архів, Національну галерею мистецтва, Український історичний музей, Українську національну бібліотеку, Український театр драми та опери [3, с.42]. Звичайно , що провідне місце належало Українській академії наук , яку було створено 1917 року , і яку очолив В. Вернадський.

В. Пархоменко досліджує, що за період гетьманату в Одесі були сформовані штаби 3-го корпусу та 5-ї піхотної дивізії, гарматна бригада, авіазагон, різні технічні частини. Формувалися 18-й Поморський та 19-й Одеський полки, авіадивізіон, створювалася сухопутна оборона узбережжя Чорного моря; планувалося відкрити декілька військових навчальних закладів. В Одесі також знаходилися ескадрон морської кавалерії, взвод саперів, два інженерні взводи (телеграфний та телефонний), автомобільний і мотоциклетні відділення, а також радіостанція і два катери для зв'язку [2,с.69-70].

Д. Швець зазначає, що у період гетьманату П. Скоропадського функції охорони правопорядку покладалися на формування кількох видів: Державна варта, місцева міліція, армійські охоронні сотні , добровільні дружини (офіцерські та змішані) [4,с.13]. Також створена українська поліція-гетьманська варта.

В. Рум'янцев звертає увагу на те , що скасувавши земельне законодавство Центральної Ради, гетьман П. Скоропадський взявся за підготовку нового земельного закону, заснувавши для цього губернські та повітові земельні комісії, а згодом - Вищу земельну комісію. На початку листопада був затверджений проект земельної реформи , основою якої була вимога про те , що всі великі земельні маєтки мали бути примусово викуплені державою за допомогою Державного земельного банку і розподілені між селянами не більше як по 25 десятин в одні руки [3, с. 39], відновлено право приватної власності (дозволялося вільне підприємництво, розвивалася торгівля).

Важливим етапом стало те, що 2 липня 1918 року введений закон про громадянство, відповідно до якого воно надавалося за місцем народження чи проживання на території України.

В. Купрійчук зауважує , що важливим зрушенням у духовній сфері стало утворення Української автокефальної православної церкви на чолі з митрополитом В. Липківським. Уже в перший день гетьманування, 29 квітня 1918 р., на з'їзді хліборобів-землевласників разом із "Грамотою до всього Українського Народу" були оприлюднені так звані "Закони про тимчасовий державний устрій України". У цьому фактично Основному Законі держави був і окремий розділ "Про віру", де зазначалося: "Первенствуюча в Українській Державі віра є християнська, православна" (пункт 9) і "Всі не належні до православної віри Громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України користуються кожний

повсемістно свобідним відправленням їх віри і богослуженням по обряду оної" (пункт 10) [1,с.22].

В. Рум'янцев зазначає , що 16 жовтня 1918 р. гетьман П. Скоропадський своїм універсалом відновив козацтво в цих двох губерніях та на Слобожанщині. До козаків належали нащадки козаків, але могли вступати до цього стану й некозаки. Поновленням козацтва П. Скоропадський хотів досягти дві мети: створити заможну, середньоземельну, із сильними історичними традиціями верству, а з другого – мати надійне, незіпсоване більшовицькою агітацією військо [3,с.41-42].

Також у сфері внутрішньої політики була створена ефективна система судочинства , відновлено мирову юстицію, удосконалено грошову систему, сформовано державний бюджет, налагоджено роботу пошти та залізниць.

Щодо зовнішньої політики Павла Скоропадського, то провідним завданням було міжнародне визнання Української держави. У період гетьманату Україну визнали 30 країн, Україна мала своїх представників у 23 країнах; 12 червня 1918 року був підписаний мирний договір з радянською Росією, що забезпечило мир на сході країни,встановлено політичні та економічні відносини з Кримом, Кубанню. Не можна не звернути увагу на те, що Скоропадський сказав: "Україна не може існувати без Криму – це буде якийсь тулуб без ніг". Ставши гетьманом України, він домігся повернення півострова до складу України на правах автономії.

Підсумовуючи вище приведене, можна зробити висновок, що діяльність Павла Скоропадського заслуговує на увагу,перш за все, з його внеску в українське державотворення. Слід наголосити на тому, що Українська академія наук працює і сьогодні. Завдяки зусиллям та плідній праці Скоропадського Українська держава зазнала значних змін, передусім позитивних та поклала фундамент у розвиток майбутньої Української держави. Як правило, публічні органи влади повинні вивчати історію своєї країни та запозичати

все те позитивне, що було покладено в основу задля розвитку України та розвивати країну, адже як говорить українське прислів'я: «Все велике починається з малого», а ми, Український народ, повинні оберігати те, що зроблено для нас та для розвитку України.

1. *Купрійчук В*. Гуманітарний розвиток Української держави в добу П. Скоропадського / В. Купрійчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України №4, 2011.– С.18-24.

2. *Рум'янцев В. О.* Павло Скоропадський в українському державотворенні (до 140-річчя з дня народження) /В. О. Рум'янцев // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. – Х.: Право, 2013. – №1(72). – С.34-43.

3. *Пархоменко В.* Формування гетьманських військових частин в Одесі у 1918 році / В.Пархоменко // Наукові праці ,том 4 / УДК 94 (477.74),1918. – С.68-71.

4. *Швець Д. В*. Охорона громадського порядку в Україні часів національної революції (1917 – 1921 рр) : проблема організації та кадрового забезпечення / Швець Д. В. // Тези виступів учасників Міжкафедрального круглого столу до Дня Соборності України (м. Харків, 20 січня 2017 р.) – Х : ХНУВС, 2017. – С. 8-13.

ПАНЧЕНКО А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *Н. В. Лобко*)

ДІЯЛЬНІСТЬ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ОСВІТЯНСЬКІЙ ГАЛУЗІ В ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

Історія української благодійної діяльності, меценатства - складова і невід'ємна частина національної історії та її відродження.

Мала глибокі традиції благодійності в галузі освіти і Харківська губернія. Губернія, що зосередила на своїй території значний на ті часи освітній і промисловий потенціал, об'єктивно опинилася серед лідерів в організації та розвитку благодійності.

Реформи 1860 – 70 – х років викликали появу багатьох благодійних організацій, заснованих на ініціативі різних

громадських груп. Уже в другій половині XIX – на початку XX століття в губернії існувало 25 благодійних товариств. У Харкові на початку XX століття благодійні організації підтримували 9 навчальних закладів середньої ланки. Найбільш потужними і відомими своїми діями по розвитку народної освіти в губернії були такі благодійні товариства (які співпрацювали з земствами): Благодійне товариство Сергія Миколайовича Муханова (перше приватне благодійне товариство в Харківській губернії), Харківське товариство поширення в народі письменності (засновано в 1869 р.), Товариство нагляду безпритульних малолітніх сиріт (з 1874 р.), Товариство піклування про бідних учнів і учениць в с. Новій-Водолазі Валківського повіту Харківської губернії», Товариство допомоги бідним учням і ученицям всіх навчальних закладів м. Змійова Харківської губернії та інші.

Перші заходи товариства письменності були спрямовані на розробку широких програм початкового навчання.

У 1877 р. товариством була відкрита жіноча ремісниче школа, у 1890 р. – малярно-декоративна школа, у 1894 р. – Безруківська хутірська школа з навчанням корзиновому ремеслу.

У 1870-х рр. XIX століття товариство письменності розпочало організацію безкоштовних народних читань як одну з форм освіти. Насамперед читання проводилися в містах, а потім, після поширення правил про народне читання на повіти (1876 року), організувало аудиторії в селах Харківської губернії.

Перші читання в сільській місцевості пройшли в 1895 р. в слободі Дергачі Харківського повіту. Однак товариство не мало достатньо коштів, щоб організовувати таке читання у віддалених селах Харківської губернії. Тому в 1896 р. члени комісії народних читань товариства звернулися до Харківського губернського земства з клопотанням про виділення субсидії в розмірі 1100 руб. на рік (по 100 руб. на кожний повіт). Кошти

виділялися під наглядом керівництва комісії товариства письменності, а читання проводилися у повітових містах – Богодухові, Старобільську, Вовчанську, Куп'янську, Слов'янську, Ізюмі, Золочеві та інших [1]. У 1898 р. за допомогою комісії Харківського товариства письменності народні читання відбулися вже в 9 повітових містах і 33 селах Харківської губернії.

Досвідом товариства і його комітетів користувалися всі, хто був не байдужий до освіти. Довідкові видання товариства, як, наприклад, «Керівництво до влаштування народних читань», зразкові рекомендаційні каталоги комітету сільських бібліотек, «Керівництво до влаштування народної безкоштовної бібліотеки-читальні» і багато інших видань товариства, розходилися у великій кількості примірників далеко за межі Харківщини [2].

Харківське товариство поширення в народі письменності існувало в основному за рахунок членських внесків і пожертв. Вони здійснювалися в різних формах. Піаніст А. Рубінштейн і оперний співак Ф.І. Шаляпін давали концерти, збір з яких надходив до каси товариства; вчені, наприклад, О. І. Кирпічников, Д. М. Овсянико-Куликовський, П.Д. Хрущов, Я. І. Ковальський, О. Н. Краснов, В.Я. Данилевський читали на користь товариства лекції; великі підприємці приходили на допомогу, надаючи грошові пожертви [2].

Благодійні товариства мали на меті надавати не тільки матеріальну допомогу тим, хто її потребував, але й допомагати людині стати корисним суспільству, який би міг жити цілком самостійно, не маючи потреби отримувати громадські пожертви.

Таким чином діяльність благодійних організацій в Харківської губернії була важливим джерелом розвитку й підтримки освіти, а також сприяла перетворенню регіону на провідний освітній центр країни. Часто меценати краю ставали

прикладом для інших небайдужих до проблеми поширення освіти серед простого населення.

---

1. Краткий очерк возникновения и деятельности благотворительных учереждений Харьковской губернии. – Х.: Тип. Губернского Правления, 1846. – 160 с.

2. Багалей Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования: В 2 т. / Д.И. Багалей, Д.П. Миллер. – Х.: Тип. Зильберберга, 1912. – Т. 2. – 974 с.

САВЧЕНКО А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *Н. В. Лобко*)

ЗМІНА УКРАЇНСЬКИХ ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДІВ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Нині під впливом глобалізації, а то й як результат сімдесятирічного панування радянської влади та ідеології, змінилось як ставлення українців до власне весілля, так і до весільних обрядів та традицій.

Перш за все, для переважної більшості населення, можливо, не по кишені святкувати кількаденне весілля, тому до 80% сучасних весіль відбуваються за європейським зразком – в один день.

Змінився одяг молодят. Практично, вже не побачиш наречених в національному українському одязі – наречена майже завжди в білій сукні та фаті, а наречений – у святковому костюмі з краваткою. Цей елемент нами запозичений з Західної Європи.

Наречена має при собі мініатюрний букет квітів, який наприкінці вечора має передати, як естафетну паличку, комусь із незаміжніх подруг. Власне, це також не український обряд, а запозичений. Зовсім недавно у програму весільного дійства увійшла спроба передавати естафету неодруженим хлопцям:

наречений, знімаючи підв'язку з ноги «молодої» , кидає її через себе у натовп юнаків.

Споконвіків на українському весіллі відбувались жартівливі викрадення нареченої, а з радянських часів закріпився наступний звичай: свідку (дружку, дружбі, старшому боярину), який має слідкувати за тим, щоб наречену чи її взуття не викрали, як штрафна санкція, наливали горілку у черевичок, аби той випив.

До речі, відійшла у небуття традиція частувати гостей, що раніше мали здійснювати весільні свати (старости, а на Конотопщині – дружки). Нині пляшки з різноманітними алкогольними напоями (а не домашнім самогоном) стоять на столах і гості частуються самі.

Практично зник звичай «відбувати свайбу» у «шалаші», де під накриттям встановлювалися в кілька рядів столи, за які сідали гості. У радянські часи «шалаші» успішно замінювались армійськими палатками, які прикрашали квітами, повітряними кульками та плакатами, намальованими друзями молодят. Зараз весілля відбуваються у сучасних ресторанах чи кафе. Зазвичай, весілля починається по обіді і триває до півночі. Популярних раніше музик з гармошкою і бубном замінили музиканти з електронною музикою, що виконують пісні часто під фонозапис, або звичайні «ді-джеї».

Поступово оновлюється і асортимент святкових страв. Поруч з традиційними на українському весіллі м'ясними, картопляними стравами, гречкою, млинцями, тощо з'являються екзотичні морепродукти, роли, салати з невідомих для нас інгредієнтів. Змінюється і перелік напоїв, як хмільних, так і безалкогольних. Наприклад, шампанське, таке популярне на новорічних святах та різних урочистостях, увійшло в наш весільний побут тільки декілька десятиліть тому. До цього наречених батьки частували звичайним самогоном чи вином.

Та й коровай, цей незамінний атрибут весільного дійства, уже не випікають дбайливі господині. Набагато простіше та й

вигідніше замовити святковий хліб у спеціалізованій кав'ярні, де можуть запропонувати безліч варіантів форми, оздоблення та розміру короваю.

Раніше знайомство молоді проходило під час різноманітних розваг. У традиційному суспільстві побутували такі форми розваг як "вулиці", "вечорниці", "досвітки ", "вечірки", "музики", "кутки", "колодки", "вигін". Можна стверджувати, що ці назви пішли від або місць, де молодь проводила час і знайомилася, або від часу цих розваг. У радянський період влада почала створювати клуби, будинки культпросвіту, куди залучали молодь для ідеологічної обробки. Пізніше ці клуби трансформувалися в будинки культури, де і відбувались знайомства молоді, що витіснило традиційні підходи до часо-проводження. Останнім часом знайомства молодих людей, які часто приводять до весілля, відбуваються через Інтернет або через служби знайомств. Відходять у минуле романтичні освідчення в коханні, спілкування через поштових голубів, листування. На зміну їм прийшли телефонні дзвінки, SMS-спілкування, спілкування через соціальні мережі.

Вважалося, що подружня пара буде щасливою, якщо обвінчається в церкві. Тоді цей шлюб буде тривати і на небесах. Дуже боляче вдарила по духовному надбанню народу заборона радянською владою релігії, що призвело до морального спустошення і зневіри населення. І лише зі здобуттям незалежності в Україні спостерігається повернення до духовних цінностей. Вінчання новостворених пар знову стає популярним.

Посаг посідав неабияке місце у весільній обрядовості, як вияв морально-етичних норм. Наприкінці 20-х – на початку 30-х років XX століття ця традиція повністю нівелювалася. Якщо раніше матері за недотримання традиційних весільних обрядів позбавляли дочок приданого, вважаючи це великим покаранням, то в цей час, якщо й траплялися випадки коли дівчина йшла заміж без приданого, було це виключно через матеріальні нестатки батьків, а не через те, що її позбавляли посагу.

Протягом багатьох століть сформувалася традиція весілля справляти восени на свято Покрови і в наступні неділі. Літо було гарячою порою, тому організація весілля в цей час не віталася. Не справлялися і в зимовий час. Категорично заборонялося відзначати цю подію у піст. За радянських часів ця традиція не дотримувалась. На даний момент із-за великого "напливу" пар, що прагнули вступити до шлюбу, весілля організовували в будь-який день тижня і будь-якої пори року. Проте в Західній Україні практично не знайдеш випадку організації весільного дійства у піст.

Якщо раніше розпорядником весілля залишався староста, то модний сервіс з тамадою нині добирається до всіх регіонів України. Програма тамади дуже віддалена від народних традицій. Витівки їхні можуть трохи різнитися між собою, але загалом їм притаманна спільна структура сценарних дійств. Зазвичай програма тамади втілюється в сценарій з музичним супроводом. І знову ж таки спостерігається різний підхід до підбору пісень. У західних регіонах незмінними є українські народні пісні, в той час як у центральних та східних областях виконується переважно російська "попса".

Нині спостерігається певне відродження весільного обряду, але в деформованому вигляді, що пояснюється втратами в попередній період та впливом комуністичної ідеології на всі сфери життя тогочасного суспільства і всепроникаючим впливом глобалізації. Були втрачені деякі елементи традиційного весілля. Так, майже не зустрічається обряд заручин. Певною мірою з передвесільних обрядів побутують тільки сватання.

Весільний обряд, хоч і в деформованому вигляді, все ж таки продовжує значною мірою виконувати свої суспільні функції, зокрема комунікативну – транслювати певні соціокультурні цінності від покоління до покоління.

---

1. *Борисенко В. К.* Весільні звичаї та обряди на Україні. − К.: Вища школа, 1988. – 352 с.

2. *Жигульский К.* Праздники культуры. – М.: Прогресс, 1985. – 186 с.

3. *Клід І. О.* Щоб свято було завжди святом. Практичні поради господарям і гостям − Тернопіль: Навчальна книга − Богдан, 2007. – 120 с.

4. *Ковальова С. В.* Усе про весілля: 500 порад щодо організації та проведення. − Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 288 с.

5. *Ковальчук О. В.* Українське народознавство. — К.: Освіта, 1992. −176 с.

6. *Черепанова С. О.* Філософія родознавства: Навч. посіб. / Передмова проф. В.Г. Скотного. − К.: Т−во «Знання», КОО, 2008 − 460 с.

ХАЧАТАР'ЯН К.

(науковий керівник – к. і. н., доц. *Н. В. Лобко*)

ІСТОРІЯ ІКОНИ СПАС КРОВОТОЧИВИЙ АБО «ХЛІБ ЖИТТЯ»

13 грудня православні вшановують ікону Спас Кровоточивий або «Хліб Життя». Історія цієї ікони доволі цікава.

У XVIII столітті на Слобожанщині було більше двох десятків монастирів, і більшість із них мали великі земельні угіддя, млини, садки, пасіки. Монастирі збирали чималі кошти, багатіли, купували нові маєтки й цим викликали заздрість у Катерини II. Одним із найвизначніших храмів тієї доби вважається Успенський собор у Малій Чернеччині, у якому деякий час перебував Г. Сковорода. Указом 1788 року святиню було закрито.

Таким чином від чоловічого монастиря залишився лише один храм – Всіх Святих, надвратний або Монастирка (так його називають в Чернеччині). Під ним знаходився простір, який слугував проходом у монастир для пішоходів та возів. Цей прохід закрили, зробивши в ньому склад для дров. У храмі продовжували служити як у звичайній церкві. Але через століття після закриття монастиря про нього знову заговорили, ніби повернулася колишня слава.

30 листопада 1887 року тут дивовижним чином явився чудотворний образ Спасителя – «Спас Кровоточивий». За

легендою, місцева селянка Онися Панченко поранила руку, і рана почала гнити. Лікування не допомагало. Але одного разу жінці приснився сон, що вона на дров'яному складі, під церквою, знайшла ікону – і Господь її вилікував. Слова Господа виявилися віщими. Через 10 днів під храмом виявили ікону. Рука в Онисі швидко зажила. До чудотворного образу зверталось багато людей, які страждали від тяжких хвороб і пізніше були зцілені. Доказом цього є не одна панагіда, котра сьогодні прикрашає образ в Спасо-Преображенському соборі в м.Суми.

На святині «Христос – Нова Пасха» Спаситель зображений на повний зріст. Він стоїть на точилі (жертовник у вигляді металевого дискосу), руки й ноги, укриті ранами. Величне зображення напівоголеного Ісуса Христа в духовному розумінні уособлює нове прочитання сюжету Христового Воскресіння та зішестя в пекло. Перш ніж воскреснути, Христос увійшов у пекло, щоб спокутувати гріхи усього людства. У малочернеччинському образі втілена ідея євхаристії або жертвоприношення, яка в Західній Україні набула поширення у вигляді образотворчої метафори «Христа – лози виноградної».

Саме про це і свідчить надпис навколо німбу з Євангеліє від Іоанна: «Аз есмь хлеб животний, иже сшедшый с небесе: аще кто снесь от хлеба сего, жив будет во веки. Аще не снеси плоти Сына Человеческаго, ни пиете крове Его, живота не мате в себе».

Хто автор чудотворної ікони, і звідки вона з'явилася в Малій Чернеччині, точно ніхто не знає. За однією версією, цю ікону придбав на Волині й подарував монастирю сам полковник Герасим Кондратьєв. За іншою версією, цей образ створив відомий на Сумщині іконописець, Пилип Євстратійович Мосягін.

За розпорядженням Харківської духовної консисторії в 1888 році, чудотворну ікону дозволено було розмістити на стіні Всіх Святської церкви. У липні 1892 року її привозили в Суми

як засіб проти епідемії холери в місті. Через декілька днів хвороба відступила.

Указом Святого Синоду від 5 серпня 1904 року за № 7607 був організований щорічний хресний хід із цим образом із Монастирка до слобідської церкви Івана Богослова у Великій Чернеччині.

Після революції образ був утрачений, і лише в 2012 році знайдений у приватній колекції донеччанина Олега Здановича. 25 вересня 2013 року чудотворна ікона була повернена на Сумщину. Серед стародавніх образів знайомий колекціонера священик побачив загублену святиню. Відразу виникло запитання: чи дійсно це Малочернеччинський образ Спаса Кровоточивого? Щоб розвіяти підозри, ікона пройшла дві незалежні експертизи в Росії. Головний науковий співробітник відділу давньоруського й церковного мистецтва НДІ Російської академії мистецтв Ірина Бусаєва-Давидова після дослідження зробила висновок, що це і є втрачена чудотворна святиня. Донецькі реставратори виготовили спеціальний кіот для зберігання ікони. Як і в давньому образі, на ній є вмонтовані ручки, що дозволяють носити її в хресних ходах.

25 вересня 2013 року свята ікона повернулася на Сумщину. «У сумському Спасо-Преображенському соборі з нагоди такої визначної події відбулася святкова літургія й хресний хід», - розповів секретар Сумської єпархії протоієрей Георгій Тарабар.

За останнє століття ми лише втрачаємо чудотворні ікони, і це єдиний випадок її повернення. Репродукцію образа стало звичаєм давати солдатам в АТО. Святиня вже неодноразово рятувала нас і,очевидно, завдяки їй ми ще контролюємо ситуацію на Сході. Зараз, коли вона в Сумах, чи не найбільш вдалий час звернутися до Бога й відтворити знов хресний хід, уже в новому році жити з чудотворним вогнем любові!

БУГАЄНКО А.
(науковий керівник – к. ю. н. *О. І. Кисельова*)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЬКИХ РАД ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

З числа органів місцевого самоврядування одну з важливих ролей відіграють виконавчі органи міських рад, адже саме вони займаються вирішенням значного кола питань, які мають місце при певних обставинах, забезпечуючи належне функціонування соціальної, економічної, побутової та інших сфер життєдіяльності територіальної громади. Існування таких органів є невід'ємною необхідністю, зумовленою особливостями формування місцевого самоврядування в Україні та створює умови для життєздатності та ефективної діяльності населення, адже проблеми підлягають вирішенню на місцевому рівні у власних інтересах і першочергово з використанням власних ресурсів. Тому виникає гостра необхідність дослідження особливостей функціонування виконавчих органів міських рад як ключових складових елементів у системі органів місцевого самоврядування та з'ясування їхньої ролі у забезпеченні розвитку відповідних громад.

Дане питання у різні часи досліджувалося такими вченими як В. Величко, В. Серьогін, В. Таран, О. Ярмиш, П. Біленчук та іншими науковцями.

Під виконавчим органом ради необхідно розуміти відносно відокремлену частину ради, яку складає колектив громадян, що здійснює виконавчо-розпорядчі функції на підставі владних повноважень і діє за допомогою визначених форм організації та методів діяльності. Виконавчі органи є

структурними підрозділами системи міської ради, кількість і взаємовідносини яких залежать від розміру території, чисельності населення, характеру його розселення, кількості та профілю об'єктів управління, а також від функцій, які покладаються на виконавчі органи. Говорячи про систему виконавчих органів, мається на увазі система власне органів і посадових осіб, які здійснюють ті чи інші виконавчі функції, оскільки посадові особи є структурними підрозділами саме місцевої ради, які відповідно можуть створювати підсистему виконавчих органів [1, с. 3]. Маючи єдиний законодавчо встановлений правовий статус, виконавчі органи різного рівня повинні вважатися структурними підрозділами місцевої ради, які здійснюють виконавчо-розпорядчі функції.

Ст. 140 Конституції України [2], передбачено, що місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи [2]. Виконавчі органи реалізують свої функції на місцевому рівні, будучи інструментом реалізації завдань, що стоять перед певною територіальною громадою та взаємодіють із рештою елементів даної системи визначаючи основні її характеристики.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи [2]. Таким чином законодавець виділяє три види органів – виконавчі комітети, відділи й управління. Ці органи є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Також важливу роль в такій системі відіграють виконавчі органи, які не підпадають під загальну характеристику

виконавчих органів. Мова йде про комісії (ради), які створюються для реалізації окремих рішень. Вони виступають формою взаємодії виконавчих органів з іншими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування і громадськістю в рамках реалізації державних, регіональних чи місцевих програм, рішень, підготовки питань, узгодження позицій, координації діяльності, контролю за виконанням рішень тощо. Звідси членами комісій можуть бути представники виконавчих органів, діяльності яких стосується робота комісії (обов'язково), депутати, представники місцевих державних адміністрацій, територіальних органів виконавчої влади, представники громадських об'єднань, закладів культури, освіти, науки [2, с. 27 – 29].

Розглянувши дане питання доцільно відзначити, що виконавчими органами є відокремлена частина ради, яку складає колектив громадян, що здійснює виконавчо-розпорядчі функції на підставі владних повноважень. Виконавчими органами міських рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи. Важливу роль в даному напрямі також відіграють комісії, які створюються для реалізації окремих завдань виникнення яких зумовлено певною необхідністю.

---

1. Таран В. Діяльність виконавчих органів місцевих рад у системі державного управління / В. Таран // Напрями реформування системи органів місцевого самоврядування в Україні. – 2010. – 2 (29). – С. 1 – 8.

2. Конституція України [Електр. ресурс] : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

3. Про місцеве самоврядування в Україні [Електр. ресурс] : Закон від 21.05.1997 № 280/97-ВР – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр/page.

4. Величко В. Проблеми визначення функцій та організаційної структури місцевих органів виконавчої влади в Україні / В. Величко // Актуальні проблеми юридичної науки: Тези доп. наук. конф. молодих учених та аспірантів. – Харків: Нац. юрид. Академія України. – 2000. – 3 (45). – С. 25 – 34

ГУЩИН В.
(науковий керівник – к. ю. н. *О. І. Кисельова*)

ПОНЯТТЯ «ПОДАТКОВЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ»: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА, СКЛАД ТА ОСОБЛИВОСТІ

Нормативно-правове регулювання податкової сфери останнім часом дещо відзначається динамічністю змін. Лише за останні роки до Податкового кодексу України вносилися численні зміни та доповнення, які поступово удосконалюють дану сферу.

Доктрина податкового законодавства є досить «молодою», оскільки концепція податкового права бере свій початок з створення Податкового кодексу України (Далі – ПК України) від 02.12.2010 року. Тому набуває актуальності питання регулювання податкової сфери, зокрема поняття «податкове правопорушення» та відповідальності за його вчинення [1].

Інститут відповідальності має кожна система, і податкова не є виключенням. Все більшої уваги потребує регулювання та попередження податкових правопорушень, які сприяють поширенню бездіяльності правових органів щодо усунення їх проявів. Це питання тісно пов'язане з застосуванням санкцій податкових норм. Юридичною основою всіх видів відповідальності є санкції правових норм, а юридичним фактом, що зумовлює її виникнення в кожному окремому випадку, є правопорушення.

Згідно зі статтею 109.1 ПК України, податкове правопорушення – це протиправні діяння (дія чи бездіяльність) платників податків, податкових агентів, та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених ПК України та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [1].

Д. В. Вінницький та В. С. Бєлих вважають, що податкове правопорушення – це діяння, тобто вольовий акт людини чи організації в умовах конкретної обстановки, спрямований на досягнення певного негативного результату [2, с. 178].

С. Г. Пепеляєв, порушуючи питання про порушення законодавства про доходи та збори, розуміє під ним протиправне винне діяння, яким не виконуються або неналежним чином виконуються обов'язки, порушуються права та законні інтереси учасників податкових правовідносин, і за яке встановлено юридичну відповідальність [3, с. 235].

М. П. Кучерявенко під податковим правопорушенням розуміє протиправне (передбачене податковим законодавством), винне діяння (дія чи бездіяльність) особи, пов'язане з невиконанням чи неналежним виконанням податкового обов'язку, за яке передбачена юридична відповідальність [4, с. 118]. П. М. Годме дещо деталізує увагу на даному понятті, і вказує, що податкове правопорушення є прямим навмисним або ненавмисним порушенням податкового закону, що розкриває сутність поняття через категорію «вини». [5, с. 407].

З точки зору юридичної науки, будь-яке правопорушення, у тому числі податкове, має певні ознаки, або складові частини правопорушення. Якщо відсутня наявність хоча б одного з цих елементів, як наслідок – не вдається визначити таке порушення відповідно до чинних нормативно-правових актів як правопорушення.

Склад податкового правопорушення має істотну значимість у дотриманні таких конституційних принципів як законність, обґрунтованість, справедливість при застосуванні юридичної відповідальності до всіх суб'єктів фінансового права, а також допомагає, а також слугує критерієм відмежування одного податкового правопорушення від іншого, шляхом виділення правомірні та протиправні діянь.

ПК України не містить вказівки на «склад податкового правопорушення», що є суттєвим недоліком, але визначає лише загальну родову конструкцію та визначає основні елементи складу податкового правопорушення. Конкретні склади податкових правопорушень чітко визначені у статтях 117–128 ПК України.

Проте серед науковців існує певна спорідненість у визначенні даного поняття, а саме Д. О. Гетманцев, Р. В. Макарчук та Я. С. Толкачов вважають, що склад податкового правопорушення слід розуміти як умови, закріплені в законі, при недотриманні яких у сукупності діяння учасника податкових правовідносин оцінюється як порушення, що тягне за собою санкції [3, с. 237].

Податкове правопорушення має свої складові елементи, які становлять об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Об'єкт – це суспільні відносини, на які спрямоване діяння і яким завдається шкода в результаті вчинення правопорушення. Такими є відносини, що встановлюють порядок реалізації податкового обов'язку в широкому розумінні та фактично становлять фінансовий інтерес держави, що формує централізовані грошові фонди за рахунок податків та зборів [6, с. 646].

Об'єктивна сторона податкового правопорушення показує його вираження зовні та має своїми складовими такі елементи протиправної поведінки, які характеризують правопорушення як певний акт зовнішнього прояву в об'єктивній дійсності. Об'єктивна сторона податкових правопорушень передбачає як дію, так і бездіяльність та утворюється з сукупності визначених у нормі права ознак як обов'язкових (діяння, з певними – наслідки та причинний зв'язок), так і факультативних (час, місце, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення правопорушення). Додаткові

ознаки набувають правового значення лише у випадку прямої вказівки у нормі права [7, с. 285].

Щодо узагальнення питання суб'єкта податкового правопорушення, то ним може бути фізична та юридична особа. Таким чином, законодавством передбачено чотири групи суб'єктів, а саме: платники податків, податкові агенти, посадові особи контролюючих органів, посадові особи платників податків та податкових агентів. Відповідно до ст. 110 ПК України, наведені вище категорії населення виступають суб'єктами вчинення податкових правопорушень та несуть відповідальність у разі вчинення порушень, визначених законами з питань оподаткування та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [1].

Тобто, посадові особи контролюючих органів, які згадуються в статті 109 Податкового кодексу взагалі відсутні, що породжує невизначеність в цьому питанні. Більш того, всі склади податкових правопорушень, які встановлені у главі 11 розділу II Податкового кодексу України не передбачають суб'єктом відповідальності посадову особу контролюючого органу. Тому у такому випадку доречно говорити про дисциплінарне правопорушення, про яке, до речі, не йдеться у статті 111 Податкового кодексу України, де передбачена можливість бути притягненим за вчинення податкового правопорушення до фінансової, адміністративної, кримінальної відповідальності [8].

Проблемним є питання наявності суб'єктивної сторони у податкових правопорушеннях, оскільки породжує багато дискусій та суперечок серех науковців в даній сфері. Суб'єктивна сторона податкового правопорушення включає вину, а також цілі та мотиви протиправної поведінки та дозволяє відмежувати протиправне діяння від правомірної поведінки, а також розмежувати схожі за ознаками об'єктивної

сторони склади податкових правопорушень. До того ж, виключення суб'єктивної сторони зі складу податкового правопорушення призводить до порушення принципів справедливості та індивідуалізації фінансово-правової відповідальності за порушення податкового законодавства.

Проводячи аналіз елементів складу податкового правопорушення, що передбачені статтями 117–128 ПК України, слід дійти висновку, що українське законодавство ще має свої прогалини та потребує вдосконалення, про що свідчить положення податкового законодавства з приводу відповідальності за податкові правопорушення. Одним із суб'єктів відповідальності є юридичні особи. Але виникає питання з приводу усвідомлення ними мотивів чи мети вчинення правопорушення.

Таким чином, українське законодавство все-таки потребує реформування у сфері податкових правопорушень. Аналіз положень Податкового кодексу України, які ви- значають систему податкових правопорушень (ст. ст. 117−128), дає можливість стверджу- вати, що суб'єктивна сторона суб'єктів податкового права жодним чином не впливає на кваліфікацію податкових правопорушень. По-друге, податкове право має складові імперативних начал, тобто головним методом на сьогодні є імперативний.

---

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI // Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran2349#n2349.

2. Белых В.С. Налоговое право России. Краткий учебный курс / В.С.Белых, Д.В. Винницкий. – М. : НОРМА, 2004. – 320 с.

3. Налоговое право: учеб. пособ. / под ред. С.Г. Пепеляева. – М., 2005. – 343 с.

4. Податкове право України: навч. посіб. / за ред. М.П. Кучерявенка. – Х., 2010. – 255 с.

5. Годме П.М. Финансовое право / П.М. Годме. – М., 1998. – 428 с.

6. Податковий кодекс України: постатейний коментар : у 2 ч. / В. В. Білоус, Л. К. Воронова, О. О. Головашевич та ін. ; за ред. М. П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2011. – Ч. 1. – 1038 с.

7. Хачатуров, Р. Л. Общая теория юридической ответственности : монография / Р. Л. Хачатуров, Д. А. 1 Липинский. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2007. – 382 с.

8. Гедзюк О.В. Інститут вини у податковому праві України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : file:///C:/Users/HP/Downloads/Gedziuk_2014-4.pdf/

ІВЕРШЕНЬ А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

АНАЛІЗ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

На сьогодні одним з основних інститутів демократії є вибори. Вони являють собою певний механізм, який забезпечує її існування та функціонування, а також з ними пов'язана реалізація політичних прав громадян та їх участь у формуванні різних органів держави. Вибори стимулюють позитивні зміни і загальний розвиток суспільства, оскільки ведеться пошук оптимальних шляхів для подолання недоліків існуючого політичного курсу та утвердження нового напрямку діяльності держави. На результати виборів та їх ефективне проведення впливає багато факторів: ідеологія, стереотипи і уподобання виборців та, зокрема, тип виборчої системи, яка застосовується.

Виборча система – це встановлений законодавством спосіб голосування, визначення його результатів і розподілу мандатів у виборних органах [1, с. 293].

Сучасні демократичні країни застосовують найрізноманітніші виборчі системи. На сьогодні їх налічується близько 350 різновидів, кожна із яких має свої переваги та недоліки. Але виділяють три основні типи - мажоритарна, пропорційна та змішана. Мажоритарна система передбачає

визначення переможця за більшістю голосів, отриманих у виборчому окрузі. Виборчі округи при застосуванні мажоритарної системи найчастіше бувають одномандатними, в кожному з яких балотується певна група кандидатів. Дана система сприяє успіхові великих впливових партій, які мають розгалужену структуру в більшості виборчих округів. Вважається, що мажоритарна система таким чином забезпечує стабільність парламентів і урядів. Недоліком мажоритарної виборчої системи є те, що голоси, подані за переможених кандидатів, фактично пропадають. Мажоритарна система використовується в Австралії, Великій Британії, Індії, Канаді та інших країнах [2, с. 125].

Пропорційна – система, за якої депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційно до кількості голосів виборців, отриманих кожною з них у межах виборчого округу. Під час застосування цієї системи округи завжди багатомандатні. [3, с. 2]. На відміну від мажоритарної виборчої системи, при застосуванні пропорційної системи виборець насамперед голосує не за конкретну особу, а за певну партію чи блок, яка виставляє свій список кандидатів. Вважається, що ця виборча система дозволяє врахувати інтереси різноманітних суспільних груп, національних меншин, сприяє представництву різних політичних сил у парламенті. Однак надмірна розпорошеність мандатів між різними партіями призводить до неможливості формувати більшість у парламенті і утворити уряд. Для подолання цього недоліку застосовується своєрідний бартер, тобто відповідний відсоток голосів, який повинна отримати партія, щоб здобути мандат депутатів. Противники пропорційної виборчої системи наголошують на тому, що вона призводить до фіксації надмірної кількості партій, появи слабких і мінливих урядових коаліцій. Дана система застосовується, зокрема, в Австрії, Бельгії, Данії, Люксембурзі тощо [2, с. 126].

Змішана виборча система є комбінацією мажоритарної і пропорціональної виборчих систем. Співвідношення мажоритарного і пропорціонального елементів може бути різним: 50/50, 25/75 і т.д.

Насправді неможливо виділити кращу або гіршу виборчу систему, адже вона залежить від багатьох факторів, наприклад, економічний розвиток, налаштованість політичної еліти і т.п. Лише спираючись на особливості свого розвитку, кожна держава має вирішити, яку виборчу систему необхідно застосувати.

В Україні майже два десятиліття спостерігається пошук оптимального варіанту виборчої системи, яка істотно змінювалась протягом періоду незалежності. У 1994 р. вибори до Верховної Ради відбувались за мажоритарною системою. Такий підхід не став ключовим, оскільки вимагалась велика кількість фінансування та часу через проведення других турів голосування в одномандатних виборчих округах. Наступні вибори 1998 та 2002 рр. здійснювались за змішаною виборчою системою: 50% депутатів обирались за мажоритарною системою, 50% - пропорційною. У 2006 та 2007 рр. парламентські вибори відбулись за пропорційною виборчою системою. У 2012 та 2014 рр. вибори відбулись за змішаною виборчою системою та встановленим п'ятивідсотковим бар'єром. На виборах Президента України застосовується мажоритарна система абсолютної більшості.

Така практика широко демонструє недоліки випробуваних систем в нашій державі. При застосуванні мажоритарного типу здійснювались різні фальсифікації та підкупи виборців, порушувались основні демократичні концепції даного інституту, особливо представлені в країнах Заходу – принцип рівності, принцип вільних виборів, принцип таємного голосування, завдяки тиску, кількаразове голосування за відкріпними посвідченнями тощо. І якщо пропорційна система і

суттєво зменшила дані недоліки, то з її застосуванням з'являються зовсім інші – некомпетентність деяких кандидатів, купівля місць у партійних списках, віддаленість депутатів від їх виборців, електорат звертає увагу здебільшого тільки на першу п'ятірку в списку партії, таким чином порушується принцип гласності виборів. Змішана ж виборча система не подолала вищеперераховані недоліки. З'явилися конфлікти в самому парламенті, куди були обрані депутати різними способами.

Здебільшого така зміна виборчої системи була зумовлена не раціональним вибором, а задоволенням інтересів окремої політичної еліти. Будь-яка система, що обиралась, орієнтувалась на досвід більш розвинених країн, але не була адаптована під історичні і соціально-політичні умови, які існували в конкретний момент часу в країні. Необхідно працювати в даному напрямку, спробувавши органічно поєднати загальнонаціональні та регіональні інтереси та визначити оптимальне представництво виборців на національному та місцевому рівнях. При цьому важливо, щоб такі обов'язки належали незаангажованим фахівцям.

Отже, питання пошуку прийнятної моделі виборчої системи є актуальним і потребує подальшого дослідження.

---

1. Політологія: історія та теорія: Підручник / П. П. Шляхтун. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 472 с.

2. Політологія: курс лекцій / [уклад. Ю. Г. Осадчий] ; Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". - Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2011. - 214 с.

3. *Бучин М.* Порівняльний аналіз основних виборчих систем: проблема вибору оптимальної моделі виборчої системи для України у плані дотримання демократичних принципів виборів / М. Бучин, І. Федорій // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. - Львів, 2008. - Вип. 21 - С. 58-62.

КОРСУН Д.
(науковий керівник – к. держ. упр., доц. *В. М. Семенов*)

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

Вступивши близько 20 років тому до Ради Європи, Україна взяла на себе зобов'язання здійснювати реформування свого національного законодавства і реформування органів державної влади та судової системи шляхом приведення у відповідність до Європейських стандартів. Попередні реформи не досягли глобальних цілей, а мали тимчасовий характер.

У теперішній час актуальною проблемою є неефективне функціонування державної виконавчої служби, про що свідчать офіційні статистичні дані Міністерства юстиції України. Від Державної виконавчої служби залежить стабільність у суспільстві та авторитет держави.

Необхідність реформи в даний час давно назріла, що пояснюється низькою ефективністю діяльності Державної виконавчої служби, якою нині у встановлені строки фактично виконується тільки кожен п'ятий виконавчий документ.

Реальний стан виконання рішень показує, що чинне законодавство (закони України «Про Державну виконавчу службу» та «Про виконавче провадження») значною мірою вичерпало свій потенціал, який був закладений лише як перехідний на шляху до створення дієвої європейської моделі системи примусового виконання судових рішень, а робота 7000 виконавців протягом років не змогла забезпечити гарантування результатів правосуддя. Наявні недоліки є наслідком застарілого підходу до виконавчого процесу, спробою застосовувати традиційні механізми до сучасної моделі суспільних відносин.

Таким чином, налагодження функціонування Державної виконавчої служби і організація її діяльності відповідно до

сучасних стандартів здійснюється з певними труднощами і потребує поглибленого аналізу наявних проблем та визначення концептуальних напрямів реформування складових механізму примусового виконання рішень.

Передусім, це стосується форм та методів, які використовуються в діяльності Державної виконавчої служби щодо реалізації покладених на неї головних функцій і завдань [1, с. 3-4]. – зазначив Бортняк Ф. В. у статті – «Адміністративне право і процес».

За роки свого існування в незалежній Україні Державна виконавча служба не змогла досягти тих показників виконання рішень, які мають розвинені країни Європи та США, (майже 80 %). Такий стан справ неприпустимий, адже без належного виконання рішень діяльність суду позбавлена будь-якого сенсу. Наприклад, у США боржник може позбутися водійських прав, ліцензій чи інших дозволів, які відновлюються після виконання зобов'язань [2, с. 69-74].

Глобальним завданням Міністерства юстиції України є вирішення питань щодо керування та координації роботи державних і приватних виконавців; розподілу між ними судових рішень на примусове виконання; підвищення іміджу державного виконавця як державного службовця; створення сталого і дієвого механізму державного і громадського контролю за діяльністю як державних, так і приватних виконавців, у тому числі сучасними технічними засобами.

Пропонується встановити доволі високі кваліфікаційні вимоги до приватних виконавців і запровадити жорсткий та багатосторонній контроль за їхньою діяльністю.

З метою реформування існуючої в Україні системи примусового виконання рішень розроблена Концепція реформування системи органів Державної виконавчої служби, яка передбачає два етапи: системне вдосконалення процедури примусового виконання рішень та запровадження змішаної

системи примусового виконання рішень шляхом введення інституції приватних виконавців.

При виконанні реформи береться до уваги досвід багатьох країн, зокрема тих, які вже здійснили таку реформу, а саме: Франції, Німеччини, Польщі, Естонії, Латвії, Литви, Грузії та Казахстану.

Реформування органів Державної виконавчої служби представляє собою якісне оновлення і вдосконалення системи органів вищевказаної служби. Позитивною рисою реформи є практична спрямованість, яка проявляється в розумінні правової реформи як шляху до створення правової держави.

Згідно з постановою КМУ від 21.01.2015р. № 17 про «Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції, розпочата реформа, спрямована на забезпечення побудови ефективнішої структури органів Державної виконавчої служби, що сприятиме раціональному використанню бюджетних коштів, скороченню та оновленню кадрового складу тощо.

Вдосконалення процедури примусового виконання рішень потребує суттєвих змін до чинного законодавства:

– зниження корупційних ризиків у діяльності державних виконавців, зокрема за рахунок прозорості процедури виконавчого провадження, автоматичного розподілу справ, підвищення мотивації праці державних виконавців, посилення контролю за виконанням рішення;

– посилення інституційної спроможності виконавців;

– вдосконалення процедури виконання проблемних категорій рішень;

– посилення відповідальності за невиконання рішень тощо.

За інформацією Департаменту, з цією метою планується вжити низку заходів, серед яких, зокрема, впровадження нового програмного забезпечення Єдиного державного реєстру

виконавчих проваджень, налагодження швидкої системи пошуку інформації про майно боржника та накладення арешту на майно боржника тощо.

З метою підвищення інституційної спроможності органів Державної виконавчої служби, оперативної взаємодії з органами влади та отримання інформації про майно та кошти боржника планується запровадження електронної взаємодії з Національним банком України, Національною поліцією України, Державною казначейською службою України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку й іншими органами.

Також передбачається створення відкритого реєстру боржників, до якого матимуть доступ інші органи влади, банківські установи, а також фізичні і юридичні особи. Функцією цього реєстру буде не лише можливість отримувати інформацію щодо боржника іншими органами, фізичними та юридичними особами, а також стимулювання боржника до виконання рішення.

З метою систематизації інформації щодо конфіскованого та арештованого майна і отримання достовірної та оперативної інформації Концепцією передбачається запровадження електронного обліку такого майна. Потрібно створити авторизовані офіси, за допомогою яких стягувачу буде надана змога направляти виконавчі документи для виконання в електронному вигляді з використанням електронного цифрового підпису та запровадження електронної взаємодії із судами та іншими органами шляхом автоматичного направлення виконавчого документа до єдиної бази виконавчих документів для виконання [3, с. 6-7]. – зазначив Їжак О. «Революція у юстиції».

Не виконувати судове рішення має стати невигідним. Повинен бути не лише 10-відсотковий збір, який іде державі (стаття 28 Закону України «Про виконавче провадження»), а й санкції компенсаційного характеру для стягувача [4, ст. 28]. На суму боргу в силу закону повинні нараховуватися відсотки за

весь час невиконання. Наприклад, на рівні подвійної облікової ставки Національного банку України. Стягнення цих санкцій має відбуватися в силу закону, без звернення до суду.

За чинним законодавством із заробітної плати боржника можна утримати лише 20 % (за кількома виконавчими провадженнями щонайбільше – 50 %). До того ж є розлогий перелік виплат, з яких забороняється стягнення, наприклад: вихідної допомоги при звільненні і сум неоподаткованого розміру матеріальної допомоги; допомоги на лікування тощо.

Отже, доцільним є зняти вищевказані обмеження. Гарантовано в боржника має залишатися щомісяця тільки сума, необхідна на проживання. Іншими словами, з його доходу можна стягнути все, крім суми, що дорівнює прожитковому мінімуму. Якщо рішення суду не виконується посадовою особою органу влади, така особа має бути негайно звільнена за порушення присяги. Невиконання судового рішення – це правопорушення, яке підриває авторитет держави, і має каратися відповідно. Якщо є поважні причини невиконання, особа має довести це в межах процедур судового контролю [5, с. 27]**.** – визначив Бабич В. А. «Державна виконавча служба: правова природа та перспективи реформування».

Якщо судовим рішенням стягнуто з державного чи місцевого бюджету на користь позивача певну суму, вона має бути відшкодована за рахунок державного службовця, дії якого визнані протиправними та призвели до збитків.

Ефективність виконання судових рішень може забезпечити розвиток інституту приватних виконавців. Українське суспільство організаційно та професійно до цього готове. Є позитивний досвід функціонування приватного нотаріату.

Приватні виконавці можуть взяти на себе виконання судових рішень про стягнення боргів у відносинах між приватними особами. Натомість виконання рішень у публічно-

правових спорах необхідно залишити за державними виконавцями.

Приватні виконавці – це особи, які здійснюватимуть незалежну професійну діяльність. Їх потрібно наділити такими самими правами, які мають державні виконавці.

Уряд прийняв три важливі документи, які забезпечать реформування системи примусового виконання в Україні: перший – про визначення розміру виплат державним виконавцям з метою виконання положення Бюджетного кодексу. Основна мета – мотивувати державних виконавців для того, щоб побороти побутову корупцію у виконавчій службі; другий – реалізація нового пілотного проекту у сфері виконання рішень; третій стосується системи електронних торгів арештованим майном.

Отже, для створення ефективного державного механізму, здатного захищати права та інтереси фізичних і юридичних осіб, на підзаконному рівні зроблено важливий крок у напрямку реформування Державної виконавчої служби, проте нині конче необхідно ці кроки продовжити і наповнити конкретним змістом чинні нормативно-правові акти, що регулюють виконавчі правовідносини.

З часом планується інтегрувати систему виконавчого провадження з іншими реєстрами та банківською системою, а електронну перевірку достовірності документів забезпечуватиме наявність QR-коду. Це буде ще однією гарантією ефективної роботи системи.

Здійснення такої ефективної системи в Україні потребує комплексного вирішення таких масштабних завдань, як здійснення кардинальної судової реформи та реформування органів державної влади.

---

1. Бортняк Ф.В. Форми та методи діяльності державної виконавчої служби: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 – «Адміністративне право і процес» / Ф.В. Бортняк. – К., 2008. – С. 3-4.

2. Крупнова Л.В. Значення принципу законності в діяльності Державної виконавчої служби України / Л.В. Крупнова // Теорія і практика інтелектуальної власності. Нац. академія пр. наук, 2013. – № 1. – С. 69-74.

3. Їжак О. Революція у юстиції [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1404-19] / О. Їжак // Юридична газета: Юридичне інтернет – видання. – ТОВ Юридична газета 2003-2016. – №6 (дата звернення 16.02.1015 р.). – Режим доступу: http://yur-gazeta.com/publications/actual/revolyuciya-v-yusticiyi.html – назва з екрана.

4. Закон України «Про виконавче провадження» за станом на 12.06.2016 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 1999. – ст. 90.

5. Бабич В. А. Державна виконавча служба: правова природа та перспективи реформування / В.О. Бабич // Адвокат, – 2012. – № 1. – С. 25-28.

ОПАНАСЕНКО А.

(науковий керівник – к. пол. н., доц. *О. В. Стогова*)

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проблема політичного лідерства існувала ще з давніх часів, а на сучасному етапі розвитку глобалізованого світу значно поглибилася. Актуалізувалося питання ефективності політичних лідерів, їхнього професіоналізму та вміння з користю для суспільства виконувати свої обов'язки.

Політичне лідерство – це вищий ступінь лідерства, адже воно віддзеркалює всі процеси в політиці та відносини у вищих структурах влади, а також зафіксовує всі взаємовідносини влади із суб'єктами і об'єктами політики на піку політичної піраміди [1, с 182].

Відомий американський дослідник політичного лідерства Р. Такер зазначав, що «політичне лідерство є однією з найзначущих і найзагальніших форм влади» [2].

Розглянемо риси, які мають бути притаманні політичному лідеру сучасності: компетентність, акумулятивність, чіткість, інноваційність, популярність, політична гнучкість, сміливість, розумові здібності, мова та культура, володіння політичними технологіями, імідж, популізм [3]. Тож політичний лідер – це особа, яка максимально влучно відображає та представляє інтереси народу, захищає їх, а також володіє всіма перерахованими якостями.

Актуальною залишається проблема гендерної нерівності у політичному лідерстві. Суть її полягає у створенні таких умов суспільного життя, при яких жінка та чоловік мали б змогу повністю реалізувати себе у громадському, професійному та особистому житті. Україна прийняла низку нормативно-правових документів, що мають сприяти забезпеченню рівності чоловіків та жінок.

Боротьба за гендерну рівність у політичному житті триває давно. Жінки спершу боролися за право голосу на виборах. Нині ж у більшості країн світу жінки володіють виборчим правом. Однак жінки - політичні лідери у більшості країн складають незначний відсоток від загального політикуму [4].

Рівність жінок та чоловіків у політиці досить значною мірою впливає на рівень розвитку і добробуту країни. Досвід найбільш розвинених країн довів, що залучення жінок у політику є поштовхом до економічного та політичного розвитку. Тому для розбудови України як правової соціальної держави, необхідно забезпечити рівність чоловіків та жінок у політичній сфері.

Протягом усіх років незалежності Україна так і не сформувала справжнього політичного лідера, який міг би вирішувати сучасні завдання, що стосуються не лише розбудови державності, але й утворення і функціонування інститутів громадянського суспільства. Навіть найбільш відомі політичні лідери України (політичні діячі, керівники політичних партій,

громадських організацій) спиралися на окремі групи населення і не можуть вважатися авторитетними загальнонаціональними лідерами.

Основними проблеми політичного лідерства в Україні є:

- недовіра народу до влади та її конкретних носіїв;
- поведінка партійних та політичних лідерів, що сприяють цій недовірі;
- гендерна нерівність, проблема участі жінок у політиці.

Ілюстрацією втрати довіри населенням до політичних лідерів в Україні є результати соціологічного опитування: позитивно оцінюють діяльність Президента П. Порошенка 14,1% населення, негативно — 70,1%. Ще 15,8% не визначилися зі своєю думкою. Діяльність прем'єра В. Гройсмана позитивно оцінили 12,2%, негативно — 51,2%. Ще 36,6% не визначилися зі своєю думкою. Діяльність Верховної Ради позитивно оцінюють 4,1% дорослих громадян України, негативно — 86,9%. Ще 9,1% не змогли відповісти на запитання. Більш оптимістична картина із ставленням до місцевих лідерів, так 47,1% респондентів повідомили, що вони позитивно оцінюють діяльність їхнього мера / сільського голови [5].

У сучасних умовах загальнонаціональний політичний лідер, який би користувався підтримкою більшості населення, є по-справжньому необхідним для країни. Політичні події в Україні виокремили перелік проблем, серед яких головними є: вирішення військового конфлікту на Сході України, подолання економічної кризи та вироблення чіткої стратегії подальшого розвитку української держави та суспільства. Вирішення зазначених проблем є не можливим без ефективного загальнонаціонального та місцевого лідерства. Окремою важливою проблемою є децентралізація, успішність якої прямо залежить від якості регіональних та місцевих лідерів. Добровільне об'єднання, що має на меті створення

самодостатніх територіальних громад, є можливим виключно за наявності відповідальних місцевих лідерів.

Політичний лідер – це особа, що наділена професійними, інтелектуальними, морально-психологічними та організаційними якостями та спроможна легітимно впливати на суспільство. Але політичні лідері українського народу мають бути наділені і певними моральними якостями, адже суспільство втомилося від непорядності політичної еліти. Втрата довіри до політичних лідерів через їхню некомпетентність та аморальність стала причиною недовіри населення до інституту лідерства в цілому та делегітимізації органів державної влади в Україні. Без відновлення довіри до інституту політичного лідерства на всіх рівнях, починаючи від місцевого до загальнодержавного, не можливий ефективний розвиток сучасного українського суспільства.

---

1. Штанько В.І., Чорна Н.В., Авксентьєва Т.Г., Тіхонова Л.А. Політологія: Навчальний посібник. Видання 2-е, перероблене та доповнене. – К.: Видавництво "Фірма "ІНКОС", Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.

2. Воробйов Є. Політологія: наука про політику: Підручник для вищої школи / Василь Григорович Кремень (заг.ред.), Микола Іванович Горлач (заг.ред.). – 4. вид., випр. та доп. – К. : Єдінорог, 2002. – 640с.

3. Головатий М. Ф. Політична психологія: [підручник для студ. вищ. навч. закл] / М. Ф. Головатий. – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.

4. Проблеми гендерної нерівності // Юридичний вісник. – 2010. – № 15. – С. 13–15.

5. Соціально-політичні настрої жителів України та рейтинг підтримки партій і політичних лідерів: травень-червень 2016 року. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=628

ПОПОВА З.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ДЖОРДЖА ОРУЕЛА «1984»

Сьогодні поняття політичного режиму, що з'явилося в науковому обороті в другій половині XX ст., є об'єктом тривалих дискусій у політології, бо воно є ключовим для формування уявлень про основні системи влади. Виходячи з нього судять про справжню картину принципів організації політичного устрою суспільства.

XX ст. характеризується виникненням так званого «феномену тоталітаризму», який був і залишається об'єктом дослідження багатьох наукових праць, та розглядається тепер не тільки лише як політичний режим, а й як комплексне суспільно-політичне явище в усіх своїх проявах. У рамках таких досліджень важливою та цікавою теоретичною проблемою є вивчення особливостей політичних технологій тоталітарного режиму.

Хоча ще в кінці 30-х рр. були зроблені перші спроби наукового усвідомлення тоталітаризму, найбільший вплив на суспільне уявлення про його сутність здійснили знамениті романи-антиутопії [3, с. 293]. У найбільш яскравій літературній формі технології тоталітарної влади були розкриті в романі Дж. Оруелла «1984».

Політична технологія - це система засобів, технік послідовного досягнення бажаного результату в тій чи іншій сфері політичної діяльності [2, с. 187]. Тоталітаризм – політичний режим, який характеризується всеосяжним (повним, тотальним) контролем держави над усіма сферами суспільного життя та особистим життям громадян із систематичним використанням насильства [3, с. 325].

Класичними тоталітарними державами XX ст. визначають фашистську Німеччину та СРСР. Для фашизму і комунізму притаманні багато характерних відмінностей, проте спільною основою цих режимів у XX ст. в першу чергу була утопічна ідеологія, яка підкріплювалася реальними і доступними для розуміння обивателя цілями. Крім того, технології тоталітарного панування, які застосовувалися з метою абсолютизації підпорядкування суспільства, також були схожими [3, с. 328].

Багато аспектів функціонування та розвитку цих держав (особливо в період сталінського правління у Радянському Союзі) були взяті за основу для формування тоталітарного світу наддержав та, безпосередньо, Океанії, які описані у романі «1984».

Контроль за всіма сферами життя як членів Партії, так і народними масами (т.зв. «пролами» - від «пролетар») формує основу тоталітарного режиму в Океанії, наддержави, в якій розгортаються події роману. Жорсткий нагляд здійснюється різними технічними, інформаційними, організаційними заходами цілодобово: «Старший брат стежить за тобою» [4, с. 4].

До основних політичних технологій, які Дж. Оруелл використав у романі можна віднести [1, с. 65]:

1. Формування централізованої структури влади, що має пірамідальну форму, вершину якої вінчає вождь (лідер): «Старший Брат возносился над всеми – неуязвимый, бесстрашный защитник, скалою вставший перед евразийскими ордами, а Голдстейн, несмотря на сомнения в том, что он вообще еще жив, представлялся зловещим колдуном, способным одной только силой голоса разрушить здание цивилизации» [4, с. 12].

2. Приховування від суспільства каналів здійснення влади певною групою привілейованих осіб: «Даже у партийца большая часть жизни проходит вне политики: корпишь на нудной службе, бьешься за место в вагоне метро, штопаешь дырявый

носок, клянчишь сахариновую таблетку, заначиваешь окурок» [4, с. 23].

3. Використання технічних засобів для контролю над життям людей: «Телеэкран работал на прием и на передачу. Он ловил каждое слово, если его произносили не слишком тихим шепотом; мало того, покуда Уинстон оставался в поле зрения мутной пластины, он был не только слышен, но и виден. Конечно, никто не знал, наблюдают за ним в данную минуту или нет» [4, с. 5].

4. Створення нової мови - мови ідеології: «Задача новояза – сузить горизонты мысли. В конце концов мы сделаем мыслепреступление попросту невозможным – для него не останется слов. Каждое необходимое понятие будет выражаться одним-единственным словом, значение слова будет строго определено, а побочные значения упразднены и забыты» [4, с. 37].

5. Обов'язкове проведення ідеологічних занять в усіх соціальних групах: «На двухминутках ненависти он не мог не отдаваться всеобщему безумию, но этот дикарский клич «ЭС-БЭ!.. ЭС-БЭ!» всегда внушал ему ужас. Из большого телекрана в стене вырвался отвратительный вой и скрежет – словно запустили какую-то чудовищную несмазанную машину. От этого звука вставали дыбом волосы и ломило зубы. Ненависть началась. Как всегда, на экране появился враг народа Эммануэль Голдстейн. Конечно, он скандировал с остальными, иначе было нельзя» [4, с. 10].

6. Проведення різного роду політичних заходів: «Большие чистки, захватывавшие тысячи людей, с открытыми процессами предателей и мыслепреступников, которые жалко каялись в своих преступлениях, а затем подвергались казни, были особыми спектаклями и происходили раз в несколько лет, не чаще. А обычно люди, вызвавшие неудовольствие партии,

просто исчезали, и о них больше никто не слышал. И бесполезно было гадать, что с ними стало» [4, с. 55].

«Уинстон вспомнил, что сегодня вечером в Парке будут вешать евразийских пленных – военных преступников. Это популярное зрелище устраивали примерно раз в месяц» [4, с. 55]

7. Домінування в засобах масової комунікації ідеологічних матеріалів і неможливість відмови від споживання цієї інформації: «Из своего окна Уинстон мог прочесть на белом фасаде написанные элегантным шрифтом три партийных лозунга:

ВОЙНА – ЭТО МИР

СВОБОДА – ЭТО РАБСТВО

НЕЗНАНИЕ – СИЛА».

«В квартире сочный голос что-то говорил о производстве чугуна, зачитывал цифры. Голос шел из заделанной в правую стену продолговатой металлической пластины, похожей на мутное зеркало. Уинстон повернул ручку, голос ослаб, но речь по-прежнему звучала внятно. Аппарат этот (он назывался телекран) притушить было можно, полностью же выключить – нельзя» [4, с. 4].

8. Індивідуальна і колективна робота з ідеологічно нестійкими індивідами-членами суспільства: «Мыслепреступление нельзя скрывать вечно. Изворачиваться какое-то время ты можешь, и даже не один год, но рано или поздно до тебя доберутся. Бывало это всегда по ночам – арестовывали по ночам. Внезапно будят, грубая рука трясет тебя за плечо, светят в глаза, кровать окружили суровые лица. Как правило, суда не бывало, об аресте нигде не сообщалось. Люди просто исчезали, и всегда – ночью. Твое имя вынуто из списков, все упоминания о том, что ты делал, стерты, факт твоего существования отрицается и будет забыт. Ты отменен, уничтожен: как принято говорить, распылен» [4, с. 46].

9. Виховування фанатичної сліпої відданості режимові: «С такими детьми – это жизнь в постоянном страхе. Они обожают партию и все, что с ней связано. Песни, шествия, знамена, походы, муштра с учебными винтовками, выкрикивание лозунгов, поклонение Старшему Брату – все это для них увлекательная игра.

Их натравливают на чужаков, на врагов системы, на иностранцев, изменников, вредителей, мыслепреступников. Стало обычным делом, что тридцатилетние люди боятся своих детей. И не зря: не проходило недели, чтобы в «Таймс» не мелькнула заметка о том, как юный соглядатай – «маленький герой», по принятому выражению, – подслушал нехорошую фразу и донес на родителей в полицию мыслей» [4, с. 19].

10. Контроль та зміна інформації для підтримки авторитету ідеології партії: «Самое ужасное, в сотый, тысячный раз думал он, что все это может оказаться правдой. Если партия может запустить руку в прошлое и сказать о том или ином событии, что его никогда не было, – это пострашнее, чем пытка или смерть.» [4, с. 29].

Отже, невід'ємною складовою встановлення та підтримки в країні тоталітарного режиму є використання політичних технологій. На прикладі роману Дж.Оруелла «1984» були розглянуті 10 характерних методик, які застосовуються для підтримки ідеології та контролю населення. Розглянуте питання є досить глибоким та актуальним на сьогодні, бо навіть багато демократичних держав часто використовують деякі з цих технологій, але в прихованому вигляді, тому воно потребує подальшого дослідження та аналізу.

---

1. Аналіз політичних технологій / С. Г. Вонсович // Політологічні студії: зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Кам'янець-Поділ.: Вид-во К-ПНУ ім. Івана Огієнка, 2010. - Вип. 21 - С. 63-72.

2. Політологія. Модульний курс [текст]: навч. посібник / Н. М. Семке. - Х.: Торсінг плюс, 2009. - 384 с.

3. Політологія: історія та теорія: Підручник / П. П. Шляхтун. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 472 с.

4. Оруелл Дж.1984 [текст] : роман / Дж.Оруелл; пер.с англ. Голышева В. П. - М. :АСТ, 2012. - 312 с.

САКАЛ А.
(науковий керівник – к. ю. н. *А. В. Солонар*)

ІНТЕРНЕТ-КОНФЛІКТИ ЩОДО ПРАВ НА ОБ'КТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Дедалі більший інтерес у суспільства викликає право інтелектуальної власності. На сьогоднішній день молодь все більше намагається себе реалізувати саме в творчій діяльності, а саме в одному із популярний відеохостингів у світі YouTube, де на сьогоднішній момент кількість сайтів перевищує 2,097,022 млн, в процесі якої створюється нові оригінальні, неповторні об'єкти права інтелектуальної власності. Чим більший інтерес дані об'єкти викликають у суспільстві, тим більший ризик порушення прав та інтересів творців, адже з прихильниками творчих результатів з'являються користувачі, які незаконно привласнюють, тиражують, поширюють об'єкти права інтелектуальної власності. На жаль, способів вчинити дії які порушують права безліч. З розвитком науково-технічного прогресу їх стає все більше, так як і самих порушників. За допомогою Всесвітньої мережі інтернет можливо за лічені секунди переслати об'єкт права інтелектуальної власності в іншу країну.

На сьогодні інтернет–ресурси включають понад 4,66 млрд документів (дані на середину березня 2016 року). За статистикою щосекунди в інтернеті обробляється 40 тисяч

пошукових запитів в Google і відправляється близько 2 млн електронних повідомлень. На початок 2017 р. кількість веб-сайтів в інтернеті досягла 248 млн [1].

Чинне законодавство в сфері права інтелектуальної власності, як правило, зорієнтоване на поширення творів на матеріальних носіях, тоді як в інтернеті їх використання є практично необмеженим. За допомогою Всесвітньої мережі можна здійснювати практично необмежений експорт та імпорт об'єктів інтелектуальної власності.

Перенесення зростаючої кількості літературних творів, фільмів, комп'ютерних програм у цифрове середовище породжує реальну загрозу зміни та фальсифікації цих творів, створення дешевих і високоякісних копій, їх широкого розповсюдження з порушенням авторських прав.

Міжнародний альянс інтелектуальної власності включив Україну в PriorityWatchList 2017 - список «піратських» країн. Цьогоріч крім України включили також Китай, Чилі, Індію, Мексику, Росію, Тайвань та В'єтнам. Як йдеться в офіційному звіті альянсу, проблеми з інтернет-піратством в Україні завдають серйозного економічного збитку США.

Однією з причин вважається відсутність прогресу України у вирішенні проблем, зазначених ще у «звіті 301» за 2013р. В якості позитивного кроку визнається формування Департаменту кіберполіції в складі Національної поліції, який був створений для боротьби з інтернет-злочиністю, в тому числі порушеннями прав інтелектуальної власності. Але проблеми залишаються, зокрема це корупція та невміле керівництво, в тому числі в галузі захисту і забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності.

У 23.03.2017 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» але вступив в силу він лише 26 квітня 2017 року (№ 1977-VIII). Мета закону полягає в

посиленні протидії піратству в сфері інтелектуальної власності, особливо, інтернет піратству [3].

Війна за легальний відеоконтент у нашій країні тільки почалася. Наприклад, сайт «FS.to» и «Ex.ua» нелегально розміщав на своєму ресурсі видеоконтент і з середини шістнадцятого року. Кіберполіція неодноразово отримувала звернення від вітчизняних і зарубіжних правовласників про порушення їх прав. Вони оцінили збитки, завдані FS.to, у розмірі 5 млн грн., а щоденна кількість відвідувачів сайту становила 1 млн користувачів. Після цих звернень прокуратура завела кримінальну справу [4].

Крім того визнано, що мало що змінилося у діяльності організацій колективного управління, не дивлячись на те, що діяльність двох організацій колективного управління призупинено, але приблизно 15 інших продовжують працювати, збираючи ліцензійні платежі і не сплачуючи їх правовласникам.

У таких випадках трапляється зіткнення інтересів та поглядів сторін, що в загальному визначається як конфлікт. Конфлікт - це завжди зупинення та розрив нормальних, усталених відносин. У конфлікті одна із сторін вимагає, чекає зміни поведінки, думок або почуттів партнера. Проте суперечності, що зачиняють інтереси, статус, моральну гідність особистості чи групи, призводять до виникнення конфлікту.

До сутнісних властивостей конфлікту відносять: наявність суперечностей між інтересами, мотивами, цілями, цінностями, ролями суб'єктів – протиборство суб'єктів конфлікту; негативні протидії, емоції та почуття стосовно один одного. Як наслідок, юридичний конфлікт - це різновид соціального конфлікту, під яким розуміють протиборство двох або декількох суб'єктів, зумовлене протилежністю (несумісністю) їх інтересів, потреб, систем цінностей або

знань. Учасниками юридичного конфлікту є фізичні або юридичні особи, тому суб'єкти конфлікту можуть стати суб'єктами правовідносин. Конфлікт набуває правового аспекту, якщо об'єкт конфлікту зачіпає статус особи, її інтереси або соціальні цінності, які можуть бути врегульовані правом [5].

Для сфери інтелектуальної власності все більшої актуальності набуває питання узгодження конфлікту користувачів щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності, щодо можливостей вільно використовувати результати творчої діяльності.

Специфіка конфліктів, які виникають в мережі Інтернет полягає в наступному: конфлікти виникають з того, що в нашій державі права інтелектуальної власності не так захищені, як, наприклад, у Норвегії. Із 2013 року у Норвегії діє суворий закон, який дозволяє антипіратським групам звертатися до суду у зв'язку з незаконним завантаженням в Інтернет документів приватних осіб контенту, які захищені авторським правом. У країні різко зменшилася кількість аудіо- і відео файлів, які завантажуються не легально. Наприклад, в 2008 р. норвежці завантажили 1,2 млд. музичних композицій, а в 2012 р. – 210 млн., про це свідчать дані дослідження компанії Irsos.

Отже, можна зробити висновок із вищесказаного, що створена кіберполіція вже розпочала боротьбу з інтернет-конфліктами щодо прав на об'єкт інтелектуальної власності та в подальшому повинна постійно моніторити мережу Інтернет для виявлення та вилучення фактів піратства в мережі, яке захищено авторським правом. Це допоможе збільшити кількість легальних сервісів та зменшити кількість сайтів з порушенням прав інтелектуальної власності.

---

1. Объем данных в интернете «Агентство инноваций и развития экономических и социальных проектов» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.innoros.ru/publications/analytics/16/obem-dannykh-v-internete

2. Ресурсний Центр ГУРТ; Світові практики боротьби з піратством в Інтернеті [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://gurt.org.ua/articles/34377/

3. Українська Анти піратська Асоціація. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://apo.kiev.ua/news.phtml

4. Боротьба з піратами в Україні: закриють всі. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://biz.nv.ua/publications/borba-s-piratami-v-ukraine-zakrojut-vse-278475.html.

5. Навчальні матеріали онлайн; Психологія [Електр. ресурс] - Режим доступу: http://pidruchniki.com/78500/psihologiya/konflikti_suchasnih_pravovih_vidnosinah.

СТАРЧЕНКО Ю.

(науковий керівник – к. пол. н., доц. *О. В. Стогова*)

ПРОБЛЕМА УЧАСТІ ЖІНОК У ПОЛІТИЦІ

До XX століття у суспільній свідомості переважала думка, що влада і політика є чоловічою справою. Але сучасна політична практика доводить, що переконання у кращих лідерських здібностях чоловіків є лише стереотипом. У найуспішніших країнах світу, які мають розвинуту економіку, стабільні політичні системи, найкращі показники людського розвитку, жінки поряд із чоловіками приймають участь у політиці, займають провідні позиції у вищих органах державної влади.

Політика стає все більш поширеною професією і надзвичайно важливим видом діяльності, які залучають до свого кола все більшу кількість людей. Жінки все частіше обирають політичну діяльність, оскільки мають відповідну освіту, уміння, амбіції та бажання. У розпал Французької революції письменниця Олімпія де Гуж прорекла: «Якщо жінка має право зійти на ешафот, то вона повинна мати право піднятися на трибуну». Ця необережна заява коштувала письменниці життя, проте вона принесла їй безсмертя. Нажаль думка про те, що

жінкам у політиці робити нічого залишається поширеним стереотипом. Прибічники цього стереотипу вважають, що слабка стать повинна слідкувати за домашніми справами і виховувати дітей. Великі звершення потрібно залишити більш сильній половині суспільства – чоловікам. Проте, історія постійно спростовує дану тезу. Протягом багатьох століть регулярно до влади приходили жінки, які визначали долю своєї країни.

У світі є чітка тенденція посилення ролі жінок у політиці аж до обрання їх президентами і прем'єрами, жінки-перші особи держав поступово стають символом сучасності.

Жінки стали найяскравішими лідерами держав європейських країн у XX столітті. Так, Маргарет Тетчер займала посаду прем'єр-міністра Великої Британії (Консервативна партія Великої Британії) і була першою жінкою на цій посаді. Проте її політику жіночою назвати складно, тому «залізною леді» її називали не даремно. На своїй посаді М. Тетчер доклала максимум зусиль для прийняття нових важливих законів, покликаних розширити повноваження судів і поліції. «Залізна леді» прагнула навести в країні «належний порядок». Уряд Тетчер послідовно здійснював перебудову податкової системи. В економічному реформування прем'єр надавала перевагу приватизації, прагнучі перетворити англійців на «націю власників». При вирішенні конфліктів, які відбувалися за часів її прем'єрства, Маргарет проявляла себе як рішучий політик і лідер держави, яскравим прикладом можна вважати війну за Фолклендські острови.

Незаперечним прикладом успішної жінки-політичного лідера є Ангела Меркель, яку вважають однією із найбільш впливових політиків у світі. Після падіння Берлінської стіни, 35-річна Меркель вступили в партію «Демократичний прорив», згодом стала депутатом першого об'єднаного бундестагу, з часом очолила Християнсько-демократичний союз (ХДС) і була

висунута на посаду федерального канцлера Німеччини. Мало хто вірив, що жінка зможе зайняти цю посаду, отримавши перемогу у нелегкій боротьбі з лідером СДПН Герхардом Шредером. У Німеччині не було прецедентів жінок-перших осіб держави, до того ж, Меркель виросла у Східній Німеччині. Пріоритетом її правління стало проведення економічних реформ у країні, зміцнення дипломатичних відносин з Америкою, вирішення екологічних проблем, що забезпечило їй переобрання на другий термін.

Як відзначають соціологи, на верхи влади потрапляють лише жінки, які пройшли жорсткий відбір: освічені, які мають за собою підтримку тієї чи іншої політичної партії або сімейну традицію – кар'єру батька, чоловіка (Індіра Ганді, Беназір Бхутто); частіше всього немолоді, коли стать вже нікого не шокує. Але існують певні механізми, що сприяють поширенню політичної участі жінок, так у виборчих органах можуть вводитися квоти на представництво чоловіків і жінок. Крім того, політичні партії можуть встановлювати гендерні квоти без законодавчого забезпечення. Це можливо у результаті громадського тиску жіночого електорату на партійну еліту. Прикладом можуть бути скандинавські країни, які мають успішний досвід впровадження гендерних квот. У німецьких виборчих органах введені квоти на представництво чоловіків і жінок: у партії Християнського демократичного союзу 30% місць повинні займати жінки, а в партії Зелених - 50%. Квотування існує навіть на рівні земельних рад, тобто в органах місцевого самоврядування. У парламенті Швеції жінки складають 40%, у Норвегії - 39,4%, у Фінляндії - 33,5%, у Данії - 33% .

Середній показник кількості жінок у парламентах Європи складає 22,5%. За даними Міжпарламентського союзу, за рівнем представництва жінок у вищих представницьких органах влади у світі, виокремлюють кілька груп:

- країни-лідери політичного представництва жінок-парламентарів 30-45 %;

- гендерно-перспективні країни, де 15-30 % жінок-парламентарів;

- країни з високо гендерною диспропорцією, де 10-14,9 % жінок-парламентарів;

- країни з безумовним домінуванням чоловіків, де жінок-парламентарів 5-9 %;

- країни з винятково низьким представництвом жінок, до 5 %;

- країни з «чоловічим» парламентом, де жінки відсутні [1, с. 20].

Порівняємо ці дані із складом депутатів Верховної Ради України, що обиралася у період незалежності, тобто з другого по восьме скликання.

Кількісний склад депутатів Верховної Ради України

Скликання ВРУ	II (1994 р.)	III (1998 р.)	IV (2002 р.)	V (2006 р.)	VI (2007 р.)	VII (2012 р.	VIII (2014 р.)
Усього	415	448	450	450	450	445	422
Чоловіків	396	412	426	411	418	402	375
Жінок	19	36	24	39	32	43	47
Відсоток жінок	4,5	8	5,3	8,7	7,6	9,9	11

Відповідно до цих даних, Україна вийшла на новий рівень гендерної рівності у представницьких органах, є динаміка зросту довіри до жінок, однак ще зарано говорити про успіх у рівноправному керуванні державою. Україна за роки незалежності із групи країн з безумовним домінуванням чоловіків у вищих представницьких органах перемістилася на

одну позицію вище, до групи країн із високою гендерною диспропорцією [2, с. 38].

Найбільш ефективним методом залучення жінок до політики є практика впровадження позитивної дискримінації. Політика позитивної дискримінації передбачає застосування цілої низки форм права, які можна класифікувати як такі, що обмежують чоловіків, передбачаючи систему квот; розробку освітніх програм підготовки жінок - політиків; вжиття заходів спрямованих на те, щоб допомогти жінкам поєднати сімейну та професійну сфери [3].

На нашу думку, представництво жінок у політиці має цілу низку позитивних наслідків: внесення до порядку денного нових проблем; посилення конкуренції ідей; прагнення до винайдення компромісів; підвищення якості управління. За даними ООН найкращі показники у сфері людського розвитку (що включає тривалість життя, доступ до інформації, охорону здоров'я, систему соціального страхування) мають Скандинавські країни. Ці країни мають традиційно високий рівень представництва жінок у парламенті (у середньому 39,7%). За сприяння розширенню участі жінок у політиці в Україні, представництва їх у Верховній Раді, Кабінеті міністрів, у місцевих органах влади політична система має стати більш стабільною та ефективною.

---

1. Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / За ред. Яни Сверлюк та Світлани Оксамитної // За матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ. НаУКМА 7 жовтня 2005 року. – К. : Атіка, 2006. – 272 с.

2. Карнаух А. А. Проблеми гендерної рівності у виборчій системі України / А. А. Карнаух, А. О. Янковська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2015. – Вип. 18. - С. 36-41. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu

3. Як забезпечити гендерну рівність у політиці // Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень – 2007. – № 364. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pasos.org/content/download.

ХОРУЖА Ю.
(науковий керівник – к. ю. н. *А. В. Солонар*)

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ В СТРУКТУРІ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН

На сьогоднішній день актуальним є питання визначення ролі інформації в системі управлінських відносин. Адже як відомо держава є носієм і розпорядником публічної влади. При цьому найважливішою й необхідною умовою функціонування держави є: отримання, аналіз, видача й ефективне використання інформації. Тому державне управління – це прийняття й реалізація рішень, основаних на результативності використання інформації [1, с. 161]. Внаслідок чого виникає реальна необхідність розгляду питання стосовно саме ролі інформації в структурі управлінських відносин, які мають місце під час здійснення, законодавчо визначеної, діяльності уповноважених виконавчих органів держави, а також їхніх посадових осіб. Адже належне її використання сформує передумови для реалізації права та свобод громадян.

Питання стосовно визначення ролі інформації в системі управлінських відносин досліджувалося такими вченими як А. Мельник, В. Гаращук, І. Іванов, Л. Кузенко, М. Лісового, Ю. Старілова та іншими науковцями.

Управлінські відносини являють собою один із видів суспільних зв’язків, які мають місце у процесі здійснення державного управління, і характеризуються наявністю певної структури. Будучи врегульованими юридичними нормами вони

набувають статусу правових, що, в свою чергу дає змогу розглядати як їх елементи так і структуру в цілому крізь призму теоретичних поглядів щодо їхньої природи і змісту.

Управлінським відносинам властиві певні особливості, серед яких варто виділити:

1. Організаційні зв'язки, що складаються у процесі управління, об'єктивно мають потребу в правовому регулюванні, яке здійснюється за допомогою адміністративно-правових і адміністративно-процесуальних норм, і відповідно перетворюють їх в адміністративно-правові й адміністративно-процесуальні відносини.

2. Обов'язковим суб'єктом державно-управлінських відносин є державний орган, його посадові особи.

3. Взаємний, кореспондуючий характер прав і обов'язків суб'єктів управлінських відносин.

4. Домінування волі суб'єкта управління.

5. Залежність ефективності управлінської діяльності від рівня її інформаційної забезпеченості на всіх стадіях розвитку управлінських відносин. Управлінські відносини невід'ємно пов'язані із вивченням керованого об'єкту. З іншого боку, динаміка таких стосунків багато в чому залежить від рівня інформованості керованих об'єктів [2, с. 92-93].

Оскільки, управлінські відносини мають певну структуру, характеризуються певними ознаками виникає необхідність дослідження основних факторів, що забезпечують їх розвиток. На наш погляд важливу роль у забезпеченні належного існування та подальшого їх розвитку відіграє інформація, яка є невід'ємним їх елементом, що зумовлює необхідність її дослідження в даному контексті. Так при аналізі правовідносин варто враховувати наявність безпосереднього і більш віддаленого об'єкту відносин. Безпосереднім об'єктом правовідносин, який виникає в управлінській сфері, виступає вольова поведінка, діяння. А через керовані діяння відбувається

вплив на процеси, матеріальні предмети, інформацію, продукти духовної творчості [3, с. 48]. Вважаємо, що саме така позиція забезпечує сучасне розуміння місця інформації в структурі досліджуваних відносин. Також варто усвідомлювати, що інформація охоплює увесь процес управлінської діяльності, часто зумовлюючи виникнення, розвиток і припинення таких відносин. Суттєвою є також і та обставина, що інформація є визначальним фактором забезпечення зворотного зв'язку між керованими і суб'єктами управління. Адже через зазначені дії здійснюється вплив на відповідні процеси та явища також звернути увагу і на впливи, зокрема, з боку інформації й на суб'єктів управління, на мотивацію і визначення мети самих управлінських дій.

Управлінські взаємозв'язки характеризуються тривалістю та певною поступовістю у розвитку. Ця обставина також має важливе значення для вирішення питання про те, чи є інформація об'єктом управлінських відносин. Вважається, що основним об'єктом управлінських відносин є дії, поведінка людей, залучених у сферу управлінського процесу. Інформація може бути вторинним, похідним об'єктом управлінських відносин, у певних випадках набуваючи технологічного характеру, тобто характеру, який забезпечує цей тип відносин. Так, наприклад, у зв'язках, які виникають між громадянином і органом виконавчої влади з приводу надання конкретних відомостей, конкретної інформації, основним, первинним об'єктом виступають відповідні управлінські дії, пов'язані з пошуком, оформленням і передачею інформації, а сама інформація становить собою похідний, вторинний об'єкт правовідносин. Подібна ситуація буде спостерігатися й у тому випадку, якщо управлінські взаємовідносини виникають між вищими органами управління й органами нижчого підпорядкування виконавчої влади з приводу надання деякої інформації (статистичної, аналітичної та іншої). Прикладом

забезпечувального, технологічного характеру інформації як об'єкту управлінських відносин може слугувати ситуація, коли для прийняття конкретного управлінського рішення виникає необхідність в отриманні певної інформації, з якою пов'язується подальший розвиток управлінських взаємозв'язків. На користь розуміння інформації як об'єкту управлінських відносин говорить та обставина, що все частіше інформація є об'єктом наданих управлінських послуг, у тому числі і на платній основі [4, с. 49-50].

Таким чином управлінські відносини є різновидом соціальних відносин, що віддзеркалюють спосіб існування управлінських суб'єктів. Такі відносини мають місце у процесі здійснення державного управління, і характеризуються наявністю певної структури. Важливу роль в їхньому розвитку відіграє інформація, яка охоплює увесь процес управлінської діяльності, зумовлюючи виникнення, розвиток і припинення таких відносин. Також вона є визначальним фактором забезпечення зворотного зв'язку між керованими і суб'єктами управління забезпечуючи існування впливу на відповідні процеси та явища в державі.

---

1. *Иванов И.* Государственное управление: основы теории и организации / И. Иванов // М.: Статут. – 2000. – 912 с.

2. *Мельник А.* Сутнісні характеристики (риси) організаційної структури державного управління / А. Мельник // Державне управління: Навчальний посібник / А. Мельник, О. Оболенський, А. Васіна, Л. Гордієнко. – К. : Знання-Прес. – 2003. – С. 91 – 93.

3. *Гаращук В.* Контроль та нагляд у державному управлінні / В. Гаращук // Фоліо. – 2002. – 176 с.

4. *Кузенко Л.* Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління : дис. канд. юр. наук : 12.00.07 / Кузенко Л. – Харків. – 2003. – 173 с.

УСНА ІСТОРІЯ

БАБЧЕНКО Ю.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ПОДІЇ XX СТОЛІТТЯ У СПОГАДАХ МОЇХ РІДНИХ*

У наш час все менше і менше залишається людей, які пережили Велику Вітчизняну війну. Особисто в мене, вже немає ні прабабусі, ні прадідуся, які б розповіли про ці роки особисто. Але моя бабуся – Бабченко Ніна Петрівна погодилася переповісти мені все те, що в свій час дізналася від своїх батьків: «Батьки мені багато про це не розповідали, мабуть, не до цього було…» - говорить Ніна Петрівна, яка народилася у 1956 році в селі Деймонівка, Срібнянського району, Чернігівської області. Сім'я у неї була невелика – мама, тато і її молодша сестра Валя.

Батькам моєї бабусі судилося стати свідками тих жахливих подій що відбувалися на Україні в 1941-1945 роках. Батько – Якименко Петро Іванович народився у 1924 році, а мати – Якименко Надія Іванівна 1928-го року народження. Всі свої роки проживали в селі Деймонівка. До війни Надія Іванівна закінчила семирічну школу. Навчалася в ній дуже сумлінно. Якименко Петро закінчив лише чотири класи школи й у свої 14 років вже повноцінно допомагав по господарству своїм батькам. У 1943 році Петру Івановичу виповнилося 19 років і його забрали на строкову військову службу. Восени того року, після проходження швидкої військової підготовки, він був відправлений на передову радистом. Воював у Білоруських лісах. Взимку, перебуваючи постійно в окопах, Петро Іванович відморозив собі пальці на ногах. В лікарні

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

його швидко поставили на ноги й він знову пішов на фронт. «Мій батько не любив розповідати про війну і, що там насправді було, але колись він виговорив те, що дійшов і до Орла, і Бреста, і, навіть, відігнали німців до Рейхстагу», - згадує моя бабуся. «Він ніколи не вихвалявся, така була людина, - говорить вона, - але було що показати». Якименко Петро Іванович отримав медаль за бойові заслуги та медаль за відвагу. Але, це тільки те, що змогла згадати моя бабуся.

Під час окупації родина жила в такій місцевості, де не було бурхливих подій. Але, німці проходили кілометрів за 10 від села. В селі Срібному зігнали всіх молодих юнаків та жінок до школи, яка була там та спалили 720 людей заживо. Це була жахлива картина, коли люди кричать про допомогу, а ніхто не в змозі прийти на поміч. Мамі було тоді 15 років, таких дітей німці не сприймали, як загрозу. Зараз на тому місці стоїть пам'ятник. А далі німці пішли на північ і спалили всю Корюківку, бо там буди ліси. Німці вважали, що в цих лісах багато партизанів.

Про події на фронтах люди дізнавалися завдяки повідомленням по радіо, але там багато чого не говорилося. Сім'ї також дізнавалися від близьких, які поверталися з війни.

Після війни у людей було дуже багато роботи. Їм потрібно було відновити господарство, відбудувати житло, яке знищили німці. Але тільки люди почали приходити до тями, як у 1946-1947 роках їх застав голод. «В цей час мої батьки були вже відносно дорослими, вони працювали. За це їм виділявся пай. Також вони тримали худобу та за рахунок цього вони й виживали. Сахару не було взагалі. Якщо хотілось солоденького, то варили цукровий буряк. Взагалі, їли все те, що було в них на городі. Говорили, що кору з липи перетирали і добавляли в страви, лободу також їли. Була й така подія, коли брата моєї мами зловили за збиранням колосків на полі. Його арештували й забрали в НКВС за 15 колосків за пазухою. Він пропав безвісті на завжди. Більше його ніколи ніхто не зустрічав», - розповідає моя бабуся.

БИВАЛІНА Д.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ ПРО ВІЙНУ*

Її звуть Корнієнко Наталія Петрівна. Вона народилася 1957 року у селі Річки Білопольського району Сумської області. У 1972 році вона закінчила 8 класів. Потім вступила до Київського плодо-овочевого технікуму, де навчалася по спеціальності "бухгалтер". Наталія Петрівна закінчила цей технікум у 1975 році. На жаль, її батьки вже померли, тому про події, які відбувалися під час війни вона може розповісти від свого імені. У дитинстві їй багато розповідали про війну батьки та інші родичі. Батька звали Корнієнко Петро Назарович. Він народився 1918 року у селі Річки. Закінчив Харківський Сільскогосподарський інститут, де навчався на заочному відділенні. Закінчивши цей інститут у 1965 році, Петро Назарович працював у колгоспі агрономом. Мати Наталії Петрівни - Корнієнко Любов - народилася 1925 року теж у селі Річки. Вона працювала у кооперації "Сільпо" касиром.

Наталія Петрівна згадує, що у Петра Назаровича було 2 брати - старший і молодший. Старшого брата звали Андрій. А у Любов Михайлівни у родині було ще чотири дитини, крім неї: сестра і три брати. Родина Любов Михайлівни мала невелику хату-мазанку, як і всі люди у той час. Також вони мали невелике господарство.

Наталія Петрівна розповідає, що під час голодомору 1932-33 рр. Петру Назаровичу було 14 років, а Любов

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Михайлівні лише сім. Це був дуже тяжкий час для обох родин. Але у сім'ї Любов Михайлівни загинула дитина – старша з сестер. Дівчинці було лише 9 років.

Про війну з Німеччиною обидві родини дізналися завдяки засобам масової інформації, тобто було оголошено по радіо. Наталія Петрівна каже, що ця звістка була несподіваною: «Що таке війна? Не дай Бог таке пережити людям». Про події на фронті дізнавалися теж за допомогою засобів масової інформації. Коли Петру Назаровичу виповнилося 23 роки, він змушений був піти на фронт разом зі своїм старшим братом Андрієм. Його брат так і не повернувся з війни. У сім'ї Любов Михайлівни на фронт пішов її батько, який також не повернувся. Це був дуже тяжкий час для обох сімей.

Під час окупації батьки Наталі Петрівни перебували у селі Річки. Після війни обом її батькам жилося тяжко. Але у Петра Назаровича були живі батько і мати, а у Любов Михайлівни - лише мати, якій довелось доглядати чотирьох дітей. До того ж, бабуся Наталії Петрівни дуже тяжко хворіла, тому її матері довелось доглядати і її. Під час голоду 1946-47 рр. обидві сім'ї недоїдали. Але сім'я Петра Назаровича мала трохи краще становище. Наталія Петрівна говорить, що її матері було особливо важко у цей час, бо доводилось витрачати дуже багато зусиль, аби доглядати за своїми дітьми та хворою матір'ю.

БІЛОУС Ю.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ІСТОРІЯ МОЄЇ РОДИНИ*

У кожної родини є своя історія, яка передається з покоління в покоління. На превеликий жаль моїх прабабусь та прадідів вже немає в живих, але вони встигли розповісти нам усім про своє життя та життя наших предків. Більш детально про них мені розповіла моя бабуся Білоус Алла Миколаївна, яка народилася 20 серпня 1956 р. у м. Торез, Донецької області. За її словами, моя прабабуся Хрипунова Раїса Сергіївна, народилася у 1932 р. у Курській області, м. Желєзногорськ. Про роки голодомору розповідала з розповідей своєї мами. Вона говорила, що до них з України приходили люди і просили їсти, розповідала і про те, що бачила жінку, яка померла від голоду під сніпом сіна, так і не дійшовши до їхнього міста.

У сім'ї було четверо дітей. У 1938 р. вони переїхали у Дніпропетровську область. У 1942 р. її батька забрали на фронт, і мати залишилася сама з чотирма дітьми. Жили вони у роки війни бідно, і тому матері довелося менших 2 дочок віддати до дитячого будинку, бо була не в змозі їх прогодувати. Після закінчення війни повернувся її тато, мав поранення в ногу, і вони почали розшукувати своїх дітей, але знайти вдалося лише старшу дівчинку Люду, а саму меншеньку Аллу не знайшли. Ходили чутки що Аллу всиновила родина директора дитячого будинку. У 1946 р. моя прабабуся закінчила восьмирічну школу. Через декілька років батька направили ремонтувати шахти у Донецьку область, м.Торез, куди переїхала вся родина. Працювала прабабуся на заводі, а згодом перейшла до шахти на водовідлив і пропрацювала там до пенсії.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Мій прадід Лукяненко Микола Сергійович, народився у 1928 р. у Корюківці, Чернігівської області. У його сім'ї було троє дітей, він та ще два старших братів. Його мати працювала свинаркою. В роки голодомору 1932-1933 роки в їхньому селі був великий голод. Вони вижили завдяки тому, що мати приносила відходи, які залишалися від вирізу свиней. Також розповідав, що його хрещеної мати, поки та була на роботі, запекла онука у печі, згодом його хрещену забрали до психіатричної лікарні.

Обидва його брати були на фронті, Іван був артилеристом, мав багато нагород. Про події на війні дізнавався із листів, які приходили від братів, а також по радіо, сповіщали люди із сільських рад. Після війни обоє братів повернулися пораненими додому, а згодом Іван переїхав у Донецьк, де його призначили директором міліції. Він і забрав свою матір та меншого брата Миколу до Донецька. Прадід закінчив Корюківську восьмирічну школу. Працював все своє життя на шахті електрослюсарем.

Ще один прадід Білоус Іван Петрович, народився у 1925 році у с. Сакуниха, Недригайлівського району, Сумської області. В родині було троє дітей. Але мати рано померла, і батько знову одружився, де в нього ще з'явилося троє дітей. Закінчив чотири класи. Про роки голодомору прадідусь нічого не згадував. Лише згадував про роки війни. Перед війною його родина виїхала до Нікополя на заробітки, а він та двоє рідних сестер залишилися у селі. Його батька забрали на фронт, звідки він так і не повернувся. А сам прадід розповідав, що його забирали до Німеччини на роботи до міста Канезберг. Говорив, що хотіли втекти зі своїм товаришем, коли їхали до цього міста, але так і не наважились, бо двох його друзів, які намагались втекти було розстріляно на полі, де росла кукурудза. Потрапив він у хорошу сім'ю, в якій проживав дід, двоє дітей, чоловік та жінка. До нього в родині ставилися добре, навіть їв з ними за одним столом, а інші друзі розповідали, що з них знущалися, били, не давали їсти. На вихідних господиня відпускала його до українців, які також перебували у Німеччині,

давала свого велосипеда. Коли німці приходили і розшукували полонених, то господиня сховала його на горищі, а їм сказала, що мій прадід кудись втік, а його товаришів було розстріляно. Займався у цій родині доїнням корів. Він розповідав, що цю територію потім зайняли англійці, говорив, що їх усіх зібрали і запитали, хто куди хоче поїхати, до Англії, чи додому. Мій прадід повернувся додому, а були й такі, що поїхали до Англії. Коли повернувся додому, то його було забрано до польового воєнкомату у стройбат на далекий схід.

У 1947 р. прадідусь повернувся у с. Сакуниха, де одружився на прабабусі, Марії Терентіївні, вона народилася у 1923 році, закінчила чотирирічку. В сім'ї було двоє дітей, але її брат помер ще маленьким від якоїсь хвороби. Мати була кравчинею, а батько чоботарем, а також працював у колгоспі комірником. Вона розповідала що голодомор торкнувся і їхнього села. Але у їхній родині було що їсти завжди, бо до матері приходили люди шити одяг і приносили якусь їжу, або батько з роботи принесе декілька зернинок. У них забирали корову, але вночі її мати пішла і забрала її назад, вона допомагала виживати у страшні роки. Прабабуся говорила, що в ті часи її мати пекла галети з листя липи, їли кору дерев, їли також насіння еспарцету, яке розтирали на борошно, лушпиння картоплі, пекли хліб, який був зелено-коричневий, та й на смак гіркий. Батькові вдалося сховати мішечок зерна на огороді, яким по весні засіяли ниву. Також вона розповідала, що у колгоспі померла корова, і тоді людям роздали трішки м'яса. Чимало сімей померло тоді від голоду. Вона згадувала, що бачила людей, які померли від голоду, у них був великий розпухлий живіт та пухлі ноги, шкіра на яких полопалася. Влада нічим не допомагала голодуючим, а навпаки забирала останнє. Комсомольці і активісти виносили з хат останню зернину. Найстрашнішою була зима під час голодомору, бо люди помирали не тільки від голоду, а й від холоду, бо не в змозі були заготовити дров. Також прабабуся розповідала, що багатші люди, які мали змогу щось продати, йшли в Ромни, де

були так звані «торгсіни» - магазини, де можна було обміняти золото на хліб. Але таких людей було дуже мало.

Про роки війни прабабуся розповідала, що у них молодих людей забирали на роботи до Німеччини, але її батько назбирав цінних речей і пішов домовлятися, щоб її не забрали, а забрали краще його. Але не забрали не її, не його. Прабабуся розповідала, що у селі Сакуниха були тяжкі бої. Про події війни дізнавалися від партизанів, робітників сільської ради та листів, які приходили від рідних. Розповідала, що там була церква, на вершині якої сидів снайпер і розстрілював мирних жителів села. Навіть цього літа чоловік із Сум розшукував свого батька, який безвісти зник під час війни. Виявилося, що він загинув у с. Сакуниха, почали розпитувати у давніх жителів про те, чи не знають вони про це щось. І люди розповіли, що на городі поховали 12 солдатів, яких зносили жінки на своїх плечах. Коли провели розкопки, то знайшли капсули з прізвищем, ім'ям, по батькові солдатів. Перед війною прабабусю та її ровесниць посилали копати окопи до Ромнів. Вона розповідала, що коли копали окопи, то літаки розкидали листівки. У с. Сакуниха було поховано 180 солдатів. Але прізвища відомі лише 126.

До війни родина жила не бідно, бо до її матері приїжджали шити одяг з усіх сіл. Після війни родина теж жила не бідно, у роки голодомору 1946-1947 років не голодували, батько приносив з роботи зерно. Прабабуся розповідала, що у них у селі судили людей за вкрадений колосок. Люди розповідали що на прабабусиному весіллі, яке було у травні 1947 році, серед двора лежало полотно, і на нього винесли великі буханки хліба, і тоді вони хоч наїлися хліба після голодомору. Прабабуся працювала весь час на ланці, займалася сапуванням. Моя прабабуся прожила 92 роки, а прадідусь до 80 років. Вони відгуляли і золоте весілля. А батьки моєї бабусі у 2001 році переїхали до с. Перетічки, Недригайлівського району, де прожили до кінця своїх днів.

Ми повинні пам'ятати про історію своєї родини, бо той, хто не знає свого минулого, не матиме майбутнього.

ВАЛЮХ А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ІСТОРІЯ РОДИНИ ТАРАСЕНКО*

Тарасенко Микола Федорович народився 1935 року в селі Капустинці Синівського району (нині Липоводолинський) Сумської області. Закінчив Капустянську середню школу у 1954 році. Після цього мав бажання вступити до сільськогосподарського інституту в м. Київ. В Голосіївському районі було два інститути - лісогосподарський і сільськогосподарський, але потім їх об'єднали в сільськогосподарську академію. Микола Федорович не пройшов конкурсу і вернувся додому. В той же рік забрали в армію, служив 3 роки, у Білорусії, за 10 км від Мозиря.

Батьків його звали Федір Євтухович Тарасенко і Катерина Іванівна Одинець. Його батько народився в 1911 році, а мати - в 1909 році. Батько закінчив в селі Капустинці 7 класів, а мати лише 2 класи. Тому що був період революції, громадянської війни, вдома не було достатку. Працювали обоє в 30-х роках у колгоспі "Червона нива". У Миколи Федоровича було троє сестер: Оля, Таня і Оксана, але найменша Оксанка народилася, коли батька забрали на війну, і тільки почала ходити померла від хвороби. Оля народилася 1940 року, Таня - 1938. Цією хворобою хворіли всі діти у сім'ї. Микола Федорович одужував, а його сестри були без свідомості.

До війни жили непогано, перед війною збудували нову хату, але не жили в ній, оскільки хутори ліквідовували, і їхню

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

сім'ю і сім'ю сусідів самих перших переселили у село. У господарстві тримали корову, порося, курей, але точно Микола Федорович не пам'ятає. Землі не було, всю віддали у колгосп. А також віддали пару коней. Поки не було колгоспу, то у родині було 5 десятин землі. У кого не було більше 10 десятин землі того не займали, не розкуркулювали, тому їхню сім'ю не займали. В колгосп силоміць не заганяли, але була проведена така політика, що приходилося йти всім. Їхній сусід не пішов зразу у колгосп, але потім він був теж змушений іти.

Про Велику Вічизняну війну Микола Федорович нічого не знає, тому що був ще малим, але сприйняли цю звістку боляче. Про війну на фронтах не знали, не було ні газет, ні радіо. На війні у діда Миколи Федоровича було два сина. Старший син мешкав окремо, у нього було троє дітей: дочка народилася 1925 року, старший син - 1927 року, менший син - 1936 року. Його забрали з перших днів війни, а батько Миколи Федоровича, Федір Євтухович, не був з перших днів на війні. Він не служив у кадровій армії, фактично був інвалідом. Він поїхав у Харків, там працював і захворів, тому його і не забрали з перших днів війни. Потрапив на війну уже в 1943, коли наступали наші війська. Обоє братів загинули на війні. Федір Євтухович був на війні не довго із вересня місяця до жовтня. Загинув при визволенні Києва, звістка родині надходила, що був поранений, а потім помер від ран. Господар, який поховав його, написав листа родині, що у Федора Євтуховича були одірвані ноги і руки, але був він при свідомості, тому сказав адресу, де проживала родина і розповів про родину.

Відступ Червоної армії і прихід німців Микола Федорович не знає. На окупованій території проживали. До березня 1947 року проживали дід, баба, дідова сестра, мати, Микола Федорович і двоє його сестер Оля і Таня. Працював дід на сторожі, одне літо сторожував кавуни, хоч було в нього і

слабке здоров'я. Потім з горя занепало здоров'я і його дід помер. Жили трудно і бідно. Поліцаї були і в їхньому хуторі. Їхня кількість невідома. Одного з поліцаїв звали Санько. Але не чули люди, щоб він робив щось погане. Як німці відступали і поліцай пішов з ними, але потім писав листи і, як казали люди, він опинився в Англії. Але дуже відрізнявся клімат і, мабуть, його здоров'я не перенесло таку зміну клімату. Весь час хворів. Там і помер. Ще один з поліцаїв був з цього ж села що й Микола Федорович. Уже після війни Микола Федорович запитував його, чому він пішов у поліцаї? У відповідь він почув, що заради житла, бо йому не було де жити. А німці надавали їм житло у хуторі Тарасенки (на даний момент цього хутора уже не існує). Також цей поліцай говорив, що нічого поганого своїм землякам він не робив, навіть захищав і допомагав. Але за те, що був у поліції він відпрацював на лісорозробці у Сибірі. Получав там заробітну плату, і коли повернувся то купив хату, навіть не жалкує, що побув там.

Микола Федорович чув ще про одного поліцая, але він не схожий на попередніх, адже навіть свого сусіда привів німцям. Ще чув одну ситуацію, що як відступали наші солдати то поранені солдати залишались. Один з цих поранених залишився в селі і розписався з сільською жінкою, і він дуже добре знав німецьку мову, і його хтось видав німцям і потім його розстріляли. У їхньому селі німці були майже два роки. Але їх було небагато. У сім'ї Миколи Федоровича була корова і тому німці кожного дня приходили по молоко. Бувало що німці все молоко забирали, але деякі з них показували, щоб мати Миколи Федоровича залишала щось дітям. Про партизанів Микола Федорович чув, але не знає чим вони займалися.

Коли німці відступали, то їхня сім'я і ще дві сім'ї сиділи в окопі. Це було вже ввечері, і коли наші війська вже ввійшли в село то говорили, щоб дякували командирові, що не пустив на

німців “Катюші” бо село б тоді згоріло. Це все відбулося 8 вересня 1943 року. І на сьогоднішній день кожного року 8 вересня у селі відбувається мітинг до дня визволення села від німецьких загарбників. У селі згоріла тільки одна хата, як відходили німці, вони робили димову завісу і підпалили хату, щоб наші війська не могли зорієнтуватися куди йти за німцями.

Після війни, як Микола Федорович підріс він був пастухом і знаходили вони не один снаряд, але говорили люди, що все-таки у їхньому селі небагато пролітало снарядів.

Після війни родина жила бідно, в тісноті, в холоді, голоді. В хату до себе пустили жити жінку з сином у якої згоріла хата. Вони в них прожили пару років, а потім виїхали в Азію. Родина потерпала від голоду, а також холоду, бо не було чим топити у хаті. Його мати працювала в колгоспі, але нічого там не отримувала, так як і всі, хто там працював. У 1946-1947 році Микола Федорович ходив у школу. У 1946 році була велика засуха, і хліба вродило мало. Дома теж майже нічого не вродило і запасів вистачило лише до весни 1947 року. Тільки почала з’являтися трава, листя, люди стали їсти це, інакше б померли. У хуторі там де жив Микола Федорови один чоловік помер від голоду. У цього чоловіка син найменший був пухлий, але переніс це і вижив. Багато помирало дітей. Сім’я Миколи Федоровича й інші збирали колоски, але влада забороняла. Навіть карали за це. Хто дістане якесь зерно, то перемелювали і підмішували до бур’яну, а потім їли. Були старці, які ходили просили шматок хліба. Сім’я Миколи Федоровича завжди відломлювала кусочок хліба, доки самі мали хліб, для жінки, яка майже постійно ходила просила. В 1947 році Микола Федорович разом з своєю бабою пішли до тієї жінки просити хліб, але вона дала трішки. У їхній сім’ї була корова, мали трішки картоплі, а в його жінки матері не було навіть картоплі. Тій жінці прийшлося віддати своїх дітей

до інтернату у Лебедин, а найменшу таки залишила з собою. Та дівчинка - це тепер дружина Миколи Федоровича. Вона ледве вижила, якби не сусіди, які допомагали, то померла б.

Микола Федорович разом з своїми шкільними друзями ходили навесні у поле по картоплю, там її зберігали у буртах. Баба Миколи Федоровича ходила продавала на базар молоко, творог, а звідки приносила, то якусь книжечку для навчання, то олівець, то листки, щоб писати. Чорнила робили дома з бузини. Найменша сестра у 6 років пішла до людей пасти гусей, а потім уже корів.

Микола Федорович відслужив у армії. У 1956 році був Всесвітній фестиваль молоді і студентів, і там азіатські люди заразили багатьох грипом. Цим же грипом захворів і Микола Федорович, після чого в нього почалися різні проблеми із здоров'ям. Після того як відслужив 3 роки в армії, повернувшись додому, працював у колгоспі, а потім у сільпо. Одружився у 1961 році. Його дружина працювала на фермі доїла корів, була на ланці. Мають сина 1962 року народження, Тарасенка Анатолія Миколайовича. Син закінчив Полтавський Педагогічний Інститут, працював учителем історії у Капустянській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів, зараз на пенсії за вислугою років. Сестра Миколи Федоровича Оля після закінчення школи працювала в колгоспі дояркою, свинаркою. Зараз проживає в м. Буринь Сумської області у сина. Сестра Таня після закінчення 7 класів Капустянської школи в 1953 році вступила до медичного училища в м. Ромни Сумської області. У 1956 році закінчила училище і потім була направлена до Туркменії. Там вийшла заміж за військовослужбовця. Після розпаду СРСР змушена була переїхати до дочки в Україну. Зараз проживає в м. Слов'янськ, разом з донькою.

Спогади Ганни Семенівни. Валюх Ганна Семенівна народилася 19 жовтня 1936 року в с. Капустинці Синівського

району (нині - Липоводолинський) Сумської області. Закінчила 7 класів і починала ходити у 8-й. Пішла працювати у колгосп ім. Сталіна різноробочою. Потім працювала на фермі. У 1962 році почала навчання на техніка штучного запліднення корів у м. Лебедин. У 1986 році колгосп відправив на перенавчання до м. Ромни.

Батька Ганни Семенівни звали Іваненко Семен Свиридович, а матір - Іваненко Ганна Володимирівна. Народився Іваненко Семен Свиридович 1898 року, а Ганна Володимирівна - 1904. Обоє працювали в колгоспі, батько в тваринництві, а мати - ланковою. Її батько закінчив 3 класи, а мати - лікнеп. Ганна Семенівна мала сестру Харитину, яка народилася 1924 року. Харитина закінчила 6 класів. У сім'ї було четверо дітей. Але двоє, хлопчик і дівчинка 1928 і 1934 рр. народження, загинули, коли був голодомор.

Під час війни сестру Харитину забрали до Німеччини. Після того, як їх звільнили американці, вона разом з чоловіком приїхали додому. У Німеччині працювала на воєнному заводі, на станку. У 1953 році, коли вербували переселятися у Крим, вона виїхала з чоловіком і там дожила свого віку. У неї двоє дітей - Петро і Ліда.

У господарстві тримали курей і корову. Було спочатку до 70 соток, а потім обрізали і стало 40 соток землі. Вдома сіяли просо, коноплі, соняшники, садили картоплю і кукурудзу. Під час війни згоріла хата і все, що було в ній. Ходили по селу по всіх квартирах. Батька Ганни Семенівни, Семена Свиридовича забрали на війну у 1941 році. Ганна Семенівна пам'ятає, як дуже плакала мати.

Німці не один раз заходили в село, потім наші їх виганяли з села і влада змінювалася. Одного разу, коли відступала наша армія в напрямку до Лебедина, то навмисно підпалили вулицю, щоб німці не побачили їхній відступ. Вся вулиця згоріла і люди залишилися без домівок. В період

окупації свої хлопці були поліцаями і старостами. Ганна Семенівна пам'ятає, як мати розповідала про брата Федора Скрипника, який був поліцаєм. Як вони ставилися до людей не знає.

Про партизанів ніхто із села не чув. Коли ще йшла війна то батько Ганни Семенівни завітав додому на 10 днів і Ганна Семенівна його не впізнала. Того ж вечора зібралося багато людей, кожен розпитував Семена Свиридовича про своїх чоловіків, братів, синів, чи не зустрічав їх? Потім Семен Свиридович пішов на фронт і не повернувся.

Після війни жити було важко. Збудували невелику хату на вулиці Новоселівська у селі Капустинці, де на даний час і проживає. Зазнали голоду у 1946-1947 роках. Мати Ганни Семенівни пекла млинці з клєвера, жовтвили, носила берду з сусіднього села Василівки з пивзаводу і сушила. Мерзлу картоплю брали біля буртів і підсмажували на вогні. Листя з вишні підсмажували і їли. У 1959 році Ганна Семенівна вийшла заміж за Валюха Володимира Йосиповича. Спочатку жили у Гаях у свекрухи, а потім на хуторі Клюси у діда з бабою. Ганна Семенівна працювала по догляду за дітьми у яслах, а потім ходила на ланки. У лютому 1961 році народила дочку Валю, а влітку вже пішла у ясла працювати і дочку здала у ясла. У 1967 році народила другу дочку Олю. Через рік восени 1968 року переїхали у село Капустинці. Після цього Ганна Семенівна працювала на фермі. У 1991 році пішла на заслужений відпочинок.

ВОВЧЕНКО В.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ІСТОРІЯ МОЄЇ РОДИНИ В ХХ СТОЛІТТІ*

Моя родина проживала на території сучасної Сумщини. Бабуся, Макаренко Любов Олексіївна 1954 року народження, жила в селі Михайленкове Кардашівської сільської ради Охтирського району Сумської області. Її батько, Катрич Олексій Миколайович 1926 року народження, працював начальником охорони в Буймерівському будинку відпочинку, мати, 1926 року народження, народилася в селі Червоне. Вона працювала завідуючою в дитячому садку (на Донбасі).

Моя бабуся, Катрич Любов Олексіївна, вийшла заміж за Макаренка Володимира Олександровича 1954 року народження. Освіту отримала в Київському коледжі зв'язку, спеціальність менеджер по підготовці кадрів. Її батьки також проживали в селі Михайленкове.

Її дід, Катрич Микола Іванович 1882 року народження, був царським офіцером, його дружина 1888 року народження, займалася господарством. Вона була з багатої родини та мала в придане скриню з гарними та дорогими речами, ця скриня збереглася до цих пір. В сім'ї прапрадіда було шестеро дітей: Олена, Катерина, Галя,Тетяна, Олексій, Дем'ян. Всі були трудолюбиві й старанні.

Період ХХ століття був надзвичайно важким для українців. У 1932-1933 рр. був голодомор. Про нього дізналися так: прийшли люди у формі й почали обшукувати все, вони забрали муку, квасолю, насіння. Вони не зважали на молитви й

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

прохання людей, все забирали. У мого прапрадіда, Макаренка Володимира Олександровича, на той час уже було шестеро дітей й город в пів гектара (коли жив пан Диманський, він працював в нього та заробив грошей, щоб придбати луг). Для того щоб сховати зерно, прапрадід зробив подвійну стінку й засипав його туди, а в низу видер дірочку та вставив трубочку, з якої набирали зерно. Як хату не перевіряли, все одно не знайшли. Для того, щоб вижити діти бігали до лісу, збирали кислиці, жолуді, в полі рвали щавель. Потім зібране носили продавати до міста Охтирка, яке знаходиться на відстані 5 км від села, на виторгувані копійки, щось купували з їжі. Допомагало те, що поруч протікає річка Ворскла, і тому люди ловили рибу. Прапрадід на початку голодомору зарізав теличку й сховав, з неї потім варили бульйони, це дуже допомогло на початку голодомору вижити.

Моя прапрабабуся в свою чергу розпоряджалась так, щоб всі були ситі в такій мірі, в якій було можливо. А коли вже настали надто скрутні часи, вона почала продавати нагороди (хрести) свого чоловіка (він був царським офіцером), а потім розпродувала своє придане – різні прикраси та плаття.

В селі Михайленкове були випадки канібалізму. Одна жінка з'їла свого сина, вона порубала його великими шматками й засунула в діжку. Сама жінка не приховувала цей факт, і коли друзі хлопця спитали де Андрій, вони просто сказала загляньте в діжку. Коли дорослі в селі дізналися про це, то жінка кудись раптово зникла, чи то її вбили, чи втекла – невідомо, а її хату повністю спалили. На тому місті більше ніхто й ніколи не будував, а зараз там зробили кар'єр, з якого беруть пісок.

В селі Михайленкове в 19 столітті жив пан Диманський, який посадив фруктовий сад, дубовий ліс, липову рощу. Люди користувалися цими благами, й це також допомагало їм вижити. Також допомагали природні умови цієї місцевості. Люди їли все, що було їстівне: ревішки, липове насіння, липове та

вишневе листя, осоку, очерет, рогіз, лободу, що ростуть на болоті. Шкурки від картоплі саджали, інколи щось виростало, якщо його ніхто не крав в ночі. Ті, хто зналися на травах, використовували ці знання й готували з найрізноманітніших трав страви (варили з коріння осоки кисіль, ліпили паляниці, збирали жолуді та насіння кінського щавлю, сушили та перетирали в муку, з якої робили ляпанці). Їли собак, котів, а також речі з шкіри (в чоботах відривали підошви, відварювали їх та їли). В лісі ловили диких кабанів та інших тварин.

Інша моя прапрабабуся жила зі своєї сім'єю (вона, її мати, батько та сестра жили в одній хаті) біля степу. Там було важче виживати. Вони ловили кротів у степу: брали лопату й кружку води з собою, знімали верхню землю з кротячих накидів, потім заливали воду в нори й чекали поки кроти вилізуть, ловили та вбивали їх, потім варили й їли. Ця прапрабабуся була знахаркою, вона знала всі рослини, знаходила дикий часник в ярах, варила з нього чай.

Потім прийшла війна. В селі Михайленкове люди дізналися про війну від голови сільської ради, бо саме він призивав хлопців до армії. Радіо в селі на той момент, ще не було. Одного дня, якось в день над селом пролітало багато літаків, а дід Микола (царський офіцер, який був гарно обізнаний в військових справах) одразу здогадався, що почалася війна .

Німці наступали зі сторони Києва, їх привезли транспортом до гори, а через річку вони переправлялись на резинових човнах. Переправившись, вони йшли через село Михайлеве та село Гаймошенка Охтирського району, людей вони не стріляли, а просто проходили. За селом Гаймошенко була дорога на Полтаву і саме там велися бої.

Сім'ю моєї прапрабабусі німці вигнали з хати, а її примушували прати, прибирати, готувати їсти. Також вони в ночі не виходили з хати, а в сінях ходили в туалет, вранці

кликали господиню, щоб та прибирала. Інколи вона їх навіть сварила, а одного разу, щоб якось їй віддячити, один з німців подарував їй брусок мила. Хоча вона була молода, але її не чипали, її син крав галєти (печиво) у німців, мати дуже сварила його. Молодих дівчат селяни ховали в землянках. Німці примушували чоловіків до роботи.

В село приходили партизани, які доносили звістки, а також дізнавалися про події з фронту від поранених бійців, які потрапляли в село.

Моя прапрабабуся, жила в степовій місцевості в хаті на горі та мала молодшу сестру. Коли почалась війна, туди приїхало дуже багато німців. Загарбники почали забирати молодих дівчат до Німеччини. Їхня мати, щоб вберегти, наказала їм сховатися в скирті соломи: дівчата залізли по драбині на верх (мати прибрала потім драбину) взявши харчів. Там вони вирили яму в скриті та переховувалися. Коли німці прийшли, уже маючи інформацію, щодо проживання двох молодиць в цій хаті, не знайшовши їх, почали допитувати матір. Вона німцям сказала, що дівчата поїхали, її забрали й три дні допитували, били, мучили. Лише десь на третій чи четвертий день вона повернулася додому вся в синцях й одразу ж кинулася до своїх дочок. Вони були живі й здорові. Мати зазнала великих мук, але дівчата залишились вдома, більше їх німці не займали.

Німці на протязі всієї війни стояли в садку неподалік від хати, там було повно техніки. Сталося так, що однієї ночі в двері хтось постукав. Мій прапрадід (був уже старенький і тому його не забрали до армії) відкрив двері, а на порозі стояли розвідники - три чоловіки. Вся родина була в шоці, адже навколо було повно німців. Вони впустили їх до хати, прапрабабуся нагодувала, а дід розповів скільки там зброї та надав координати. Хлопці подякувавши побігли, але перед тим порадили їм сховатися. Згодом розпочався наступ Червоної армії, німці почали відступати. Військові Червоної армії, коли

побачили цілий будинок були здивовані, адже давали орієнтир саме на їхню хату (як стрілятимете по тій хаті, то поб'єте всіх німців). Але хату не зачепили й вона стояла ще довго.

Після відступу німців, залишилася розбита машина з бочками, в яких була їжа (бочка меду, риби і тому подібне). Розвідники, які давали орієнтир для військ на цю хату, вирішили допомогти родині - викопали ями, в які сховали бочки з харчами і пішли далі. Прапрадід із щедрої душі набрав їжі й поніс в село друзям, родичам. Це мало негативні наслідки: люди почали слідкувати, намагалися з'ясувати звідки ті харчі взялися. А згодом прийшли бандити, нікого не вбили, але забрали всі речі, які були в хаті. Моя прабабуся дуже плакала, бо хотіли забрати її улюблений платок. Один з нападників був добре знайомий з ними, і побачивши дійство, наказав віддати платок. Ввечері прийшов цей же чоловік й порадив переїхати, бо люди в ночі хочуть спалити їхню хату. Голова родини запріг коня й вся сім'я переїхала. Вночі палав будинок. Нова хата слугувала їм ще довго.

В селі Михайленкове жив дід Ніколай (був царським офіцером, але віком був старий й не пішов воювати). Він був напряму зв'язаний з партизанами. Одного разу його хотіли розстріляти, напевно щось дізналися про нього. Його повели на розстріл та хтось з німців прийшов й зупинив. Напевно солдат сказав, що дід не винен й того відпустили.

Тітка моєї бабусі Галина, яка народилася 1921 року, була одружена з Іваном, який був розвідником. Він мав свій загін, яким командував, дійшов до Німеччини. Іван - бадьорий та бідовий, отримав багато нагород.

Моя бабуся, Катрич Любов Олексіївна, вийшла заміж за Володимир Олександрович Макаренко. Його батько був полковником та служив в льотних військах під час Другої світової війни техніком (ремонтував літаки). В період коли німецька армія вже відступала з українських земель, базу з

літаками перенесли на інше місце. Але коли військові збиралися, виявилося, що місць не вистало для техніків. Тому вони вирішили створити «корзину» для перевезення, яку прикріпили до шасі літака за допомогою вірьовок та тросів. Літак ледве злетів. Всі залишилися живими. Олександр повернувся з війни з орденами. А згодом з'явився син (Володимир Олександрович Макаренко).

В період війни Олександр покохав лікаря, а після війни, маючи сина, все таки поїхав до Москви до коханої. Душа рвалася додому, і повернувшись на Україну він більше її не залишив, згодом з'явився й другий син (Макаренко Анатолій Олександрович). В 58 років Олександр Макаренко помер, а його жінка вдруге вийшла заміж за полковника армії - Володька Дмитрія Миколайовича. Він був вдівцем, його перша жінка була вчителькою, своїх дітей не мав. Дмитро командував батальйоном розвідників у Білорусії, брав у полон німців. Зі своїм батальйоном дійшов до Чехословаччини.

Коли оголосили, що війна закінчилася Дмитро зі своїм батальйоном перебував у Чехословаччині, їм треба було повертатися назад й на шляху їхньому трапився замок. В ньому жила одна заможна родина. В приміщенні було багато коштовних речей: дорогі скатерті, розкішний посуд. Дмитро дозволив брати все, що його підлеглі забажають, але заборонив займати мешканців замку. Хлопці десь знайшли машину, в яку завантажили різноманітне добро, дехто брав стільці, хтось статуетки. Молода дівчина, яка мешкала в замку, в знак того, що Дмитро заборонив вчинити розгром, подарувала набір фужерів.

Дядько моєї бабусі Василь, чоловік іншої тітки, був на фронті та повернувся інвалідом, шкандибав.

Коли оголосили про закінчення війни люди в селі дуже раділи, обіймалися, цілувалися, бігали й кричали від радості. Всі подістивали, що мали й пили, гуляли, плакали. Жінки чекали своїх синів, чоловіків, братів з війни. Багато кому прийшов лист

зі звісткою про смерть. В сільському клубі села Михайленкове зробили стенд загиблих, які не повернулися з фронту.

Після війни люди жили бідно, їсти майже не було, адже німці повирізали всю худобу, особливо полюбляли курятину. В 1946-1947 роках люди голодували. Жінки, дівчата, через те, що не було великої рогатої худоби, орали на полях, тягали плуги, сіяли. Багато загинуло на полях через міни, які залишилися після війни.

Багато жінок працювали на швейній, взуттєвій фабриці в Охтирці. Моя бабуся, Макаренко Любов Олексіївна, пропрацювала 18 років.

На заводі промзв'язку працювало багато людей. В період війни його перевезли за Урал і він випускав воєнну техніку. Після війни директором був Гафанович Семен Петрович. Він перевіз все назад, всі станки. Дисципліна була на заводі залізна, працювали в три зміни, багато було героїв праці.

На місці сучасного заповідника «Михайлівська цілина» раніше було поле, саме там стояли танки, були окопи, велися бої. Люди говорять, що в цьому лісі було закопано танки.

Головною метою людей було підняти своїх дітей. Мама й тато моєї бабусі працювали на Дніпрогесі. Їм дали 3-кімнатну квартиру. Але через те, що вдома були скрутні часи, після закінчення війни, вони повернулися в село Михайленкове та привезли з собою певну суму грошей, допомагали своїм батькам та дітям.

Моя родина в період ХХ століття пережила багато страждань, але через те , що всі були дружні та працьовиті їм вдалося вижити.

ГАМАЛІЙ Ю.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ МОХЕР ВІРИ ФЕДОРІВНИ*

Мохер Віра Федорівна народилася 17 лютого 1937 року у хуторі Калюжний, Глухівського району, Сумської області. Закінчила Семенівську семирічну школу. Батько, Мохер Федір Петрович (1910 року народження), працював бондарем на солзаводі, уроженець міста Ніжин (Чернігівська область), мав німецьке коріння. Мати, Мохер (Синєгуб) Ганна Борисівна (1919 року народження), мала всього чотири класи освіти, працювала у колгоспі дояркою. У сім'ї було троє дітей, Віра Федорівна і два молодших брати 1939 та 1942 років народження.

Поки батька не забрали на фронт родина жила добре, батько гарно заробляв, бо був найкращим бондарем у селі, грошей вистачало. (До речі досі пам'ятає який смачний хліб пік її батько). Згадує, що було чимале господарство: 40 соток землі, корова, двоє свиней, домашня птиця, хату мали невелику. Про голод 1932-1933 рр. часто чула з уст матері. Мовляв, та розказувала, що по селу ходили люди та міняли одяг на шматок хліба. У родині матері було семеро дітей, троє дівчат та чотири хлопці. Попри все це сім'я жила не скрутно, тому могли собі дозволити міняти їжу на одяг. Але це мало невтішні наслідки: старша сестра Ганни Борисівни після цього захворіла на туберкульоз та померла. Взагалі майже вся сім'я померла від туберкульозу.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Про війну дізналися після того як почали бомбити Київ, відбувся перший призив і батьку прийшла повістка з комісаріату, говорить, що було дуже страшно. Разом з батьком на війну пішов і брат матері – Синєгуб Тимофій Борисович. Віра Федорівна називає його дядько Тихон.

Про те, що діялось на фронті нічого не знали, батько прислав лише одного листа, а через рік прийшло сповіщення про те, що Мохер Федір Петрович пропав без вісті в листопаді 1942 року, так і не дізнавшись про народження третьої дитини. Дядько Тихон повернувся з фронту живим.

Як такої війни Віра Федорівна не пам'ятає, бо тоді ще мало що розуміла. Згадує, що у сусідній хаті жили німці, її брати ходили до них просити їсти, а ті часто годували малечу. Пам'ятає, що у роки окупації з хутора до Німеччини вивезли майже всю молодь, по 3-4 душі з кожного двору. Багато хто спеціально, записував дітей на рік-два молодшими, щоб залишилися вдома, тому зараз деякі люди не пам'ятають свою справжню дату народження.

У селі був староста, Антипенко Андріян Павлович, з ним у Віри Федорівни пов'язані неприємні спогади. Одного разу їх мати пішла просити «хліба» (зерна), благала допомогти, аби діти не померли з голоду. На що староста сказав, щоб вона повкидала дітей своїх у колодязь. Після цього Ганна Борисівна взяла молодшого сина та пішла в Глухів, до коменданта міста. Прийшовши, побачила перед собою німця, поруч стояла перекладачка. Вона розповіла суть своєї проблеми, він сказав, що не добре ображати дітей, вони ще нам згодяться. Потім написав якусь записку до старости, наказавши прийди до нього знову у тому разі, якщо не отримають допомогу. Після цього «хліба» все ж таки сім'я отримала.

Про партизанів пам'ятає лише те, що вони часто приходили до старости, його мати, тітка Оксеня, пекла їм хліб.

Особливо важко прийшлось в післявоєнний голод. Діти пішли до школи, вдягнутись було ні в що, ходили в куфайках та бурках. Школа знаходилась майже за 5 кілометрів від дому. Життя сім'ї стало настільки скрутним, що дітей хотіли забрати до дитячого будинку, але мати не віддала.

Частину городу засівали житом. Потім жали його та мололи на ручному млині на муку, яка була жахливою, сіра з лушпинням. Перетирали гнилу картоплю, добавляли муку та пекли «хліб». Їли лободу, кульбабу, просвирник (в народі відомий як калачики»), жом. В колгоспі давали макуху, конопляну або соняшникову. В кінці року отримували зерно, в залежності від того, хто скільки працював («за трудодні»).

У 1953 році Віра Федорівна закінчила школу та пішла працювати на курятник. Брати ж в цей час працювали на людей за їжу, пасли гусей, телят. З 1957 року почала працювати дояркою на фермі. Того ж року познайомилась з майбутнім чоловіком, котрий проходив у Глухові військову службу, вийшла заміж. 1959 року народила першу дитину та переїхала в Черкаси, де проживала протягом 1960 року. у 1961 – розлучилась з чоловіком та повернулась на Сумщину. Повернувшись, знову пішла працювати до колгоспу. У 1964 році приймала участь у освоєнні цілини, де познайомилась з другим чоловіком. 1965 року повернулась додому. 1969 року пішла в декретну відпустку за другою дитиною.

У колгоспі пропрацювала до 1992 року, після чого пішла на пенсію, має орден «Ветеран праці», дві нагороди «Переможець соціалістичних змагань».

ГЛОБА А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ ПРО ГЕРОЇВ МИНУЛИХ РОКІВ*

Змінюється багато чого: держави, межі, люди, оцінки минулого. Не змінюється пам'ять.

Складні часи застали і сім'ю Глоб. Мій дідусь, Глоба Володимир Іванович, народився у 1946 році. Батьки, Глоба Іван Петрович 1910 року народження та Глоба Уляна Василівна 1916 року народження, проживали в Боромлі, працювали у колгоспі. Мати була дояркою, батько займався розведенням худоби. До війни жили гарно, мали хату, велике господарство: були і кури, качки, корова, свиня. До війни мали 2 дітей.

Про початок війни дізналися з гучномовця. Батько одразу почав готуватися до походу на фронт. Був призваний на службу у 1941 році і воював до самого закінчення війни. У вересні 1941 року був поранений і лікувався у м.Тростянець. Коли у місто почали заходити німці, Іван Петрович був у тяжкому стані і майже не ходив. Зайшла медсестра і почали говорити, щоб всі тікали - німці прийшли! Дідусь зібрав усі сили і почав повзти. До своєї домівки він повз 3 доби, повернувся ледь живим. Щойно одужав, знову пішов на фронт зі своїми братами Олександром та Іваном у 1942 році. За війну Івана Петровича нагородили двома Орденами Слави 2 і 3 ступенів і Орденом Вітчизняної війни 1 ступеня.

Поки чоловік був на фронті, Уляна Василівна тяжко працювала. Зі спогадів про те, як жилося на окупованій

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

території, вона запам’ятала добро німців. Коли почалися роботи на полі, то кожен повинен був відробити цілий день за невеличке відерце зерна. Діватися було нікуди, діти були голодними і вона пішла на поле. Мимо неї проїжджав німецький офіцер, побачивши, що вона вагітна, він сказав: «Zurück». Пізніше до їх домівки приїхала машина та німці вигрузили величезний мішок зерна.

Поліцаї займалися мародерством, відчували владу у своїх руках, робили, що хотіли: крали, убивали. Але їхнє панування було не довгим. Приїхав ешелон німців, побачивши те все, вони виловили деяких поліцаїв, поставили стіл у полі, провели польовий суд і розстріляли у ярку. Після того поліцаї вели себе мирно і просто охороняли станцію.

Після того як закінчилася війна почався голод. Восени народився мій дідусь Володимир. За таємним наказом Сталіна, дітей, що народилися у другій половині 1946 року не реєстрували. Гроші, які сплачували фронтовикам після війни, більше не виплачували, фронтовики, які не працювали, були розстріляні. Жили дуже скрутно, якби не корова, яку тримали, навряд чи вижили б. Але після 1950 року життя почало покращуватися.

ГРИБІНІЧЕНКО Р.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ МОЄЇ БАБУСІ ПРО ПОДІЇ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ*

Понад сімдесят років тому завершилася перемогою нашого народу страшна війна, яка забрала мільйони життів. Для гіркої пам'яті немає термінів. З покоління в покоління передаються різні спогади про цю болючу подію. Так і моя бабуся розповіла мені про Велику Вітчизняну війну, яка була нелегкими сторінками життя її родини.

Моя бабуся, Кіяшко Марія Петрівна (дівоче прізвище – Федоренко), народилася 1 березня 1953 року в смт Терни Недригайлівського району Сумської області у родині селян. Батько, Федоренко Петро Вікторович, народився 1918 року в селі Терни. Отримав початкову освіту, потім працював різноробочим. З початком війни його та ровесників призвали до армії захищати Батьківщину. Так сталося, що батька поранили на фронті в руку, він потрапив у госпіталь, кулю не вийняли, проте руку вдалося зберегти, хоч вона й залишилася неробочою. Його, як інваліда, відправили додому. Спочатку лівою рукою він не міг нічого робити, а згодом призвичаївся і виконував посильну роботу.

Мати, Федоренко Анна Степанівна, народилася в 1920 році в селі Терни. Отримала початкову освіту, в роки війни працювала листоношею. Кожного дня жителі села чекали-виглядали звістки від своїх рідних, адже з кожної сім'ї, з кожного двору йшли чоловіки, батьки, сини захищати рідну

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

землю. «Було дуже важко вручати листа з фронту. Він був згорнутий трикутником, а не такий як зараз конверт. Найтяжче було, коли отримували звістку про загибель рідних» - розповідала Анна Степанівна своїм дітям. Після повернення батька з фронту, батьки Марії одружилися.

У сім'ї було 3 дітей: старша сестра Раїса 1945 року народження та старший брат Іван 1947 року. Сестра Раїса закінчила школу, вступила до училища, закінчивши його працювала швачкою, а згодом переїхала до міста. Брат Іван також, закінчивши школу, поступив до училища, здобув спеціальність залізничника, але працювати не довелося, бо забрали до армії. Проходячи службу, він здобув навички радіозв'язківця, весь час працював у військовій частині, тримаючи зв'язок між небом на літаку та землею. Як він тоді говорив: «Все передавалося азбукою Морзе».

Жили батьки бабусі в роки війни бідно, була хата – топтанка, 25 соток землі, худоби не було, бо потрібно було платити пеню. Пригадує як розповідала їй мама, що у сусідів був вишневий садок, але їм довелося його вирубувати адже не було чим платити, а в них ще й 5 діток було.

Голодомор 1932-33 рр. Страшні події життя, які всі переживали, але про які не можна було говорити. Всі родини в селі зачепив голодомор, не обминув він і сім'ї батьків моєї бабусі. ЇЇ батьки тоді були ще малими і не могли зрозуміти, чому не можна було обговорювати цю тему привселюдно, чому не можна довіряти людям, чому потрібно весь час бути обережними і обачними. Жахливим спогадом про той час був випадок, коли в 1933 році сусід-комуніст з активістами прийшов до хати батька бабусі з обшуком. Вони штиками пронизували стіжки сіна чи соломи, землю в сараї, лазили на горище. Однак нічого не знайшли. А тоді за сволочком виявили горщик з маком і висипали його у спориш. Це залишило свій слід в його серці і пам'яті – шок, це ж сусід, разом зростали, ходили один до

одного, дружили; тому батьки завжди говорили бабусі, що ніколи не знаєш як поведе в скрутну хвилину навіть близька людина.

Мама моїй бабусі розповідала як вона їла квіти акації, конюшини, шукала молоденькі паростки очерету на річці. Пригадувала, як на околиці в крайній хаті сиділа на порозі бабуся і вже знесилена повторювала: «Хлібчика, хлібчика…» Люди були пухлі, падали просто на вулиці. Тоді по 2-3 дні доводилось чекати підводу, яка зможе їх підібрати та вивезти. Було так, що втрачали людську свідомість, ставали страшними. Так, з села Комишанка до Тернів пішки прийшла сестра до брата, принесла йому пшона, розпалила грубку, щоб зварити щось у горнятку. А він до неї з сокирою і каже: «Ти жирненька…» Вона йому: «Піду водички принесу», а сама бігла всю ніч до Комишанки. Випадки канібалізму були, але боялися вголос про це говорити, а тільки поміж собою і тихцем.

Про війну розповідав бабусі батько. Він був інвалідом війни. У них на вулиці жили такі ж чоловіки, як і він – скалічені війною, але ті, кому вдалося в ній вижити. У нього була поранена ліва рука, все робив однією рукою - правою, у інших могло не бути ноги чи руки і у них була так звана «колодка» (тепер це називають протезом). Після війни це було звичайне дерево, яке обтесували аби прилаштувати якось до культі, щоб можна було ще щось і робити. Навчились «на колодці» і косити, і майструвати, і не плакали – раділи, що живі залишились. Були й такі, які повернулись з фронту без рук чи без ніг зовсім, вони на візочках обпирались об землю і так поволі їхали. Розповідали батьки бабусі, що в Ромнах було багато жебраків, які втратили на війні руки чи ноги і просили милостиню. Але до них під'їжджала міліція і забирала, «щоб не позорили совєтську власть».

Мама бабусі розповідала, що тяжко було після війни, але найтяжче було, коли оголосили про початок війни по рупору.

Звістка йшла від хати до хати. У кого були хлопці-підлітки, всі розуміли, що їх призвуть на фронт. Шукали навіть без всякого наказу якісь мішечки для одягу, сухарів – була розгубленість і в той же час розуміння того, що потрібно збиратись захищати свою землю. До багатьох приходили посильні з сільської ради з повістками. Ніхто не ховався - йшли в районний центр. Багато хлопців самі, без призову, звертались до воєнкомату.

У роки війни батьки бабусі жили на окупованій території. Про події на фронті дізнавались через листи, радіо, газети. Німці стояли у тих дворах, де була просторіша хата. Згадували, як один німець показував на дітей і казав: «Кіндер, кіндер», мовляв у нього теж такі діти. Давав мило, грудку цукру. Але були й страшні німці, грубі. У родичів жило 4 німці, заставляли готувати їм сніданок, обід і вечерю. Вели себе некультурно і весь час погрожували пістолетом, тому люди жили у страху.

Також батьки бабусі розповідали про партизанів-підпільників. У Костянтинові Недригайлівського району, що за 15 км від Тернів, були у партизани. У 1965 році приїздили 2 бувших партизани до людей, які їх переховували у роки війни. Привозили подарунки і дякували за те, що врятували їх від німців.

У селі Терни був староста, молодий хлопець Іван, його не взяли до армії, бо мав слабкий зір. Коли прийшли німці, його змусили бути у них на службі – поліцаєм. Він старався допомогти односельчанам, попереджав про обшуки, в той же час дуже страждав, адже жив у страху, що буде викритий (ніби щось передчував). Коли прийшла Червона Армія, то місцева вчителька вказала на нього, що він був поліцаєм. Його дуже били, а вчителька (Раїса Іванівна) танцювала на уже мертвому тілі і приказувала, що «всім прєдатєлям Родіни таке буде». А люди обходили це місце другими вулицями і плакали.

Поверненню Червоної Армії всі люди дуже зраділи - обіймали солдатів, плакали. Цю радість не могли затьмарити ні

спустошене німцями село та голод, ні отримані деким повідомлення про смерть батька, брата чи сина, ні спалені чи розтрощені бомбами хати. Радість була велика, адже німці втікали.

Розповідали бабусі один такий випадок про німців, коли вони відходили, вірніше тікали. Розміщуючись в Недригайлові, вони на мотоциклах їздили по навколишніх селах, в тому числі і до Тернів. З боку села Костянтинів Недригайлівського району прийшла Радянська Армія, причому неочікувано для загарбників. Якраз саме тоді два німці заїхали у двір до мами бабусі. У неї була єдина курка і вони змусили її спіймати і приготувати для них поїсти. Дуже довго її ловили, потім поки приготували-поїли, а тут уже стрілянина, шум, гам. Німці бігом тікати. Тільки сіли на мотоцикл, а тут снайпер поцілив в них. Говорила мама: «Шкода куриці».

Після закінчення війни з Німеччини повертались додому дівчата. Серед них була і подруга бабусиної мами - Цьома Анастасія. Що перше кидалося людям в очі так це відмінність у веденні господарства. Зберігала весь зібраний урожай не так, одягалася, прала одяг не так як односельчанки – багато, що перейняла і навчилась, будучи в Німеччині. Розповідала, що їй пощастило, адже потрапила до хороших хазяїнів. Все життя пропрацювала ланковою.

Після війни мама бабусі працювала листоношею. Дуже її поважали односельчани, виглядали чи не принесе вона листа, чекали звістки, адже багато рідних не повернулося з фронту. Приходили повідомлення про без вісти пропавши, убитих. Батько не працював. Роботи майже не було. Проте не встиг народ оговтатися від жахливої війни як прийшов голод (1946-1947 рр.) Люди почали масово втікати до Курської області, бо ширилися чутки про те, що там був хліб. Але на кордоні стояли прикордонники і не пускали їх, могли заарештувати їх і навіть розстрілювали. Як пізніше з’ясувалося, сусіди з Курської

області не знали, що в Україні був голод, аж настільки був перекритий доступ інформації. Загалом люди рятувалися від голоду лушпайками з картоплі, ходили до млина, де збирали в пригоршні борошняний пил, заварювали клейстер. Також розповідала мама бабусі, що у них в селі був дуже шанований дід, Іван Митрофанович. У 1947 році у нього була на городі забуртована картопля, яку навесні він роздавав односельчанам, хоча й у самого було 5 дітей. Саме в таких скрутних моментах люди показували своє справжнє «я»: хтось віддавав останнє ближньому, а хтось – крав.

Незважаючи на всі життєві труднощі, досить скрутне матеріальне становище родини після війни, все ж таки батьки бабусі змогли вивчити, виховати і підняти на ноги своїх дітей, дати їм достойне майбутнє.

Все життя бабуся пам'ятає розповіді й науку своїх батьків, які привчали змалечку до роботи, навчали надіятися лише на саму себе, менше говорити, а більше думати, не падати духом, вірити в краще. Бабуся, як справжня українка, весь час працювала (вдома по господарству, на городі, на роботі швачкою), завжди намагалася допомагати людям, адже до інших треба ставитись так, як хочеш, щоб відносились до тебе самого. Зростила разом з дідусем 2 прекрасних дівчат, дали можливість обом здобути вищу освіту, виховали в них порядність, працелюбність, шану до старших, любов до своєї землі. За це їм безмежна дяка і низький уклін!

ДЕЙНЕКА М.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ СОЛОВЕЙ ЄЛИЗАВЕТИ ІЛАРІОНІВНИ*

Про війну завжди важко говорити. Немає нічого дорожчого, ніж людське життя. Вже пройшло багато років від закінчення Великої Вітчизняної війни, але спогади залишаються і по цей день. Соловей Єлизавета Іларіонівна – людина, котра відчула на собі всі жахіття війни. Вона народилася 1927 року в селі Дубровка Жиздринського району Калузької області (СРСР). Закінчила неповних шість класів, тому що на прохання батьків вимушена була працювати і вдома, і в колгоспі. Вдома – ткала, в колгоспі – косила траву, сушила сіно та доглядала за кіньми. Батьки також трудилися в колгоспі: батько пас худобу, а мати працювала на полі.

В родині було шестеро дітей: три хлопця і три дівчини. До війни сім'я тримала корів з телятами, овець, свиней, жили не дуже гарно, але й не бідували.

У 1933 році родину виселили в Україну, вважаючи їх багатіями. На той час в Україні був Голодомор. Спочатку їх висадили в Конотопі, а вже потім забрали в село Токарі Сумського району Сумської області. Єлизавета Іларіонівна як зараз пам'ятає картину того, як помирав її молодший брат з голоду: батько приніс з базару паляницю, котрою мати крихтами приводила до тями свого сина. І він вижив…

На початку 40-х років вони знову повернулись до Росії. Про війну з Німеччиною дізналися від людини з району, яка вже приїхала збирати чоловіків до армії. Такий був крик, такий був

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

плач! Під час війни кожен був сам за себе. Працювати доводилося навіть вночі, скирдувати солому. Спали люди в одежі, чекаючи на наступний день, для того, щоб бути завжди напоготові.

На фронт потрапили два брати Єлизавети Іларіонівни. Один з них завербувався ще до війни до Ленінграду і був призваний до морфлоту. Другого відіслали до Грузії, де він був поранений і потрапив у полон. Згодом його відвезли до Німеччини, де перебував до кінця війни. Після перемоги повернувся на Батьківщину, де застав руїни, і поїхав на Сахалін шукати кращої долі.

Голод втамовували шишками та ракушками, які навіть після приготування не мали ніякого смаку. Поруч з селом, в якому проживали, були ліса, в яких були партизани. Батько Єлизавети Іларіонівни був знавцем цих лісів і міг вказати дорогу до будь-якого місця. Був навіть випадок порятунку радянського солдата. Коли німці дізналися, що там партизани, спалили село.

Родина рушила до Брянської області, де вони і жили. Коли фронт відійшов, їм довелося ховатися. Саме тоді Єлизавету Іларіонівну захопили і повинні були відвезти до Німеччини. Вночі перед виїздом прийшов батько і підбурив на втечу. Вони довго блукали по лісу, чекаючи поки німці відступлять. Згодом почули гуркіт танків, як виявилося радянських.

Потім їх відправили до міста Відукле, що в Литві. Перебували вони там не довго, і в Литві тяжко захворів батько. Йому потрібна була операція, але потрібної допомоги там так і не знайшли, він помер і був похований.

Повернувшись до рідного села і не знайшовши там прихистку, змушені були знову від'їздити в Україну.

Про закінчення війни дізналися так же несподівано, як і про її початок. Сльози були на очах у всіх, деякі плакали від радості, що війна закінчилась, деякі плакали від того, що вже ніколи не побачать своїх рідних.

ЖУРАВОК А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ІСТОРІЯ ВЛАСНОЇ РОДИНИ*

Друга світова війна - наймасштабніша світова війна в історії людства. На даний час мало залишилося людей, які б змогли розповісти про ті події.

Кучменко Сергій Борисович, народився 7 березня 1956 року в смт. Сепанівка Сумського району Сумської області. Навчався в загальноосвітній школі І-ІІ ступенів 8 років. Потім пішов навчатися на агронома в Маловисторопський сільськогосподарський технікум. Має брата Кучменко Володимира Борисовича, який закінчив Гірський технікум та переїхавши до Донбасу, працював шахтарем, та сестру - Кучменко Олена Борисівна, яка закінчила Харківський електромеханічний технікум та пішла працювати секретарем-машиністом на виробництві. Його батьками були Кучменко Борис Васильович, який народився 18 листопада 1918 року в селі Великі Вільми Сумського повіту й закінчив 4 класи місцевої школи, та Кучменко (Іваненко) Ганна Іванівна, яка народилася в заможній сім'ї 28 листопала 1919 року в селі Підліснівка Сумського повіту та також закінчила 4 класи школи. Про подальше навчання батьків Сергій Борисович не пам'ятає.

Його батьки застали голодомор 1932-1933 рр. За словами матері Сергія Борисовича, це був надзвичайно складний час, який їй вдалося пережити коли померла половина села. На початку 1933 року склалося критичне становище, систематичне недоїдання призвело до смерті

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

багатьох людей. З людьми гинула і худоба. Село заросло бур`янами. Землі не оралися, виснажені люди падали на вулицях. У них забрали все, що вони мали. Щоб вижити їм доводилося бродити полями та збирати все що траплялося: гнила картопля, зерно та інші овочі, з яких потім вони могли приготувати їжу. Та ще, тим людям які залишалися живими, видавали 100 грамів хліба, які вони могли розтягнути на декілька днів, бо не завжди їм щастило щось самим знайти. Її сім'я впоралася з цим.

Незабаром прийшла Друга світова війна. Батьки Сергія Борисовича дізналися про війну через радіо. На той час Ганні Іванівні виповнилося 19 років, а Борису Васильовичу – 20 років. Ганна Іванівна тоді була заміжня та вже мала маленьку дитину, тому вона не воювала, а знаходилася у власному, окупованому німцями, селі. А чоловік та троє братів, яких вона мала – Іван, Федосій та Григорій, пішли на фронт. Іван під час війни був розвідником, а про інших братів матері Сергій Борисович не пам'ятає. З листопада 1941 р. по березень 1942 р. в Підліснівці діяла підпільна організація на чолі з жителем Новомихайлівки Черв`яковим. Та ще як, мабуть, і в будь-якому тодішньому селі, був поліцай - Бутенко Яків, якого після закінчення війни посадили за грати. Чоловік Ганни Іванівни помер на війні від смертельного поранення. А ось Бориса Васильовича, щойно війна дійшла Польщі, забрали на фронт, де він всю війну був зв'язківцем у 236-й стрілецькій дивізії. Чергував у штабі на телефонному апараті. Якщо переривався зв'язок, зв'язківці по черзі ходили його налагоджувати. Більше за все зв'язківців непокоїло те, що німці, щоб дістати «живого язика», робили наступне: переривали зв'язок, закидали провід кудись на дерево. Зв'язок перервано – маєш його відновити, а німці у засідці вже тебе чекають. Батько після закінчення війни отримав

медалі: «За звільнення Бєлграда» та «За перемогу над Німеччиною в Великій Вітчизняній війні».

Батьки Сергія Борисовича познайомилися вже після закінчення війни та через рік одружилися. Тож, війна принесла багато бід та горя, які довелося пережити цій сім'ї. Але незважаючи на це вони продовжували жити власним життям. Переїхали жити до села Степанівка Сумського району Сумської області. Та прожили там решту свого життя.

КВАЧАН Р.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ІСТОРІЯ МОЄЇ РОДИНИ*

Сімейні цінності займають перше місце в житті багатьох, але, нажаль, ми часто забуваємо про своє коріння. Маю можливість розповісти про історію своєї родини, що бере початок з дідів та прадідів, але з тих, хто ще поряд, є тільки бабуся Мамрова Тамара Григорівна, яка може допомогти своїми розповідями глибше пізнати історію сім'ї.

Моя бабуся народилася 1946 року в Білорусії, в місті Петриків Гомельської області. Після закінчення школи вступила до Моцарського педагогічного університету на відділення початкових класів. Після закінчення навчального закладу працювала все життя вчителем початкових класів.

Бабусині батьки до війни мешкали у військовому містечку міста Вітебськ, а потім переїхали до міста Петриків. Прадідусь

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

був справжнім музикантом, шанував народні пісні та щиро ними захоплювався. У Петрикові він влаштувався на роботу в Будинок культури, згодом став його директором, де й пропрацював усе життя. Прабабуся після народження дітей улаштувалася на роботу кухарем до дитячого садка.

У моєї бабусі було троє рідних братів. Перший брат уже помер, другий закінчив авіаційне училище та був направлений до Архангельська, де й прожив усе своє життя. Молодший брат зараз мешкає та працює в місті Петриків.

Про голодомор моя бабуся знає тільки з розповідей батьків. Коли вони згадували про ті події, то для них жахіття того часу ніби оживали. Дитинство її батька пройшло на Кавказі. Голод забрав мільйони життів, так він забрав і життя його маленької сестрички. Мати жила зі своєю сім'єю в селі Петриківського району, де вони тримали власне господарство, тому роки голоду далися їм не так важко і, на щастя, усі члени сім'ї вижили.

Після страшних подій 1932-1933 років на долю людей випало ще одне неабияке випробування - війна. Як тільки вона почалася, батька моєї бабусі відразу забрали на фронт, а матір евакуювали на Урал на військовий завод, де працювала всі роки війни, виготовляючи снаряди. Дядька також забрали на фронт, там він пропав безвісти, і до сьогодні про нього, на жаль, нічого не відомо.

На моє питання, як жилося бабусиним батькам у роки війни, вона зі сльозами на очах тільки тихо промовляє: «Важко…». Хоча вона народилася вже у післявоєнні роки, розповіді людей та рідних, які пережили цей жах, випробування на патріотизм та волю в пам'яті назавжди.

Про події на фронті дізнавалися тільки з листів. У них прадідусь писав, як вони просувалися та звільняли республіку, про жорстокі бої з німцями, про те, як часом здавалося, що перемогти німецьку армію неможливо, але здаватися не можна

було. Гасло тих часів: «Тільки вперед і ні кроку назад!». Прабабуся все життя пам’ятала, як чекала звісточку від свого коханого, як вечорами молилася, щоб був живий, коли очі були червоні від болю та туги за рідними.

Моя бабуся народилася вже в післявоєнні роки, вона тільки з історій та оповідей її батьків та знайомих пам’ятає, що німці були дуже жорстокими, не милували нікого, були сотні понівечених життів сусідів, голод і жах. Німці окупували всю Білорусію, ходили по домівках та забирали останні харчі й худобу, яка була в людей, палили хати й цілі села. Це були жахливі часи для всіх жителів.

Мій прадідусь був нагороджений орденом Леніна, орденом Червоної Зірки, медаллю «За відвагу», орденом Великої Вітчизняної війни, орденом «За взяття Берліна». Коли прадідусь одягав свої нагороди, вони вкривали всі його груди. Моїй бабусі запам’ятався найбільше орден Червоної Зірки. Прадідусь став військовим ще до війни, він пройшов усю війну та з перемогою дійшов до Берліна. Проте всі медалі світу не варті того, що йому довелося пережити на шляху до перемоги. Я пишаюся своїм прадідом і шкодую, що не змогла поспілкуватися з ним особисто.

Своє дитинство бабуся майже не пам’ятає, але говорить, що в неї власних спогадів про повоєнний голод немає. Вона пам’ятає тільки босоноге, безтурботне та щасливе дитинство, яке пройшло в Петрикові.

Безсумнівно, для кожної сім'ї її історія дуже важлива. Саме в родині ще до того, як на нашу свідомість впливає навколишній світ, ми отримуємо перші й часто найважливіші уроки історії.

КОЛЕСНИК Н.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ ФРОЛОВОЇ ВАЛЕНТИНИ СЕРГІЇВНИ*

Фролова Валентина Сергіївна народилася 26.07.1942 р. в містечку Ново-Миропіль Романівського району Житомирської області в сім'ї військового. Освіта: 10 класів, однорічна лісова школа, заочно Чугуєво-Бабчанський технікум.

Батьки: Джогало (Фролова, Мокрицька) Надія Миколаївна, українка, 1917 р. н. із багатодітної сім'ї, допомогосподарка з Миропілля, 7 класів, після закінчення школи працювала в колгоспі, вийшла заміж за військового Фролова Сергія, який служив в Мироп. в/ч. Народився син, який помер через 6 місяців. Після смерті чоловіка, вийшла заміж вдруге, народилося ще двоє дітей. Була люблячою мамою, дружиною. Дуже любила готувати, придумувала нові рецепти випічки, консервування. Не боялася експерементувати. Є 9 онуків. Померла від раку 17.04.1986.

Батько Фролов Сергій Пилипович 1911 року народження із Орловської області. Сім'я була багатодітною. Тримали господарство, пасіку. З початком колекивізації переїхали на Донбас і розійшлися по роботах: хто на шахту, на завод, батько пішов в ЖД депо. Звідти призвався в армію, закінчив школу снайперів, отримав звання лейтенанта, служив в Мирополі в в/ч, де і познайомився з мамою. Напередодні війни переведений на службу до Львова. Там застала війна, невдовзі потрапив у полон і по дорозі в Германію втік з потягу і пішки з Польщі прийшов в Миропіль до мами, яка в той час жила у батьківський хаті з б.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Одаркою і молодшою сестрою Анною. Недовго пропрацював на станції, вийшов на з'вязок з партизанами і пішов в Баранівські ліси воювати в з'єднання С. А. Ковпака.

Батька призначали командиром розвідки. Село Жабгута було партизанське, туди привозили свої сім'ї партизани. Мама зі мною теж жила в землянці, було холодно і сиро, часто хворіла. В лютому 1943 року батько загинув, повертався загін з розвідки і потрапив на німецьку засідку, першою автоматною чергою його підкосило. Було батьку 32 роки. Розповідали, що був дуже хоробрий. Про його подвиги писав Старченко в книзі «Сильніше смерті». Посмертно присвоєно звання Герой Радянського Союзу і нагородили орденом «Отечественной Войны 1 степени», про що свідчить довідка, видана мамі. Похований в братській могилі в центрі села Жабгута. Я останній раз була на могилі в літку 2014 р.

Зріднею по батьковій лінії в мене довго не було зв'язку. А в 1980 р. батькова сестра мене знайшла в Бобрику, через сільську раду. Приїздила в гості влітку зі своїми онуками. Тепер спілкуємося із двоюрідним братом Віктором – в минулому шахтарем, та племінниками. В живих уже немає нікого із братів чи сестер Фролових. Після смерті батька мама зі мною повернулася в Миропіль в батьківську хату.

Десь в 1945 р. повернувся із госпіталя Мокрицький Іпполіт Сергійович, працював лісничим Миропільського лісництва. Родом був із Грицева Володимир-Волинського р-ну. Сім'я була багатодітна. Коли йому 2 роки померла мати, а через 13 років – батько. Опіку над братом взяв старший брат Володимир, який в 30-х роках працював в Миропільському лісництві і там же проживав зі своєю сім'єю. Але жінка брата не добре ставилась до Іпполіта, тому більше часу він проводив зі своїм шкільним другом однокласником Гришою, який був старшим братом моєї мами. Тому повернувшись в Миропіль він відразу пішов до б. Одарки – маминої мами проситись на

кватиру. Мама і сестра Аня були не проти, аргументуючи тим, що може легше буде з дровами, все ж не носити на плечах із лісу.

Після закінчення 7 кл. він працював десятником (прийомщиком деревини в лісництві), потім служба в армії, курси артилеристів і тут почалася війна. Попав на фронт під Сталінград, де його сильно поранило в руки й ноги. Більше року лікувався в госпіталі в Киргизії, ходив з паличкою і ховав праву руку, бо ноги боліли із-за численних осколків, які ще сиділи в тілі, а на правій руці не було двох пальців, соромився свого каліцтва. У 1947 році мама вийшла заміж за Мокрицького. В них народилося ще двоє дітей: Дмитро 1947 р. і Наташа 1950 р. Заочно закінчив Чугуєвсько-бабчанське ліс-во, більше 40 років був лісничим.

Як сказала вище, в мене є брат і сестра від вітчима. Брат був військовим, уже на пенсії, має двох дітей, які живуть і працюють у Києві. Сестра теж заміжня, троє дітей і сім онуків. Усі живуть у Мирополі. А Наташа працювала телефоністкою на пошті, зараз на пенсії.

Мама до шлюбу з Фроловим працювала в колгоспі, а батько служив, вітчим теж працював, потім служив в армії. Мама жила в батьківській хаті, її батька репресії не оминули в 37 році, не відомо де подівся. В господарстві була корова, свині, кури, землі 30 соток, пасіка. Брати (їх було троє) вже покинули батьківську хату: Дмитро і Гриша працювали на шахті в Караганді, а Степан вчителював у сусідньому селі. Анна ще ходила до школи.

Про Голодомор звичайно знали, але дякуючи дідові Миколі і бабусі Одарці ніхто з дітей не помер, тому що врятувала пасіка, був мед і дід строго по ложці видавав кожному із сім'ї на день. Більших подробиць не пам'ятаю. Розповідали, що вмирало багато людей, підводою возили на кладовище

трупи, складені як дрова, були випадки людоїдства, що продавали холодець із дитячих пальчиків.

Про війну дізналися із гучномовця – повідомив Левітан, довго вила сирена на паперовій фабриці, калатали в рельсу у дворі колгоспу, збігались стурбовані люди, розуміючи, що це не спроста, а щось сталося. Сприймалося це зі страхом, з тривогою. Особливо старше покоління, яке ще пам'ятало громадянську війну, розуміли, що це смерть, горе, море крові, діти сироти. Про події на фронті дізнавалися з листів солдат, зі схованого радіоприймача, через партизанів, від комісованих поранених бійців, які повертались додому.

З маминої рідні був на фронті брат Степан, який попав у полон, був в концтаборі, але живий повернувся додому, потім поїхав в Кузбас і його сліди загубилися. Не знаємо про його долю нічого. Два двоюрідні брати не повернулись, загинули. Мого батька двоє братів не прийшли з війни, один зник безвісті в ополченні під Москвою, відчима старший брат Володимир загинув в перші дні війни, ну і мій батько в партизанах. Мама казала, що багато батькових співслужбовців теж загинули. А хто повернувся, то працювали де прийдеться: відбудовували руїни, піднімали сільське господарство, індустрію і т.д.

За відступ Червоної Армії детально не пам'ятаю, ну йшли солдати змучені, в пилюці, хто йшов, хто їхав, пушки тягли коні, машини везли поранених. Страшна картина. Жінки, діти виносили до колони хто воду, хто молока, хто хліба. Співчували їм, а вони обіцяли повернутись.

Німці вступали нагло, наганяючи страх, шастали по дворах, забираючи курей, кролів, свиней. Був такий випадок, що йшли танки по вулиці і хлопець років 12-ти вибіг із двору подивитись і танком його роздавило. Люди боялися, очікуючи чогось не доброго, ховалися в погребах, утікали в ліс, там ночували, спали в окопах разом з дітьми. А коли німці проїхали на наступний день повертались до своїх будинків.

Перебували в окуповації на Житомирщині в містечку Миропіль із 1942 по 1944 рр. Німців розквартировували по будинках. Мама повернулась із Жабгути ще німці стояли в селищі. Тоді забирали молодь у Німеччину, але ні мою маму, ні її сестру не забрали, бо в них були грудні діти. Під час окупації мама їздила до Львова, щоб забрати свої речі з квартири, де жили з батьком, але хазяйка полячка віддала дуже мало. Їхала потягом, німці перевіряли і туди й назад. Мама жила в батьківській хаті, не працювала, бо я ще була дуже мала. Вона старалась не часто виходити з дому, бо всі навкруги знали, що чоловік у неї офіцер і що в партизанах, то ж не могла ризикувати. Із німцями звичайно стикалися. Були й брутальні, й мародери, а були й хороші люди, особливо середнього віку. Допомагали хворим ліками, мазями, пригощали шоколадом, печивом.

Про поведінку старости та поліцаїв окрема розмова: поряд з хатою бабусі Одарки жив староста, він більше знаходився в управі, а вдома бував рідко. В нього була старша дочка Ольга, дуже красива блондинка, теж працювала в управі і разом з тим була підпільницею. Дякуючи їй, багато молодих людей мали змогу заховатися, уникнути, вербовки в Німеччину, бо вона передавала списки намічених на відправку зв'язковому. Також вона допомагала полоненим втекти і добратися в партизанський загін. А молодший брат Олександр був ще малий, йому такі справи не довірялись. Їхнього батька – старосту розстріляли, як вступили червоноармійці. Ольга кудись зникла і з'явилася уже десь в 60-х рр. проїздом.

Поліцаї поводили себе дуже нагло, впивалися своєю владою, силою, безкарністю. Часто робили облави, грабували, знущалися. Мама заховала наручний золотий годинник у грудку тіста для випічки, то місцевий поліцай напружено проштрикув грудку штиком, витяг годинник і забрав. Після війни він відсидів 10 років у в'язниці і повернувся в Миропіль, ще й

працював бригадиром городної бригади. Тоді бригадир у ранці ходив із хати до хати і загадував на роботу. Зайшов до сестри Анни і каже: «Бери своїх дівок і йди на буряки», а ми «дівки» ходили в 4 клас. Ну вона йому й висказала: «Ти моїх бачиш, а що в тебе три кобили-товстухи жирні сидять вдома, то не видно? Хай беруть сани і йдуть на буряк» . Він мовчки вийшов і більше не заходив. За бургомістра не знаю нічого.

Червона армія звільнила Миропіль від німців 06.01.1944 р. Звичайно люди з радістю зустрічали визволителів, вітали один одного. Як я вже сказала, що в містечку стояла в/ч. Ось кожний вік, коли солдат повертались із навчання (йшли танки, колони солдат), то нас школярів відпускали з уроків і ми стояли вздовж дороги і не тільки учні, а й жителі вітали, кидали букети квітів на танки, підносили солдатам. Усі були веселі, збуджені, радісні. Я почула як одна жінка сказала, що йдуть точно як після війни, ніби знов святкуємо перемогу. Так що відношення до військових було позитивне.

Багато жителів Мирополя були в партизанах і всі знали , що вони знаходяться в Баранівських лісах. Ну а про підпільників відомості розповсюдились уже після війни.

Після війни жилось важко, люди збідніли, не було одягу, взуття, харчів, але була робота, надія на краще життя. Голод 46-47 рр. я ще пам’ятаю. У бабусі Одарки в садку росла стара липа і від коріння росли молоді пагони, вкриті бруньками, і ми з Олею їли ті бруньки, вони були смачні. Ще мама з сетрою Анею змололи камінними жорнами сухі жолуді на муку і напекли хліба. Навіть у той час він був дуже гіркий і чорний. Матері самі плакали і нас плачучих заставляли їсти. Тоді мама пішла по селам міняти свої сукні, вишивки на хліб, сало – хто, що дасть. А ще вони обидві наймались до людей копати огороди, прати, мазати хати та інші роботи. Таким чином ми вижили, а ще пам’ятаю як ми вже жили в лісництві з вітчимом, то його старша сестра привезла із Житомира свою найменшу сестру Лєну, вона

була така товста і все старалась щось з'їсти. Ми з неї сміялися (Оля і я), знущалися, бо не розуміли, що Олена опухла з голоду. Коли мама насипала полумисок пшоняного супу (більше не було нічого), Олена ділила ложкою по дну тарілки: собі майже все, а нам решту. Оля своєю ложкою перемішала все – будем їсти не ділившись, то Олена так скоро мотала ложкою, що ми не стигали ділитись за нею. Поступово все стало на свої місця, Олена схудла, стала нормальною дитиною, незабаром її забрала мама в Житомир.

А доля! Доля в кожного своя. Оля живе в Кишеневі, є дочка, онук, зять. Чоловік помер 14 років тому. Працювали на заводі в КБ. Зараз на пенсії, живе там же. Хворіє, в Миропіль приїздить дуже рідко, але сумує за ним. Олена вийла заміж, дітей не було, померла молодою.

Я вийшла заміж у 18 років за Колесніка Михайла Кириловичка, з яким навчалась в лісничій школі. Маю троє дітей (Алла, Світлана, Сергій), п'ять онуків і правнучку. Працювала касиром в лісництві, потім майстром базового розсаднику. 33 роки стажу, пенсіонерка. Чоловік теж лісівник, працював майстром на Житомирщині, потім ми переїхали в Велико-бобрицьке лісництво, він був і помічником, і лісничим, а після інфаркту перейшов лісником, помер у 2004 році. Старша дочка живе в Сумах, провізор, є дочка Алла. Середня Свєтка в Калінінграді, заміжня, двоє дітей. Найменший син Сергій, теж лісовод, закінчив Чугуєвсько-бобчанський технікум, а потім ХНАУ, закрив магістратуру і через місяць його скоротили. Тепер безробітний, одружений, є дві доньки – студентки. На Сергійові закінчилася наша династія лісоводів.

КОЛОМІЄЦЬ Д.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

КЛЮЧОВІ ПОДІЇ ХХ СТОЛІТТЯ В СПОГАДАХ МОЇХ РІДНИХ*

Одна з самих важливих і страшних подій ХХ ст. це Друга світова війна, яка залишила свій слід в кожній українській родині. В моїй родині очевидцями тих важких подій були мої прабабусі Гандзенко Ганна Володимирівна та Марченко Ольга Савівна.

Гандзенко Ганна Володимирівна народилася в селі Андріяшівка Глинського району Сумської області 3 січня 1931 року. Навчалася в Андріяшівській школі, закінчила три класи. Братів та сестер не було. Батьки, Степаненко Володимир Пилипович та Степаненко Ольга Трохимівна, працювали в колгоспі. До війни сім'я мала невелике господарство, землі було 30 соток. Про голодомор розповідали батьки, вони говорили, що це було страшне явище, яке забрало життя багатьох людей. Про війну з Німеччиною дізналися по радіо, в цей момент була на роботі в лісгоспі. Ця звістка дуже налякала всіх людей, було зрозуміло, що чоловіків заберуть на війну, жінки плакали.

Про події на війни дізнавалися з радіо, комусь приходили листи. Батька та двох його братів забрали на війну, повернутися з якої вдалось лише батькові. Була на окупованій території, говорить, що німці займалися грабунком, забирали худобу, знущалися з людей. Під час окупації люди жили бідно, хоча й багато працювали, спати доводилося в погрібах через бомбардування. Були місцеві поліцаї, які поводили себе гірше німців. До Німеччини з рідного села не забирали, але в інших селах були випадки, більшість людей поверталися, але поверталися хворими. Про партизанів прабабуся не чула, в її краях їх не було.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Повернення Червоної армії люди зустрічали з радістю, але дехто із сльозами, адже хто повернувся, а хтось загинув. Після визволення стало краще, вже нікого ніхто не боявся, добробут почав потрохи наладжуватися. Працювати стала на буряк-пункті. Під час голоду 1946-1947 років людям доводилося відкопувати та їсти гнилу картоплю та липовий цвіт, що допомагало їм вижити. Життя в ці роки було важким, навіть в тих в кого була худоба, а в кого її не було, так зовсім важко жилося. Після війни прабабуся одружилася із фронтовиком, з яким прожила все своє життя, має двох дітей, трьох онуків, трьох правнуків.

Марченко Ольга Савівна народилася в селі Перекопівка Глинського району Сумської області 31 липня 1931 року. Закінчила два класи Перекопівської школи. Батьки працювали в колгоспі. Має брата. До війни родина жила звичайним сільським життям. Коли був голод, то харчуватися доводилося листками з липи. Родина мала небагато землі, але була корова, яка врятувала сім'ю від голоду. Про війну дізналася лише тоді, коли тата забрали на фронт. Повістка прийшла ввечері, а вже вранці 11 чоловік, разом з своїми сім'ями стояли біля Перекопівської сільської ради звідки їх направили до райцентру Глинська. Ольга Савівна разом з своєю мамою та братиком, який був ще дуже маленьким, вирушила також в Глинськ, щоб ще раз побачити тата, але там його вже не було довелося їхати в Андріяшівку. Прабабуся згадує, що там була сила силенна солдат, був крик, тільки родина встигла побачитися з татом, як приїхав «товарняк» (грузовий поїзд) і забрав усіх солдат. Від свого тата родина отримала лише одного листа. Пізніше вони дізналися, що він загинув десь на морі. Ніхто з 11 перекопівчан, які пішли перші на фронт до дому не повернувся.

Як німці ввійшли, то один її чуть не вбив, прийшов у двір і каже: «Я тебе вб'ю». Але Ольга встигла заховатися за хлів. Німці від людей вимагали багато продуктів, зокрема, яйця й молоко. Німці забирали у людей корів і переправляли їх до Глинська. Могли забрати і в них, але їхня корова була ялівка, тому начальник

сказав її не забирати. До Німеччини людей забирали, туди потрапила чоловікова сестра, яка згодом повернулася на батьківщину.

Червона армія повернулась, але батько - ні, остались діти сиротами. В школі над братом глузували і постійно говорили, що нема батька в тебе, але потім директор школи змінився і вже брата ніхто не дражнив.

Після війни прабабуся працювала в лісгоспі та в колгоспі. В 22 роки вийшла заміж, має трьох дітей, 6 онуків,4 правнуків.

КОНДРАТЕНКО М.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ ТКАЧЕНКА МИКОЛИ ІВАНОВИЧА*

У своєму інтерв'ю Ткаченко Микола Іванович розповів про свій важкий життєвий шлях. Він народився 29 вересня 1921 р. у селі Корінецьке (нині Талалаївського району Чернігівської області) в селянській родині, яка складалась з 8 чоловік, з дітей він був найстаршим, мав двох сестер та брата. Сестри працювали у колгоспі, а брат воював на фронті.

Голод 1932-1933 року Микола Іванович пам'ятає добре, тоді йому було 11 років. Основною причиною голоду, він називає колективізацію: у тих, хто не йшов до колгоспу забирали продукти та худобу. Його родина також була позбавлена продуктів, але вступила до колгоспу вже аж у 1934 році.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

У 1940 році закінчивши 10 класів, був призваний до Червоної армії, служба проходила у місті Пружани, Брестської області. Це була 7 авіабаза, де дислокувалось два авіаполки. Микола Іванович працював прожектористом-електриком. 22 червня 1941 року несподівано напала на Радянський Союз фашистська Німеччина, розпочалися жорстокі бої за місто Пружани, а потім за міста: Бобруйськ, Оршу, Смоленськ, Вязьма и тд. У боях за Москву Микола Іванович був контужений і поранений, після чого довго лікувався у різних госпіталях.

Після закінчення навчання з підготовки командирів для розвідувальних підрозділів був направлений у 71 стрілецьку дивізію, де очолив розвідувальну групу, брав участь у форсуванні Дніпра та у взятті 6 листопада 1943 року міста Києва. Після - у битві за Житомир. Згодом німці отримали підкріплення, і тоді прийшлося відступити.

12 січня 1944 року Миколу Івановича було поранено у руку, а після видужання він взяв участь у битві за місто Хмельник Вінницької області, де солдатам прийшлось лежати цілий день на мерзлій землі під дощем, і лише уночі місто було взято. Пізніше приймав участь у боях з оточення і знищення німецького угрупування у районі міста Броди на Львівщині, де було розгромлено 8 німецьких дивізій, вбито 38 тис. німецьких солдат і офіцерів та 17 тис. взято в полон. Згодом перетнули кордон у районі Рава-Руської, визволяли Польщу. Потім розвідувальна група (33 чоловіки) форсувала річку Вісла, витримавши перший бій до приходу підкріплення.

16 серпня 1944 року Миколу Івановича було поранено у груди. Санітари вивозили його з поля бою на упряжці собак. Лікування тривало 3 місяці у госпіталі на Донбасі, але на сьогодні два осколки так і залишаються у нього в легенях, на загадку про тяжкий бій.

Після лікування був відправлений у 866 артилерійську частину, де займався розвідкою, готував данні для стрільби. Будучи вартовим полку двічі приймав участь у прориві оборони ворога, у боях з оточення і знищення угрупувань противника на території Німеччини.

Микола Іванович має такі боєві нагороди: орден Слави III ступеня, орден Вітчизняної війни I ступеня, орден за Мужність III ступеня, та 19 медалей.

У період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років село, де проживала родина Миколи Івановича, німці спалили. Частина людей евакуювалась, а рідні солдата жили на окупованій території. Батько та брат також воювали. Мати працювала в общині. Взагалі жилося дуже важко. Покращилось життя вже у 60-х роках, коли країна була відбудована.

У 1946 році Микола Іванович був демобілізований і до 1982 року працював в Талалаївському Райвиконкомі на різних посадах, а останні 12 років завідуючим Районного відділу забезпечення та за сумісництвом Головою райкому профспілки працівників державних установ, був членом районної планової комісії, членом Комітету Народного Контролю.

За добросовісну працю був нагороджений грамотами: Райвиконкому, обласного відділу забезпечення, Міністерства забезпечення, обласної Ради профспілок, обласного Комітету Народного Контролю, Чернігівською обласною радою було призначено персональну пенсію місцевого значення.

Після смерті дружини в 1999 році переїхав у місто Ромни, де проживав до 2008 року, а з 2008 року проживає у пансіонаті для ветеранів війни та праці у місті Суми , Ковпака 20, як інвалід Великої Вітчизняної війни I групи.

КОРЕНЕВ М.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ НЕСТЕРЕНКО НІНИ МИКИТІВНИ*

Нестеренко Ніна Микитівна народилася 8 липня 1937 року в селі Маршали Недригайлівського району Сумської області. Закінчила шість класів місцевої школи, через хворобу матері не мала змоги навчатися далі. Батько вивчився і працював фінагентом у Смілому, а мати була колгоспницею, за плечима мала 4 роки навчання в лікнепі. До війни родина мала хату, домашнє господарство і 0,7 га землі, після війни земельний наділ зменшили до 40 соток.

Про голод 1932-1933 років дізналася з розповідей своєї бабусі. В селі багато людей вимерло під час голодомору, її бабуся також постраждала, мала пухлі ноги. Родина жила багато, було багато одягу, який і міняли на їжу, щоб якось вижити. Ті, хто пішов в колгосп, не постраждали, а ті хто не погодилися, то їх повикидали з хат. Бабуся Ніни Микитівни була розкуркулена (чоловік загину на війні в Карпатах) і була вимушена з чотирма дітьми йти в сусіднє село і проситися до радгоспу. Двоє старших дітей працювали в радгоспі за що одержували пайки, по 50 грам хліба, також давали пайки і на двох менших дітей.

Перед війною (можливо на початку війни) батько пройшов перепідготовку за 40 днів. Після недовгого перебування дома, родина отримала звістку, що німці бомблять Київ, батько був викликай у Сміле, звідки й відправився до Ромнів. В селі залишися лише старі люди, діти та жінки.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Після звістки, що німці наступають на село, дві сусідні родини викопали яму, в кінці городу і перенесли туди всі речі з хати і жили там. Німці селилися в хатах, родина віддавала частину яєць і молока, ніколи не чинила опір і не постраждала під час окупації. Ніна Микитівна згадує, що один німець взяв її на руки і говорив, що в нього дома така сама донька і пригостив її коробкою шоколаду, також пригощали й помідорами. Німці вивозили багато молодих дівчат до Німеччини, так сестра матері Ніни Микитівни була вивезена, але по дорозі вони наштовхнулися на великий бій і вона втекла. Німці 6 днів були в селі, потім несподівано, кидаючи свої речі, тікали в бік Ромнів. Відступаючи, спалили 3 хати і скирду. На другий ранок до села вступили три вершника-червоноармійця, питаючи, де німці. Через село йшло багато солдатів, люди радо зустрічали визволителів, вони були голодні, обшарпані, селяни виносили хліб, молоко, гарбузці.

Родина отримала два листи від батька, а в 1943 прийшла звістка, що той пропав безвісти. Про події на фронті селяни дізнавались лише з листів фронтовиків. Лише потім з'ясували, що батько загинув і захований в Польщі.

Після війни життя було тяжке, хліба було мало, їли картоплю, гарбузи, пекли липу. Голод 1946-1947 не дуже, в порівняні з 1932-1933 роками, був помітний. Родина все ще мала 70 соток землі, вирощувала картоплю і харчувалася нею, також мали домашнє господарство. Люди з других сіл приходили міняти одяг на їжу.

Після війни Ніна Микитівна працювала в колгоспі, вийшла заміж, виховала 2 синів і доньку. Нині має 5 онуків і 2 правнуків.

КОРЖ В.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ ДІТЕЙ ВІЙНИ*

Мої бабуся і дідусь розповіли мені свою історії з життя. Вони обоє родом з Росії, Ростовської області, познайомилися в школі у 1950 році, і з тих пір вони разом вже більше шістдесяти років. Вони обоє діти війни і в кожного своя дитяча пережита історія тих страшних часів.

Дідусь - Негутор Анатолій Дмитрович, народився 9 березня 1931 року на хуторі Роднікі, Кагальницького р-ну, Ростовської області. Здобуття освіти було непростим, до війни закінчив чотири класи, середня школа знаходилась в сусідньому хуторі за сім кілометрів, літом ходив з друзями, йшли навпростець городами, полями, садами. А коли починалась зима і приходила весна не ходили бо не було дороги, та й взагалі ні у чому було йти. Закінчив сім класів. Дідусеві запам'ятався той момент, коли одного разу під час уроку зайшов німецький солдат, він поцікавився хто як вчиться і тих дітей які погано навчались бив батогом по спині, після цього він пішов. Після середньої школи поїхав до Ростова щоб вступити до кадетського училища, але він не підходив за віком. Тоді його дядько сказав йому порвати своє свідотство про народження і взяти нове. Він так вчинив і йому записали 1932 рік, після цього його прийняли в училище. Там мій дідусь провчився один рік, потім відбулося розформуваня, при якому учнів, які гарно вчилися забрали в суворівське. Але нажаль мій дідусь вчився на трійки, його відправили додому. Вдома мати сказала: хочеш вчитися - йди в станицю. Так він продовжив своє навчання в станиці, яка

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

знаходилася за дванадцять кілометрів від хутора. Згодом йому винайняли квартиру, в який він жив. Так він закінчив в 1951 році Кагольницьку середню школу №1.

Матір мого дідуся звали Варвара Іванівна, була із забезпеченої сім'ї, народилася в хуторі Роднікі, була неосвічена. Батько - Дмитро Прокопович, родом з цього ж хутора. Його сім'я деякий час жила на Півночі, але згодом повернулися в хутір. Закінчив два класи, був найбільш освічений в хуторі, працював комірником, потім пішов на фронт, після війни знову повернувся на роботу.

В сім'ї було вісім дітей: сім хлопчиків, з яких один був народжений після війни і одна дівчинка, яка померла. Вона хворіла на дифтерію і їй потрібні були ліки, але їй так і не надали допомоги, тому що всі лікарі вимагали за ліки відро зерна, якого сім'я не мала. Жили бідно, хата була мазаною, мали курей і корову, Корову нічим було годувати, тому приходилося красти солому з колгоспу.

Коли в серпні 1941 року моєму дідусеві було десять з половиною років, прийшли німці. В цей час він пас зі своїм дідусем корів, хутір був в лощині. Вони стояли на тому що південніше і звідти було видно що йдуть танки, а попереду мотоцикли, німці йшли селами з Ростова прямуючи на Сталінград. Коли прийшли німці, говорить дідусь, вони зразу кинулися на курей і яйця, забирали навіть тухлі. Потім через місяць, проходили румунські війська, ті забирали все. Коли відходили радянські війська, зірвали башту, де зберігалося зерно. Дідусь з матір'ю ходили дев'ять кілометрів із сумками через плече, щоб принести зерна, там і собі брали в кармани. Дідусь говорив, що коли вони повертались він постійно жував те зерно. Потім зерно сіялося, сходили колоски, а їсти було нічого, тому приходилося вставати в ночі і йти красти. Жили в проголод, мама з рапсу пекла оладі. Кожному двору до того ж виділяли ділянку, яку потрібно було

обробляти, бур'ян пололи на колінах. Потім коли пішли соняхи їм доставалося коріння яким топили хату.

В лютому повернулися німці на автомобілях. В саду була розміщена кухня, де варили солдатам їсти. Варили суп з гороху, який вони не хотіли їсти, у них в автомобілях лежали обскубані гуси й вутки, тому мій дідусь просив у них супу і вони йому давали.

В глиняному будинку його бабусі по матері, який стояв вище від їхньої хати, був німецький командир, а в хаті батьків по батьковій лінії, яка була кращою, бо мала залізний дах, стояла кухня. Дідусь пішов колись попросити у них їсти і солдати дали йому ложку, він взяв ложку і пішов. Один німець подумав, що він її вкрав і почав його переслідувати. Дідусь злякався і почав бігти і німець теж почав бігти. На щастя дідусь знав куди бігти, він побіг до бабусі по матері і швидко сховався в її будинку, де була німецька охорона. Таким чином той німець його не наздогнав. Наступний день було тихо, а вночі німці почали бомбити, били по сусідніх селах, особливо по станиці. Через два дні вночі прийшли радянські солдати і спитали, де німецькі солдати. Мати відповіла, що вони не знають і ті пішли. На ранок, коли прокинулися, вже не було ні тих, ні тих. Так їхній хутір залишився в стороні. Після того почався грабунок колгоспу. Дідусь і його старший брат побігли теж в колгосп, але там вже нічого не було. Потім до магазину, він теж був порожній і розбитий. Потім побігли до школи, але там теж усі книжки були розібрані.

Після війни дідусь знову намагався здобути військову освіту, але його не приймали. Згодом прийшов лист від його брата який вчився у Вільнюсі, де було написано про те що він домовився, щоб дідуся взяли і відправив йому квиток. Дідусь відправився до Вільнюса, але за дві зупинки його зняли з поїзда на підставах того звідки він взяв квиток. Він ходив по незнайомому місту і питав людей, як йому дістатися призначеного місця. Коли він знову сів на поїзд так сталося, що він заснув і проспав свою зупинку. Коли

його розбудила кондуктор була вже ніч. Він зійшов з поїзда, але грошей на квиток в нього не було. Він заплигнув на сходи потяга на ходу і їхав стоячи до своєї зупинки. Він отримав воєнну освіту і в 1963 році був переведений на службу до України.

Історія моєї бабусі інша. Резнікова Людмила Павлівна, народилася 6 квітня 1935 року в станиці Кагольницьк, Ростовської області. Закінчила Кагольницьку середню школу №1. В інститут її не прийняли через біографію батька. Батьки були покарані радянською владою. Коли в її сім'ї зарізали свиню, вони не здали шкіру, а залишили її із салом собі. Їхні сусіди розповіли про це владі і бабусиному батькові присудили шість років. Сестра робила на почті й також сімнадцятирічною була засудженою через недостачу грошей. Чоловік сестри робив у сільпо і був засуджений через недостачу масла і засланий до Магадану. Дядько, брат тата, не хотів вступати до колгоспу, був проти колективізації і за це був засланий на Балтійський канал.

На передодні приходу німців мою бабусю вкусила сусідська собака, залишивши серйозну рану. Коли входили німці мама вхопила шестирічну дитину і не знала куди бігти. Вони побігли на аеродром, бігли більше доби через постійні обстріли, коли в звичайний час туди можна було дійти за півгодини. Але коли вони дісталися аеродрому їх відправили назад, тому що якраз аеродром був найгарячішою точкою обстрілу. Повернулися назад. Німці обробили бабусі рану, її потрібно було зашити, але вона не дала.

Жили бідно, в курені, вдягатись було ні в що. Доводилося їздити в Ростов, щоб щось продати і заробити якісь гроші. Бабуся розказувала, що її мама завжди брала її з собою і після того, як вона щось продасть, вони йшли на поїзд сідали на сходинки і так їхали додому.

Моя бабуся запам'ятала, як німці на горі побудували плац, на якому вішали комуністів і євреїв і в цей час грав оркестр. В основному зрадниками були місцеві, бо німцям ніколи було цим займатись. Якось радянська дівчина розвідниця приземлилася на

парашуті не в тому місці на полі. Вона побачила чоловіка і підійшла до нього, то місцевий поліцейський. Він надурив її сказав, що зараз прийде за допомогою. Насправді здав її німцям, ця жінка була піддана жорстоким допитам, її вбили. Цей поліцейський жив на бабусиній вулиці, а жінка його пошила собі із того парашута спідницю.

Потім після війни, коли бабуся робила в школі вчителькою німецької мови і вступила до університету, вони з дідусем одружилися.

КОРОПЕЦЬ М.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ СЕМЕНЕНКО КАТЕРИНИ ІВАНІВНИ*

Семененко Катерина Іванівна народилася 10 січня 1930 року в селі Червоне Сумської області. Закінчила два класи місцевої школи, адже під час війни було не до освіти. Батько працював на біофабриці, а мати - в колгоспі. В сім'ї було вісім дітей: три брати та п'ять сестер. Невідома їхня подальша доля. До війни була своя хата, господарство. Землі було близько 30 соток.

Про голодомор 1932-1933 рр. дізналася з розповідей батьків. Батьки казали що це був дуже страшний голодомор. І ще казали батьки, що цей голодомор вони зробили самі. Забирали все навіть в печі, якщо було трішки каші чи борщу - все забирали або виливали. Під час голодомору вимерло дуже багато людей в селі.

Про війну з Німеччиною дізналися по радіо. Почувши цю погану звістку всі в селі плакали та боялися що буде далі. Почали забирати всіх на війну. Про події на фронті було нічого не відомо.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Село знаходилося так, що німці були там тільки проїздом. Але були села поблизу, де німці людей убивали, спалювали. На фронті був батько. Всі інші були малими. Батько був поранений. Німці дуже швидко наступали, що відступ Червоної армії навіть не встигли побачити.

Під час окупації працювали на своїх городах. Людей ганяли на примусові роботи. З німцями дуже не стикалися бачили як тільки вони були проїздом. Вони ходили людей не чіпали. Але в інших селах попалили людей в своїх хлівах, а їхнє село не чіпали. Там було відносно спокійно.

Поліцаїв було 2 брати. Староста не мав ніякого відношення до людей. Про події на фронті, коли були німці в селі, нічого не чули. Почали дізнаватися тільки коли Червона армія почала наступати. Про партизанів чули, були в лісах, але не бачили. Одного разу на лузі в них стріляли німці. Про те, що то партизани дізналися потім. Коли німці приїхали за продуктами. Про їхню долю нічого не відомо.

Дуже радісно сприйняли звістку про повернення Червоної армії. Після війни працювали по колгоспах. Було дуже тяжко, адже окрім городів нічого не залишилося. Не було ні магазинів, щоб щось купити чи заробити. Було дуже тяжко поки трішки не почалося все розбудовуватися.

Дуже добре пам’ятає голод 1946-1947 рр. Ходили всі продукти забирали і навіть картоплю та що замерзла довбали і викопували. Дуже тяжко було, але не всім. Дуже багато померло в селі в 1947 році. Був хороший друг Саша - добра людина. Прийшов з хутора, йому сім’я дала картоплі, трав різних всього, але він не помер.

Після війни Катерина Іванівна працювала в колгоспі, вийшла заміж. Нині має 3 внуків і 1-го правнука.

КРІПАК Є.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ ХОМІНІЧ УЛЯНИ ТИМОФІЇВНИ*

Хомініч Уляна Тімофіївна народилася 24 грудня 1932 року в селі Нова Спарта С.-Будського району Сумської області. Закінчила 10 класів середньої школи. Батько - Коробко Тімофій Аврамович, мати - Коробко Наталія Сергіївна, мали початкову освіту, яку здобули завдяки лікнепу.

Спочатку до утворення колгоспу працювали на «пана» або якогось заможного землевласника. В сім'ї було п'ятеро дітей: два хлопчика і чотири дівчинки: Петро, Анюта ,Олена, Ніна, Іван і сама Уляна. Доля не всім із них привітно посміхнулася: Петра було вбито у 1943 році як Спарту розстрілювали мадяри, він як старший син «підходящий по віку» був у Червоній армії. Невдовзі, того ж самого року, вбито й Анюту, Олена померла в квітні того року. Залишилося тільки троє: Іван, Ніна живе у Фащивці під Дебальцевим і Уляна.

До війни сім'я жила досить бідно, була хатка, сарай, не могли дозволити собі купити взуття, тому робили власноруч – плели з кори. Дуже тяжко доводилось їм тоді. Працювали тяжко, жили важко, а у війну ще й згоріло, все що мали. Мати вбили - Наталю Сергіївну, сестру з братом також. А батько зійшовся з іншою, тож вони до неї переїхали. Про війну дізналися, як був призов. Невдовзі Олена втекла від мачухи в дитбудинок, звідти завербувалася на цілину. Батька ж як забрали на «японську війну», то так він і не повернувся». З тринадцяти років Уляна працювала

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

свинаркою, дояркою, телятницею, почту носила, в колгоспі працювала.

Уляна не пам'ятає голодомор 1932-1933 р. - малою ще тоді була, та бабуся Гапа розповідала, що страшні були тоді роки. Збирали шишечки з щавлю й пекли з них оладці, бо їсти було нічого, пухли люди з голоду. У кого ж корова була, то той ще тримався, а в кого не було - помирали люди. Під час голоду 1946 згадує Уляна: «збирали гнилу картоплю і пекли з неї оладі, щоб хоть щось було їсти».

5 березня 1943 року біля Спарти проходив бій: 87 чоловік - мирних жителів - старих, жінок та дітей загинуло. Це жахливе дійство довелося на власні очі побачити юній Уляні: «Як штиком мадяри перевернули, то «капут» кажуть, значить мертва, вона мовчки лежала не ворушась, очі закрила, щоб не вбили, так до самої ночі, всю ніч лежали з Оленою, хтось піджак кинув до копанки старенький, щоб лід не проломився, а невдовзі забрали дорослі». Спалили тоді майже все село, залишилось тільки дев'ять хат. Після бою зганяли всіх, хто пішки йшов, хто на возах, у сусіднє село, щоб спалити. Того, хто йшов, і не поспішав, хто на возах с дітьми, то конячку «дёргали», вона швидше починала бігти – діти падали, а ті їх дострілювали. Коли ж уже прийшли в Рудню, закрили всіх в сараї, а тоді вже ж прийшла Червона армія і всіх звільнили людей. Наразі в знак скорботи за загиблими при в'їзді в село поставали обеліск.

Після всіх цих жахливих подій, життя знову пішло своїм звичайним обертом. Навчання: Спарта перші початкові класи, потім - у Жиховській школі до 7 класу, а потім вже заочно. Зіграли весілля «він в солдатській рубашці і я в кофтинку якусь рубльом все вигладила…». Потім почали будуватися, звели дім і шестеро дітей виховали.

КУЧЕРЕНКО П.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ КУЧЕРЕНКО НІНИ МИХАЙЛІВНИ*

Кучеренко Ніна Михайлівна народилася 29 жовтня 1946 року у селі Елизаветівці, Курської області, Лужковського району. Навчалась у Сергієвській середній школі та закінчила 7 класів. В 1962 році поїхала у Рильськ навчатися на бухгалтера. Там ходила у вечірню школу та закінчила 10 класів.

Батьки були простими колгоспниками. Батько Попатенко Михайло Кононович закінчив 3 класи та працював комірником. Мати Марія Іванівна закінчила 1 клас, виховувала дітей та ходила на буряки.

Голод 1932-1933 років, по розповідям батьків, відчувався, але не в повній силі, як в Україні. Але через труднощі батьки та інші родичі Ніни Михайлівни їздили на Дон працювати. Звичайно життя до війни було тяжким, але після вже все покращилось.

Михайло Кононович у 1942 році пішов до армії а згодом, коли почалася війна, і на фронт. Був поранений на полі бою, отримав багато нагород і вже після закінчення війни повернувся додому.

Мати під час війни перебувала дома з дітьми та чекала чоловіка із фронту.

Дідусь, як розповідає Ніна Михайлівна, пройшов Першу й Другу Світові війни та після кожної повернувся додому. Отримав багато нагород та помер у віці 87 років.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

У Ніни Михайлівни було 3 брати: Віктор, Олександр та Леонід. Вони також навчалися у селі, а згодом пішли до армії. Після служіння переїхали до Дніпропетровська працювати.

Велика сім'я жила у невеликій хаті. Там була одна кімната та величезна піч. У селі не було продуктових магазинів та магазинів одягу, як ми звикли бачити це в наш час, і тому родина Ніни Михайлівни тримала господарство, а одяг як правило шила бабуся. Зазвичай мати з бабусею готували борщі, але іноді, коли була можливість, полюбляли потішити всіх варениками або пиріжками.

У селі Елизаветівці голоду 1947 року не відчувалося.

У 1964 році, у віці 18 років, Ніна Михайлівна отримала паспорт та переїхала у місто Суми. Вона здобула величезний досвід у професії бухгалтера. Спочатку Ніна Михайлівна працювала касиром, потім рахівником, молодшим бухгалтером, а через деякий час отримала посаду головного бухгалтера. Згодом вона зустріла свого майбутнього чоловіка Кучеренко Миколая Антоновича, з котрим прожила у шлюбі майже 50 років. Також вона мала доньку та сина. Доньку звуть Світлана, а сина Валерій. Миколай Антонович розповіда Ніні та своїм дітям, що на початку Другої світової війни йому було 13 років, і звичайно багато страшних подій відбувалося в той час. Помер Миколай Антонович у віці 83 років у 2015 році.

Зараз Ніні Михайлівні 70 років, вона досі живе у місті Суми та частенько згадує своє минуле.

ЛИСЕНКО Д.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ІСТОРІЯ ВЛАСНОЇ РОДИНИ*

У роки Другої світової війни, з 7 вересня 1941 по 1943 рік, Глухів був окупований німецькими військами. Саме тут був створений партизанський загін, очолюваний П. Кульбакою, який входив до легендарного з'єднання під командуванням С.А.Ковпака. 30 серпня 1943 року в ході Чернігівсько-Прип'ятської операції радянські війська визволили місто.

Лисенко (Кандибіна) Анастасія Никифорівна народилася 13 липня 1952 року в селі Старикове Глухівського району Сумської області. Навчалася в сільській школі 8 років, закінчила Путивльське ГПТУ №9. Була направлена на роботу в смт. Степанівка Сумського району Сумської області, де згодом вийшла заміж і залишилась жити. Батьки ж залишились в Глухові.

Кандибіна (Сережкіна) Надія Пантелеймонівна 1908 року народження проживала в звичайній родині в селі Шалигіне, мала трьох братів, не навчалася в школі, вийшла вдруге заміж за Кандибіна Никифора Макаровича, який був старший за неї на 10 років та мав вже 4 дітей. Перед війною працював в колгоспі та любив складати вірші, йому було запропоновано роботу в Сумах. Але через поранення, які він отримав на війні, був змушений відмовитись, адже не міг записувати вірші самостійно. Анастасія Никифорівна має рідну сестру Тетяну, яка проживає в Сумах, брата Леоніда, який мешкав в рідному селі та помер 2 роки тому, а також зведеного брата, який залишився жити з батьками,

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

старшого брата, який помер на війні допомагаючи людям, сестру, котра вийшла заміж за поліцая та ще одну сестру, яку насильно відвезли під час війни до Німеччини, доглядати німецьку знатну жіночку. До війни родина жила звичайно, мали 50 соток землі та тримали завжди корову, свиней, птицю.

1932-1933 роки – одні з найстрашніших років життя батьків жінки. Матір розповідала, що всі їли горобців, кісткову муку, особисто вона бігала разом із родиною на поля та збирала сиру картоплю, щоб потім з неї зробити млинці чи деруни, додавали в них все, що знаходили. Матір часто повторювала: «Було тяжко…але ми вижили, ми вижили…» Багато її знайомих, односельчан розпухали, помирали і ніхто не міг нічим допомогти.

1943 році старший брат Іван у віці 18 років пішов добровольцем на війну, де згодом був убитий зі своїм другом, коли допомагав людям діставати їжу зі складів. Батька, Никифора Макаровича, забрали на війну теж в 1943 році, де він був поранений зі своїм братом, коли розірвався снаряд, йому відірвало руку, ногу та вибило око. За його словами, всі хто були поруч з ними втекли в ліс, потім його непритомного хтось приніс в дім і заховав під піч, коли він прокинувся, то зрозумів, що брат помер, а він просто стікає кров'ю. Він почав кликати на допомогу, прийшла власниця будинку, яка в той час годувала курей, і сказала, що скоро його заберуть. Його непритомного на повозці відвезли до госпіталю в Уфу, де відрізали ногу повністю, зателефонували родичам та запитали чи потрібен вам інвалід, нащо його жінка відповіла, що їй він потрібен в будь-якому вигляді, без руки, без ноги, без ока, головне, щоб був поруч. В Стариковому також був Герой Радянського Союзу, сусід та друг родини Кандибіних, Кришкін Василь Трохимович, якого забрали разом з Н.Макаровичем, як і всіх чоловіків, які проживали в тому селі в 1943 році. Кришкін В. Т. відзначився 24 жовтня 1944 під час бою поблизу м. Ауце (Латвія).

Родина Кандибіних проживала на окупованій території. Німецькі фашисти були в селі, селян не чіпали, лише на найвищій точці, з якої було видно все Старикове, біля церкви, був встановлений кулемет, яким вони лякали людей, коли ті виходили зі своїх хат. Поліцаї були добрі, їздили на повозках, лише змушували молодих людей до роботи. Партизани були в лісі за лугами та річкою, вночі вони переходили річку, на мілині, та брали їжу у мешканців, потім піднімали її вгору і так переносили через річку. Був один випадок, коли жінка йшла до Глухова пішки, партизани її не пустили, вона через злість розповіла про це всім, кому могла, ця звістка дійшла і до німців, і вони почали стріляти по партизанам, адже знали, де ті перебувають. Про повернення Червоної Армії батьки Анастасії Никифорівні нічого не розповідали, окрім того що, всі звичайно раділи, що ця страшна війна закінчується.

Під час голодомору 1946-1947 років, родина не голодувала, бо батько отримував пенсію. Але життя було дуже важке, годувальник родини став інвалідом 1 групи, під час огляду в Сумській лікарні, лікар повідомив йому, що він один такий інвалід в Сумській області, який не маючи двох кінцівок та ока – вижив, хоча втратив дуже багато крові. Старшого сина було застрелено, одна донька так і залишилась в Німеччині, інша ж також переїхала разом зі своїм чоловіком-поліцаєм в Донецьк. Залишився лише один син, який допомагав батькам та маленький Леонід, який народився під час війни, в 1944 році. Наймолодші доньки, які вже народилися після війни, дуже багато працювали, вже в 14 років були змушені йти працювати вантажниками, щоб допомогти своїй матері, яка доглядала за батьком. Померли Надія Пантелеймонівна та Никифор Макарович в похилому віці.

Війна принесла багато бід та горя всім людям. І ця родина незважаючи на всі страшні події, які могли розлучити її, все одно вірила тільки в краще та знала, що після найстрашнішого завжди прийде найкраще.

ЛУЦЕНКО Д.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ БАБУСІ*

Моя бабуся, Луценко Зінаїда Андріївна, народилася вона 18 липня 1925 р. у селі Радьківка Сумської області (на той час була Харківська губернія). Навчалася у Стецьківській школі, де закінчила 7 класів. Середньої освіти не здобула. Батько – Радько Андрій Харитонович, мати – Радько (Сухотуп) Євдокія Яковлівна. В школі вони закінчили лише 4 класи і досить рано почали працювати у колгоспі. Протягом життя батько й мати Зінаїди Андріївни виховували 3-х синів та доньку. У сім'ї Радьків була досить добра хатинка. У користуванні було землі 25 соток. Щодо господарства: мали корову, свиню, курей й кролів.

Про голодомор у 1932-1933 роках Зінаїда Андріївна дізналася з розповіді батька, який пояснював своїм дітям про це лихо. Голод в Україні був штучним, тобто не через те, що відбувався занепад врожаю, а саме через відбирання державою продукти силою у людей. Проте, родина Радьків мала добрі запаси їжі - це корова (мати з молока робила сметанку, вершки, сири) та мішки зерна, які закопували під деревами. Крім того, виживали завдяки хлібу (250 грам/особу), який отримував батько, працюючи на колгоспному полі, а кухарі з дитсадочку, в якій ходив молодший син Мишко, давали в пилину товченої картоплі за його спів. Разом з матір'ю Зінаїда Андріївна пізньої осені збирали на полі бульбу, з якої отримували крохмаль. Його, в свою чергу, добавляли у тісто, з якого пекли хліб та

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

робили млинці. Так і пережила родина Радьків скрутні часи голодомору.

«Двадцать второго июня,

Ровно в четыре часа-

Киев бомбили, нам объявили,

Что началася война….» - цитує Зінаїда Андріївна про жахливу звістку - війну з Німеччиною, яку оголосили по радіо. Саме ці страшні слова запам'ятала вона на все життя. Зі страхом в очах батьки пригортали до себе своїх дітей, які захльобувалися слізьми та заспокоювали їх словами переконання в те, що все минеться. Зінаїда Андріївна пам'ятає, що лише старший рідний брат Іван був змушений піти на фронт у 19 років. Побув на фронті два роки, в його груди поцілив німецький снайпер. Родина Радьків отримала страшну звістку про смерть. Івана поховали у братській могилі. Щодо середнього сина, Радька Петра Андрійовича, працював в Німеччині. По завершенню війни Петро повернувся на Батьківщину до своєї сім'ї.

На окупованій території в селі Стецьківка родина Радьків переживала страшні часи, працювали у колгоспі. Зінаїда Андріївна згадує, що під час окупації «каральний загін» проникав у села, виганяв з хат людей, спалював помешкання та розстрілював господарів. На той час родина Радьків мала знайому, яка добре розумілася в німецькій мові та просила німців, щоб залишили їх в живих, так як цивільні люди ні в чому не винні. Сім'ї казала про умови, які ставлять вороги, для того, щоб всі залишилися живими. Від німців батько Зінаїди Андріївни змушений був сховатися в лісі, бо вороги розшукували його і погрожували вбити через те, що він партизан. Проте, після відступу «карального загону», він повернувся до родини.

Не обійшло ще одне лихо родину Радьків. Німці взяли до себе в полон єдину доньку та ще душ зо три із села , щоб

доглядали за їхнім хазяйством, готували їм їжу, прали одяг… Не витримавши такого тиску, Зінаїда Андріївна вдалася до хитрощів. Старшого офіцера попросила відпустити до сусіднього села, де зосталися її родичі. Після згоди німців, щодуху бігла дівчина до своїх рідних. Сім'я Радьків вимушена була переїхавши до с. Піщане, їм надали житло. Згадує Зінаїда Андріївна і місцевих старост, бургомістрів, які забирали з багатодітної родини одного чоловіка й відправляли служити на фронт.

З вуст начальника Івана Маяровського, який був керівником заводу КРЗ, на якому працювала Зінаїда Андріївна, почула про перемогу Радянського Союзу та припинення бойових дій. Працівники почали давитися слізьми, згадуючи скільки рідних полягло за страшні часи війни.

Родина Радьків, мати з батьком, повернулися до рідної оселі та пішли у колгосп, а їхня донька – Зінаїда Андріївна влаштувалась до Павлівського цукрового заводу в місті Суми. Наймолодший братик – Мишко пішов до школи, а згодом - повернувся Петро з Німеччини. Обжилася сім'я досить непогано: відстроїла хату в селі Радьківка, яка постраждала під час війни, завела домашнє господарство: корів, свиней, гусей, курей, кролів та кіз.

Згадує Зінаїда Андріївна і голод з 1946-47 рр. Залишилося у неї на пам'яті десятки опухлих людей. Сім'я Радьків, на щастя, пережила те скрутне становище. Добре згадує Зінаїда Андріївна, яке харчування було на заводі у столовій: кожному працівнику давали 250 грам хлібця, розсольник варили не з солоних огірків, як прийнято за рецептом, а з зелених помідорів. Картоплі майже не додавали. Це пояснювалося дефіцитом продуктів. Бульйон на м'ясі не варили, а додавали трансжири - маргарин. Найрідше добавляли рослинні - олію для того, щоб розсольник був «наваристим». На друге насипали ложки зо дві кашиці.

У 1950 році одружилася вона з Луценко Миколаєм Миколайовичем, який, у свою чергу, за часів Великої Вітчизняної війни дійшов до Берліну. Саме в місті Суми подружжя почало будувати хату, де оселилися і виростили у подальшому чотирьох дітей. Сім'я Луценко жили досить гарно та ні в чому собі не відмовляла. Чоловік Зінаїди Андріївни працював водієм та приносив у родину значні доходи, батьки купляли дітям все, що їм заманеться. Прожили 53 роки у коханні та злагоді.

МОРОЗОВ О.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ КІХТЕНКО ГАННИ ПИЛИПІВНИ*

Народилася 1 березня 1928 року у селі Мала Ворожба, Лебединського району Сумської області. Освіту вона здобула у місцевій школі, у котру ходила й під час війни. Було дуже важко, бракувало зошитів та олівців. Бабусині батьки, як і більшість селян, працювали у колгоспі та обробляли землю. На той час вони мали ще й трохи власної землі. Також виживати дозволяло власне господарство. Оскільки на ланці працювали за трудодні, родина продавала молоко, сир та сметану, щоб мати трохи грошей на різні потреби. На базар у Суми бабусина мати ходила пішки. Життя було дуже важким.

Ганна Пилипівна розповідає, що у неї був брат Петро та сестра Ніна, котрі на декілька років молодші за неї. Вона згадує, що під час голодомору її батько Пилип робив різні можливі

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

запаси. Ще на початку голодомору він почав закопувати та ховати зерно де тільки міг придумати. Ганна Пилипівна вважає, що саме це допомогло їм пережити голодомор. Хоча були і такі випадки, коли варили шкірки з картоплі або листя дерев, яке піддобрювали висівками. Часто доводилося їсти вночі, щоб вдень цього ніхто не бачив. Бабуся згадує, що її мати наказувала нікому не розповідати, що і коли вони їли. Ганна Пилипівна розповідає, що в той час загинуло багато родин.

Про початок війни її сім'я дізналася від сусідки. Та в свою чергу почула із радіовипуску, що лунав у самісінькому центрі села. Всі місцеві жителі дуже злякалися через початок війни. Кожен сприймав її як щось дуже жахливе, тому що всі знали, що війна принесе людські втрати. В селах залишилися жінки, діти та старі люди, які не могли воювати. Також бабуся згадує, що дуже страшним для населення був каральний загін фінів, адже вони булі дуже злі на Радянський Союз за війну 1939 р. Фіни могли запросто підпалити всі дома на вулиці, залишивши цілі сім'ї без житла.

Що ж до отримання новин з фронту, їх слухали по радіо у центрі села. Але бабуся каже, що кожен хвилювався за себе та за свою сім'ю. Бабуся мала дядька Івана. Після війни з фінами у 1939 році він став офіцером. Дядько пішов на фронт, звідки вже не повернувся.

Ганна Пилипівна ще пам'ятає відступ Червоної армії і прихід німців. Їм сказали ховатися по погрібах. Сховавшись усією сім'єю та декількома сусідами у підвалі, вони з жахом чекали німців. Бабуся згадує, що німці відкрили погріб і покликали її матір. Бабуся, завмерши, у думках попрощалася з нею. Оскільки Ганна Пилипівна у школі вчила німецьку мову, то трохи розуміла німців. Виходячи з цього уся сім'я збагнула, що ті не збиралися їх вбивати. Німці облаштували кухню у їхньому домі і не могли розпалити грубу. Бабуся згадує, що вони навіть годували їх сім'ю.

В період окупації ніхто ніде не працював, тільки час від часу вони копали окопи. Коли Радянські війська відвойовували території, то дозволяли селянам збирати зерно на полях, котре ще залишилося. Адже село було на межі голодної смерті.

На погляд селян, місцеві поліцаї були набагато гіршими за самих німців. Вони були набагато жорсткішими та могли робити все, що їм заманеться. Коли Ганні Пилипівні було 14 років, її сусід, котрий був місцевим поліцаєм, хотів відправити її у Німеччину. Проте німці цього, на щастя, не зробили це, тому що вважали її ще малою.

МОСКАЛЕНКО И.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ИСТОРИЯ ЖИЗНИ КЕСЕЛЬМАНА РОБЕРТА СЕМЕНОВИЧА*

Кесельман Роберт Семёнович родился 20 мая 1924 года в городе Одесса. Рос в благополучной семье. Мама – Рыся Мовсовна была портной и шила на дому. Отец – Кесельман Семён Аркадиевич был авиаинженером, но воспитывал Роберта Меер Бенсионович (госслужащий). Также имел двоих сестёр. Жили в достатке и со слов Роберта Семёновича «никогда не голодали». О голодоморе 1932-1933 годов не знал, узнал уже после 1991 года, когда Украина обрела независимость.

Роберт Семёнович с 21 на 22 июня 1941 г. с одноклассниками праздновал свой выпускной и не догадывался, что уже началась война. На улицах были столпы с громкоговорителями (радио) именно так люди узнали о войне и в дальнейшем узнавали о событиях на фронте, как сказал Роберт

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Семёнович «что сказала Москва, то и знали». Как только узнали Одесситы о войне, у военкомата выстраивались очереди из добровольцев. Но так как Роберт был ещё несовершеннолетним на фронт сразу его не взяли. Меер Бенсионович был призван на фронт, воевал на обороне Одессы, был ранен в руку, после чего служил в Средне-азиатском военном округе. А Роберт с мамой и сёстрами уехали в шестой посёлок Октябрьского района Сталинобадской области. Где сразу получил предложение поработать военруком в школе им. Чкалова, где и проработал до совершеннолетия.

С 18 лет учился в артиллерийском училище в городе Бухара 9-10 месяцев, после чего в звании лейтенант был отправлен на фронт. Попал на Курскую дугу и командовал батареей. В бою получил ранение грудной и брюшной полости, осколок прошел через лёгкие, диафрагму и застрял в печени. Роберт Семёнович говорит, что ему попался очень опытный и хороший хирург, который фактически спас его.

Мама жила в Ташкенте. Сёстры были медсёстрами в госпиталях. После ранения служил Роберт в тылу, а после окончания войны пошел поступать в Одесский институт консервной промышленности, но его туда не приняли. Но он был принят с ходу в Одесский мединститут. В 1950 году получил диплом врача-лечебника и по распределению попал в Сумы. Проработал ортопедом 25 лет в Областной больнице и 35 лет ЦГБ.

В Сумах познакомился с будущей женой Белоцерковской Эллой Михайловной, которая родилась в 1929 году в Киеве, закончила Киевский медицинский, по распределению попала в Сумы. Проработала много лет в Пятой больнице. Её отец был директором завода Фрунзе.

Роберт Семёнович стал живым доказательством того, что оптимизм очень нужен в жизни. Ко всему нужно относиться с юмором и даже в самых плохих новостях находить что-то хорошее.

РОМАНЧЕНКО Я.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ КЛИМЕНКО ГАЛИНИ ІВАНІВНИ[*]

Клименко Галина Іванівна народилася 2 січня 1942 року, на станції Боромля Сумської області. Закінчила в селі восьмирічну школу. Батько Галини Іванівни, Глоба Іван Петрович, народився 10 липня 1910 року, мати, Глоба Ульяна Василівна, народилася 22 грудня 1916 року. У матері була початкова освіта, вона закінчила 4 класи і батько - також. Працювали у колгоспі. В сім'ї було четверо дітей. Галина Іванівна була найстаршою з усіх. Вона має двох братів і одну сестру. Сестру звуть Смолова Надія Іванівна, зараз мешкає на станції Боромля, де і народилася. Веде домашнє господарство, пенсіонерка. Закінчила 10 класів і профтехучилище. Одного з молодших братів звуть Глоба Анатолій Іванович, закінчив Харківський політехнічний університет, зараз проживає у Москві. Вони підтримують з ним родинні відносини незважаючи на те, що живуть в різних країнах. Другий брат, Глоба Володимир Іванович, закінчив Харківський енерготехнічний університет, зараз проживає в місті Лебедин Сумської області.

До війни сім'я жила більш-менш добре, у них було домашнє господарство. Мали корову, свиней, качок, курей. У користуванні мали 30 соток землі. Що стосується голодомору 1932-33 років Галина Іванівна звичайно знала тільки з уст батьків. Життя в ті роки було дуже важким. Люди помирали з голоду. В них забирали увесь урожай, всю худобу. Їсти взагалі було нічого.

Коли почалася війна то на станції Боромля усіх селян, в тому числі і батьків Галини Іванівни, запросили в сільську раду і там повідомили цю жахливу новину. Всіх опанував

[*] Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

великий жах і паніка. Жінки дуже плакали за своїх дітей та чоловіків, яким в найближчий час доведеться йти воювати. Новини з фронту надходили дуже рідко. Радіо в селі не було. Основним джерелом інформації були розповіді провідників та машиністів, які працювали на залізничній станції. З рідних Галини Іванівни на фронт пішов її батько Глоба Іван Петрович, який провоював з першого дня і до останнього. Але до Берліну йому дійти не вдалося, тому що був контужений в Польщі. Повернувся додому живий і прожив 75 років. Іван Петрович мав багато нагород: ордена, медалі і зірку Великої Вітчизняної війни, якою його нагородили за те, що він разом с солдатами взяв в полон німецького снайпера. Також воювало багато дядьків Галини Іванівни. Всі вони залишилися в живих після війни. Тільки, нажаль, один з них повернувся додому без ноги.

Після того, як Червона армія відступила, то німці відразу окупували станцію Боромля, але карних військ не було. Над мирними жителями німці не знущалися і не вбивали нікого. Під час окупації сім'я Галини Іванівни жила в хаті. Німці їх нікуди не виганяли з рідної домівки. Також з домашньої худоби у людей нічого не забирали і жорстоко з ними не поводилися . Родині доводилося стикатися з німцями, коли вони приходили та примушували віддавати молоко та яйця. Був староста, який завідував всіма продуктами харчування. Одного разу він послав дідуся Галини Іванівни «набити» із соняшника олії. Дідусь приїхав у село Великий Вистороп, «набив» олії і роздав її бідним людям. Після цього додому дідусь вирішив не повертатися, щоб його не вбили. Він був змушений переховуватися у людей до закінчення війни. В часи окупації люди дізнавалися про події на фронті по пліткам, реакції та поведінки німців. Про партизанів і підпільників родина Галини Іванівни нічого не чула, тому що чоловіків тоді в селі не було, а жінки та діти дуже боялися про це говорити.

Коли станцію Боромлю звільнила Червона армія, люди були неймовірно щасливі. Взагалі, залізнична станція була дуже важливим стратегічним об'єктом.

СОЛОВЕЙ І.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ПАМ'ЯТЬ ПРО ПРАДІДА*

Мій прадід, Соловей Олексій Іванович, народився 18 березня 1916 року в селі Велике Озеро, Охтирського району, Сумської області. Освіта: чотири класи. Батьки прості трудівники. Тато – Соловей Іван Васильович, був майстром-крвалем, столяром та обробляв землю. Мати – Соловей Анастасія Федорівна, домогосподарка. В сім`ї було шістнадцятеро дітей - троє дівчаток та тринадцятеро хлопців. З точністю їх доля невідома, більшість повмирала. Брати Олексія Івановича загинули на війні (1941-1945 рр.); на Букринському плацдармі на руках у Олексія загинув брат Захар, з яким мій прадід зустрівся при фоосуванні Дніпра. На 2016 рік в живих нікого не залишилося.

Сім'я жила у Верликому Озері. Життя було непоганим. У 1924 році вони побудували хату в селі Сонячне (на той час селище Мирне), отримали наділ землі, завели господарство: коней, овець, свиней, птицю, зробили ставок у яру і розводили рибу. Після закінчення НЕПу, землю, яку вони розробляли, конфіскували, і сім'я розійшлася хто куди, щоб не стати жертвами «розкуркулення».

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Під час голодомору (1932-1933 рр) жіноча частина сім'ї залишилася в м.Охтирка, а чоловіча - подалася до Харкова. Чоловіки бралися за всяку роботу. Дід Олексій працював у військовій частині забійником худоби. Всі брати допомагали сестрам і матері, хто як міг, а тому від голоду ніхто не помер.

У липні 1941-го дід Олексій та його брати були мобілізовані на фронт, воювали в Смоленську на підступах до Москви. Люди сприйняли звістку про війну не радісно, хтось покидав окупаційну зону та їхав в безпечне місце, а хтось залишався в своєму селі, в своїй рідній хаті. Вже у вересні місяці біда прийшла на Сумщину. Охтирка та Охтирський район були захоплені німцями. Довгий час ніхто не знав про події на фронті, тому що не було ніякого засобу зв'язку. Лише коли німці вихвалялися своєю політикою та завойовницькими подвигами, жителі могли дізнатися, що відбувається на війні. Через це всі жили тільки надією, що сини, брати та чоловіки живі й скоро повернуться в свій рідний край.

На фронті воювали майже всі члени родини. Сестра Олексія була медсестрою, брат Захар і сам Олексій були розвідниками. Лише Олексій з усіх тринадцятерьох братів залишився живим.

Прихід Червоної армії був для всього народу радісною звісткою. Олексія після закінчення Великої Відчизняної війни направили на Далекий Схід на війну зЯпонією.

Дружина Олексія Івановича, моя прабабуся - Соловей Анна Миколаївна, проживала на окупованій території в селі Бугрувате, потім у селищі Мирне разом з двома сестрами Олексія. Німці змушували працювати кожного, від підлітка до старого. Виживали хто як міг, завжди допомагали одне одному. Донька Олексія померла в 1942 році, вона захворіла, а ліків не було. Коли дівчинка сиділа на ліжку, до хати зайшов німець, вона побачила його та з переляку померла.

В Охтирці діяв підпільний загін, але саме в селищі Сонячне (Мирне) його не було, так як, в цьому регіоні жили самі переселенці. Перший та найбільший партизанський загін було сформовано на Сумщині командиром якого був славетний генерал (у майбутньому), як Сидір Артемович Ковпак, який народився недалеко від міста Охтирка у селі Котельва Полтавської області.

Коли Червона армія звільнила українські землі від фашистських загарбників, люди, що жили раніше на окупованій території були дуже щасливими, цю радість неможливо було передати словами. Вони вітали своїх визволителів, влаштовували святкові столи, і згадували односельчан, які загинули захищаючи Батьківщину. 23-25 серпня 1943 року Охтирщина була звільнена від загарбників.

Соловей Олексій Іванович був нагороджений орденом Червоної зірки, орденом Великої Відчизняної війни II ступеня, багатьма медалями за «За відвагу», перемогу над Німеччиною та над Японією.

Після війни настав тяжкий період. В 1947 році був голод. Мій дід, Соловей Микола, син Олексія Івановича, пам'ятає, як разом з матір'ю вони ходили на поле збирати мерзлу дрібну картоплю, розміром з кедровий горіх, рвали кінський щавель і робили запашні деруни. Микола й досі памятає той надзвичайний смак, адже таке не забувається. В післявоєнні роки дружина Олексія працювала в колгоспі, хапалася за будь-яку роботу, щоб прогодувати сина. Сам Олексій до 1957 року служив у армії, на Далекому Сході.

Людям жилося дуже важко до 50-х років, а далі почалося нове життя. Відбудовувалися будинки, колгоспи, запускалися заводи. Люди поступово почали підійматися на ноги. Життя ставало все кращим та кращим.

СОЛОМКО Ю.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ АВРАМЕНКО ВІРИ ПАВЛІВНИ*

Велика Вітчизняна війна, скільки горя і страждань вона принесла кожній сім'ї. Війна розпочалася 22 червня 1941 р. і закінчилася лише 9 травня 1945 р. За цей час люди втратили багато членів родини, коханих друзів, вона не пожаліла жодного.

Нещодавно я завітала в гості до своєї сусідки. Це старенька бабуся, яка була учасницею бойових дій Великої Вітчизняної війни. ЇЇ звати Авраменко Віра Павлівна. Вона народилася 25 березня 1928 року в селі Хотминівка Глухівського району. Навчалася 10 класів в Глухівській середньоосвітній школі №1. Батьки Віри Павлівни були землеробами. Батько мав церковну освіту і працював у колгоспі, а мама була домогосподаркою. Ця героїчна жінка пережила багато горя. Батько дуже захворів і за декілька днів до наступу ворогів помер. А мама вже померла після війни в 1952 році. «Нас с мамой не успели эвакуировать и мы остались на окупированной территории. В нашем доме организовалась конспирация двух партизанских отрядов: Глуховского партизанского отряда, которым руководил Румянцев Александр Харитонович, секретарь подпольного горкома партии и Красного партизанского отряда под руководством Гончаренко»,- хвилюючись розповідала Віра Павлівна.

Сім'я в неї була велика: братів було троє, два були на фронті, вони повернулися живими, а один вступив в

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

партизанський загін, де і загинув. В сім'ї було шестеро сестер, але вони вже до війни були заміжні і мали свої сім'ї. Одна сестра була заміжня за партизаном, але її життя перервалося, коли вона була молодою. ЇЇ розстріляли німці з трьома її маленькими дітьми. В останніх сестер чоловіки були на фронті і жоден не повернувся живим.

До війни родина Віри Павлівни жила добре, мали великий дім, господарство, велику ділянку землі. Всі були дуже працьовитими, обробляли 70 соток землі та мали свою пасіку.

Віра Павлівна була маленькою дівчинкою, коли настав голод 1932-1933 років. Їй розказували батьки, що багато людей голодують, нема чого їсти, але їхня сім'я великого голоду не мала. Пам'ятає лише, що її мати пекла хліб з трави та віддавала всім, кому це дійсно було потрібно.

Віра Павлівна розповідає, що про війну дізналася відразу 22 червня, десь по обіду від старшої сестри, вона прийшла зі своєю сім'єю і сльозами на очах. Сестра сказала, що Київ вже захопили і почалася в сім'ї велика паніка, всі почали плакати. Про події на фронті дізнавалися з гучномовця, так звана «чорна тарелка» і звідти Левітан відразу промовляв, що почалася війна.

Відступ Червоної армії бачили всі, вони кидали зброю цілими пакетами, відступали дуже швидко, а вже на наступний день наступали німці на літаках, машинах і мотоциклах. Але гірше за німців поводили себе місцеві поліцаї: «Они застрелили мою сестру, издевались надо мной и над мамой на моих глазах», – розповідала Віра Павлівна.

Під час війни вони отримували звістки про події на фронті від партизанських розвідників: вони приносили листи, які передавали літаками. Партизани приносили в дім, де проживала сім'я Віри Павлівни і потім вона вже розносила ці листівки своїм сусідам. «Мы очень большую помощь оказывали партизанам, всем чем могли»,- розповідала жінка.

Війна у цієї жінки забрала всіх, родини вже в неї не було, брати і сестри жили окремо, вона залишилася сама. Згодом вона закінчила школу і вийшла заміж. Віра Павлівна рано почала працювати. Спочатку - в управлінні по сільському господарству, в 1947 році машиністкою, а потім - бухгалтером, потім її перевели працювати головним економістом у виконкомі. В 1963 році відбулася ліквідація районів і Віру Павлівну вибрали секретарем селищної ради, вона працювала там 26 років. А потім чоловіка відправили працювати в Ямпільський район і жінка поїхала разом с ним. В Ямполі організовувався механічний завод і сусідка пішла туди працювати спочатку касиром, а потім відпрацювала 16 років головним редактором.

СТАРУН А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ ДИТИНСТВА*

Найвеличніше щастя для нашого покоління-жити в мирний час. Але ми досі чуємо спогади страшних війн через, які довелося пройти нашому народові.

Мені довелося дізнатися про події війни з перших вуст. Адже мої прабабуся та прадідусь жили в той час. І вони нам, своїм правнукам розповідали про голодомор та Велику Вітчизняну війну. Касьян (Мяло) Ганна Григоріївна народилася 2 вересня 1926 р. в селі Боромля Тростянецького району Сумської області. Родина складалася з шести чоловік. Мати, Касьян Ульяна Дмитрівна, батько, Касьян Григорій Еврахович,

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

та 4 дітей. Родина була не бідна, мали власне господарство. У ті роки масове розкуркулення українського селянства не пройшло повз подини моєї прабабусі. У 1933 році під тиском влади змушені були підти працювати в колгосп.

Хоч моя прабабуся у період голодомору була маленькою, проте вона яскраво пам'ятає ті часи, коли люди вмирали від голоду, по селу ходили продзагони і забирали у людей усе, що залишилося для життя. Бабуся якось розповідала мені, що нишком з глечиком бігала у колгосп аби попросити їсти. Люди були настільки жорстокі, що заради їжі вбивали та жорстоко знущалися над іншими. Намагалися вижити: в полі збирали колоски, розминали їх у ступі та варили їсти, у клунях під сіном ховали пшеницю та картоплю. Їли переважно картоплю, тикву, молоді гілки, мати готувала млинці з лободи. В той час пропадало дуже багато селян. Люди з голоду втрачали розум і врешті решт їли один одного. Селяни були настільки виснажені голодом, що вмирали прямо на вулиці під парканом або на лавочці. В селі були люди, які збирали мертвих на вози, а потім здійснювали поховання всіх в одній могилі.

Прабабусі було 15 років, коли розпочалася війна. Вона закінчила 7 класів, навчатися далі вона не мала можливості. Вік її батька не дозволяв йому брати участь у бойових діях. Але її брат Микола та сестра Марія воювали. Микола безслідно зник. Марія на війні була медсестрою. Воювала у Львівській області. Згодом їх загін відправили в Київську область, де невдовзі потрапила в полон і була вивезена до Німеччини. Звідти прийшла телеграма, що "безслідно зникла".

Бабуся розповідала, що про початок війни почули по місцевому радіо в центрі села, а через декілька місяців у село почали в'їжджати танки з фашистами. Ось так і почалося їхне життя в окупації. Прабабуся згадувала, що під час бомбардування страждали люди, худоба, люди змушені були переховуватися у підвалах. Фашисти відбирали їжу, худобу. В

їхній сім'ї німці також відібрали корову, та її мати бігла слідом, аби повернути худобу. Але спроби були марними.

У свої 17 років пішла працювати на водокачку для паровозів. У 1946 році була засуха, рік неврожаю. Бабуся згадувала, як з батьком у лісі рубали дрова, продавали їх на базарі, а за ці кошти купували картоплю, хліб.

ТАРАСЕНКО Є.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ З МИНУЛОГО*

Апостолова Любов Борисівна народилась в селі Білани, Білопільського району, Сумської області, теперішня вулиця Покровська (раніше називалась Басівщина). Навчалась в Біланівській школі, але спочатку отримала початкову освіту в селі Вири, що неподалік села Білани. Любов закінчила 7 класів. Потім у Біланівській школі були курси бухгалтерів.

Родина Апостолових складалась з чотирьох осіб: батько, мати, брат та Любов. Батько Люби – Борис, навчався в школі, але яку мав освіту жінка не пам'ятає. Мати Люби не мала освіти. Обоє батьків працювали в колгоспі. Брат був на фронті Другої світової війни, повернувся додому інвалідом. Після повернення його відправили воювати на Радянсько-японську війну. Там він загинув.

Апостолови не мали своєї землі. Коли батьки пішли працювати в колгосп, то у них забрали з корову. В господарстві був кінь, але його вкрали.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Коли Любі було вже за двадцять, почалась війна. Вона вже працювала. Її з колегами по роботі відправили в Харків до санаторію, щоб відпочити. Саме там вона почула від знайомих, що почалась війна. Одразу всі відпочиваючі зібрали речі та документи і повернулись додому.

Два селища Вири та Білани дуже сильно пов'язані. Їх розділяє тільки маленький підйом, що розташований в западинах річки Вир. В Вирах за часів війни була розміщена військова частина німців. Саме вони іноді розповідали про події з фронту.

Німці були настроєні дуже агресивно. Деякі заходили до хати та просили їжу, а деякі забирали все, що бачили. В основному німці просили яйця. В селі були місцеві поліцаї. Одного разу Любу привезли до міліції в Ульянівку та почали допитувати. На той час вона вже працювала в канторі. Місцевий поліцай знав Любу і почав запитували у дівчини, чому вона пришла. На що вона відповіла: «Я не сама пришла, мене привели, щоб розстріляти». Вона була добре знайома з поліцаєм (його ім'я не пам'ятає). Він сказав: «Вона нічого не знає, а тільки працює в конторі та іноді ходить до банку».

Дуже багато знайомих Любові розстріляли в ті страшенні часи . Вона згадує , що багато убивали людей в Ульянівці (село поруч з Біланами).

З родичів Люби були на фронті дядьки, але жінка згадує про двоюрідного брата, який пішов на фронт та повернувся додому інвалідом. Після війни він прожив ще довгий час.

Одного дня коли Любов була на хуторі, вона побачила, що їдуть наші солдати – це було повернення Червоної армії.

Басова Ганна Яківна народилась 1928 року в селі Ульянівка Білопільського району, Сумської області, розкинулось над річкою Вир.

Сім'я складалась з п'яти осіб: батько Яків, мати Варвара, дві сестри, серед яких Ганна, та брат Микола. Ганна отримала

освіту в сільській школі села Ульянівка, закінчивши 7 класів. Батько здобув освіту у сільській школі, закінчивши чотири класи. Він був механіком, а саме спеціалістом по тракторам і машинам. Мати ходила до колгоспу. Про навчання спогади втрачені.

Сина в родині Басових було звати Микола. Він також пережив війну і голод. Але смерть його застала не очікувано. Їхавши з Глухова додому з власним шофером, при незрозумілих обставинах машина в'їхала в дерево. Шофер залишився живим, його витягли з машини, розпилявши її. А Микола помер на місці від розриву серця.

На сьогоднішній день жива залишилась з своїх братів і сестер тільки Ганна.

Родина мала стару хату, але після війни батько повернувся з фронту та зробив нову хату – зі старого дерева. В господарстві була корова та свиня, маленький город.

Зі страшенним жахом в очах Ганна згадує голодомор в 1932-1933 роках. Зерно все було сховане в підвалі сільської церкви представниками радянської влади. За відпрацьований день батьку давали хлібину. Ганна чітко пам'ятає, що за відпрацьований день мати відрізала маленький кусочок хліба донечці. Бувало напече макорженіків із кропиви і до них додасть бурячного насіння із базару. А Ганнуся постійно матері говорила: «Я не хочу макорженіків, я хліба хочу». Від голодомору в ті роки, родину Басових врятувала корова. В голодні дні їх родина запивала молоком макорженики, які жахливо було їсти. Деякі односельчани Ганни розпухали з голоду, але корова врятувала родину дівчини.

Страшенні історії ходили в селі. Сусідка, яка жила навпроти родини Ганни через дорогу, була самотня. На вигляд вона була вже стара, але кругленька по своїй структурі тіла. Люди не знали за які кошти вона жила, адже була одна. Але одного ранку мати розповіла маленькій Ганні, що собаки

витягли з гноянки ноги сусідки, отже бабусю було вбито, залишились від неї тільки ноги, а м'ясо напевно з'їли. Від того, що дівчинка дізналась, їй стало моторошно. Деякі люди не витримували голоду й вішались.

Коли дівчинці було 12 років, то почалась війна. Про війну довідались з газети, яку виписував батько. Мати їй сказала: «Хвати доню ходити (до школи), а то сусіди будуть сміятись, що війна на дворі, а ти все навчаєшся, щоб німців краще пізнавати?». Новини з фронту дізнавалась з газет, адже радіо з'явилось в їхній родині вже після війни.

На фронті був батько Ганни, чоловік сестри, та двоюрідний брат Петро. В 1941 році батько Яків пішов добровольцем на війну. Наша влада добровольцям дала лише дерев'яні макети автоматів. Всі бійці були шоковані таким ставленням. А коли вони запитали у командира: «А чим же нам воювати?», на це запитання отримали таку відповідь: «А це вже ваші проблеми, зброю собі дістанете в бою, людей у нас в запасі ще багато». Німці були добре озброєні. Яків потрапив в полон. Їх відправили до Німеччини. Ставились німці до полонених нормально. В полоні батько працював в шахті, але це надзвичайно тяжка робота, сил не вистачало і він собі навмисне травмував руку. Після цього його знову відправили до табору полонених, а коли запитали хто він по професії, то його відправили до панів ремонтувати машини. Пани були різні, але деякі його навіть годували.

Коли Якова звільнили з полону, то його одразу вислали до Сибіру. Перебуваючи там, батько хвилювався за свою родину, і все ж таки знайшов змогу вислати листа додому, щоб дізнатися жива його родина чи ні. Яків не хотів повертатися назад в Україну. В Сибіру він знайшов собі нову жінку, з якою хотів залишитися. Повернувся він додому через дружину, яка пішла в район та попросила голову райвиконкому, щоб його повернули

на батьківщину, як гарного механіка. Саме через прохання тітки Варвари його повернули додому.

Після завершення війни Яків не розповідав про події на фронті та про полон. Боявся, що його інформація може нашкодити родині. Та й спогади приносили біль.

Коли німці прийшли в село, жителів опанував страх. Мадяри приходили до хат і просили «matka daj mleka I jajek». Мадяри й німці все повторювали: «Навіщо нам ця війна? Чому ми не можем знайти єдиного рішення?» На території Ульянівки, німці вели себе нормально, а у сусідньому селі Білани траплялися грабунки, вбивства і т.д. Мадяри жили в будинку Басових. Говорили вони так: «Нащо нам ця війна, в нас дома жінки й діти; краще б Сталін і Гітлер зійшлись лобами і постукались; нам ця війна не потрібна». Німці й мадяри почали потихеньку вивчати російську мову.

В Ульянівці були місцеві поліцаї. Прізвище одного – Сидоренко. Коли Ганна підросла та почала працювати, то вона бачила в потомках Сидоренків надбання предків, а саме злість і агресію. Також Ганна пам’ятає ще одного поліцая, це їхній сусід - дядько Семен. Після війни всіх поліцаїв села засудили. В селі були також і старости, яких призначали німці. Знайомих Ганни ні поліцаї, ні старости не чіпали.

Родина Басових залишилась без голови родини, бо він подався на фронт. В час окупації замість колгоспу були общини, на які жителі ходили на роботу. Мати Ганни – Варвара, запрягала корову у візок, який змайстрував сусід, і вона на цьому візку возила снопи сіна в полі, а потім відвозила все це на молотарку. Зерно молотили на каменюці-руками. Вона знаходилась у місцевого діда Степана, до якого мати Ганна привозила снопи, а діти молотили руками.

Щодо партизан, то Ганна знала що вони існують на чолі з Ковпаком, але з села нікого не було з ними.

Жінок забирали в Німеччину на роботу. Ганні пощастило тим, що вона була малого зросту і здавалася ще маленькою, а її одноліток забирали. В Німеччині дівчат розбирали заможні люди, і використовували їх в якості робочих. Деякі німці ставились до українських дівчат добре, а деякі як до скота. З Німеччини повернулись всі дівчата яких забрали. Одна з них подруга Ганни – Поліна Гамалій. Приїхавши з чужини, вона працювала далеко не жіночою професією – трактористом. Сама по собі Поліна була міцною жінкою за структурою тіла.

Коли німці почали відступати , то вони палили хати у Тучному. А німці, які виходили саме з Ульянівки, село не чіпали. При відступі вони підривали залізничні колії.

Коли жителі дізнались про повернення Червоної армії всі зраділи. Вийшла одного дня Ганна з Рунівки – вулиця Ульянівки, як побачила, що на коні їде вершник. Зупинив дівчину і запитав: «Чи німців тут немає?» Ганна сказала що немає.

1947 рік видався неврожайним. Знову голод. Ганна ходила працювати на буряк, тому вона могла зварити затірку, якою після роботи годувала маленького братика Миколку, якому в той час було 6 років. І ці тяжкі роки, родина Ганни пережила.

Гаврик Марія Ільївна народилась 1925 року в селі Білани, Білопільського району, Сумської області. Закінчила Біланівську та Вирівську школу. Спочатку навчалась в Біланівській школі чотири класи, а потім пішла до Вирівської, де продовжувала навчання протягом трьох років.

Мати, Гаврик Євдокія Сергіївна – домогосподарка. Про навчання Євдокії Марія не пам’ятає. Батько, Гаврик Ілля Іванович, був «путеобходчиком» на залізниці, про навчання також не пам’ятає. В родині було троє дітей: Марія, Катерина та Василь. Катерини вже немає в живих. Вона померла в 1999 році. Брат Василь народився в 1930 року, на даний час мешкає в місті Суми. Закінчував залізно-дорожнє училище. Раніше родина

жила «на будці», яка розміщувалась біля переїзду. Поряд було «Вирівське хлібоприймальне підприємство». Раніше назвали «Заготзерно». До війни Гаврики мали різноманітне господарство: корова, кобила, свині і теля. Був і город 15 соток. При колективізації у Гавриків влада забрала корову. Одного разу вона відірвалась з пасовища та пришла додому, мати хотіла подоїти молока, щоб напоїти дітей, але прийшли «ударники» і забрали її назад.

До війни родина проживала на Покровській вулиці, в час війни жили «на будці», а після війни знову переїхали на Покровську. Хаті, в якій зараз проживає Марія, вже виповнилось 104 роки.

В голодомор 1932-1933 року вся родина вижила. Батько Марії працював в цей час в Харкові. Роздавав пайки людям. Коли був голодомор Марія була ще маленькою дитиною. Пам'ятає тільки те, що: «Їли, що попало». Грубу топили різним бур'яном, іноді торфом. Галети пекли, згадує Марія посміхаючись. Згадує з розповідей старших, що в ці роки загинуло багато людей, але їхню родину смерть минула.

Коли почалась Друга світова війна Марія працювала лаборантом в заготзерні. Про війну вона дізналась з газет і по радіо. Спочатку їй було страшно.

Багато в селі Білани було мадяр. В них був договір з німцями, що мадяри певний час будуть воювати на стороні Німеччини. Після закінчення договору, мадяри кинули зброю. Та пішли вулицею замотані в ковдру з головою до ніг. Мадяри брали буряки, розрізали навпіл, приходили до Марії «на будку» (чоловік п'ять) та клали ці буряки на грубу, що вся кімната диміла. Навпроти будки був розміщений бурячний склад. В цей час на залізниці був директором німець, коли він дізнався, що мадяри в Гавриків «на будці», розгнівався, прибіг та повикидав мадяр з хати.

Колгосп називали общиною. В цій общині був головою Нестеренко Костянтин Порфирійович. Коровами в общинах орали та сіяли

Німців в селі було небагато, але часто проїжджали селом. Одного разу Гаврики різали порося на чотири двори. Селянська оборона була розміщена від самого переїзду, до вулиці де знаходилась жертва-свиня. Тільки жителі його розрізали, як дізналися про те, що німці їдуть. Вони взяли це порося, укутали в скатертину та кинули в яму, яка була в сараї призначена для картоплі. З четвертого разу сусіди змогли витягнути його з ями. Коли розрізали порося, то в кишках знаходився попіл, який потрапив туди не випадково. Щоб свиня не кричала, їй надівали на морду мішок з попілом.

Селяни боялись місцевих поліцаїв та німців. Один з поліцаїв – це Шпонько Федько. Одного разу Марію, німці забрали до старої школи та хотіли її «відпрасувати» за те, вони думали, що вона комсомолка. Але вчасно знайшовся поліцай Федько, який врятував дівчину.

У Марії був чоловік Григорій , на фронті він не був, але після повернення Червоної Армії його забрали в залізничний відновлюючий батальйон.

Хлібоприймальне підприємство попало одного разу під бомбардування німецьких літаків. Потерпів лише один склад, потріскався дах. Навпроти станції був міст, за яким розкинувся залізничний склад, хутро-амбар, машинний відділ, вугільний склад, перевалка, але в наш час уже нічого не залишилось. Раніше в сусідньому селі – Вири, була в центрі розміщена величезна церква, побудована ще до війни. В ній проводилось навчання.

Марію не забрали в Німеччину на роботу через те, що в неї народився син Толя. Коли збирали жінок за кордон, то Толі було лише два місця. Марія вже працювала на залізниці. Коли жінку привели на допит, то вона була на руках з дитиною. Марія

прийшла в довгій сукні. Німці почали глузувати і щоб впевнитись, що це її дитина, змусили ії годувати хлопчика своїм молоком. Але незрозуміло чому хлоп'я не брало Марії грудей, воно їх випльовувало. Німці подумали, що це не її дитина. На допиті весь час була лікар Проскурова. Лише вона змогла переконати німців, що Толік – це дитина Марії. Проскурова приймала роди у Марії.

Коли Гаврики жили «на будці», то біля них жили два німці і один австрієць. Австрієць давав дітям консерви, тільки прохав, щоб нікому про це вони не говорили.

Коли повернулась Червона Армія, то в село в'їхали радянські машини, їх було складно не впізнати, вони були вищі від німецьких. В хаті Марії були два радянські офіцери - Женя Парасенко, Наталія Ращина. Марія Червоній Армії прала речі та сушили на грубі, яка була в садку. За це наші солдати подарували дівчині чотири бруска мила, бо до цього вони прали крейдою.

ТОЛОК Т.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ІСТОРІЯ ЖИТТЯ ТОЛОК НІНИ ВАРФОЛОМІЇВНИ*

Толок Ніна Варфоломіївна народилася 1 грудня 1937 року в селі Василівка Лебединского району Сумської області. Після війни закінчила 4 класи молодшої школи, а потім покинула навчання, бо мала доглядати за малою сестрою.

Мати, Голуб Улита Сильвестрівна, закінчила 4 класи. До голодомору працювала в колгоспі, а потім почала працювати на

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

спиртзаводі. Батько, Толок Варфоломій Сергійович, не мав ніякої освіти. В сім'ї було п'ятеро дітей. Усі дівчата. Остання дитина народилася після війни.

Народилася після голодомору, але мати розповідала про ці страшні роки. Як зазначалось раніше, жінка перейшла працювати на спиртзавод, де переганяли крупчатку, пшоно, зерно. Це був штучний голод. На вулиці було багато трупів. Для того, щоб вижити, чоловіки забивали пшоно в гільзи (в апараті) навмисне не перемішували, щоб застрягало в апараті. Вночі пекли млинці. Пшоно, борошно нишком ховали у взуття, за пазуху. Все намагалися проносити тишком. Охорона знала про це, але не розповідала керівництву. Керівництво говорило, щоб люди не брали того пшона, бо воно отруєне. Але це було не так. Треба було дбати про себе й родину. На щастя, сім'я пережила цей геноцид.

Коли почалася війна, Ніна Варфоломіївна була ще дитиною, але цей період запам'ятався. Старша з сестер, Маруся, вивчившись на тракториста, записалася їхати на Кавказ, а звідти пішла на війну. Вона стала зенітницею. Іншу сестру, Дусю, забрали до Німеччини. Під час війни загинув через хворобу батько. Мати вдруге вийшла заміж за Голуба Володимира Степановича. Він працював у робочій армії (трудармія). Ремонтував солдатам взуття під час війни, рубав дрова на кухню.

Вся Україна була окупована. Проте сім'я не покинула домівку. У хаті залишалися троє: мати і дві дочки (Ніна Варфоломіївна і Надія Володимирівна). Німці заходили до хати кілька разів. Як вони себе поводили? Ніна Варфоломіївна говорить, що поведінка залежала від людини. Першого разу, коли німці зайшли до хати, побачили дітей, які сиділи на печі і плакали. Вони поводилися дружньо. Стало зрозуміло, що це не ті люди, які борються за певні принципи й ідеали. Це - прості солдати, які виконують наказ. Вони пригостили дітей

цукерками, показували фото своїх рідних. В цей момент вони були не солдатами ворожої армії, а батьками таких же дітей, які чекала на них вдома. Іншого разу прийшовши німці вигнали всіх з хати в окопи. В хаті залишили безлад. Вони вже відступали, тому нічого не брали.

Про партизанів Ніна Варфоломіївна не чула, а може просто не пам'ятає.

Запам'ятався відступ ворожої армії. Під час війни сім'я проживала в Новосільському, неподалік Василівки. Василівка була у вогні. Снаряди летіли понад хатою. Від них лунав сильний свист. Мати розповідала, що то стріляла Катюша. Німці її дуже боялися. Також були чутні зенітки, які збивали літаки. Ворог був переможений, але багато жител спалено.

Всі з сім'ї додому повернулися живі. Люди були щасливі, що настала перемога. Проте багато односельчан додому так і не повернулися. Після війни почалася праця в колгоспі. Відповідної техніки не вистачало, все робили своїми силами.

Одна з сестер, Надія, пішла до школи. Діти збиралися в одній хаті і читали, так як підручник був один на весь клас. Тому Ніна Варфоломіївна пішла до школи вже з певними навичками читання. Взимку було холодно. Взуття було погане, школа майже не опалювалася, було холодно. Була цікава гра «Мала купа не велика, давай ще одного чоловіка». Діти лягали на сніг один на одного, будуючи «живу піраміду».

1946-1947 року через неврожай родину застав голод. Мати пішки ходила в Лебедин (25 км від села) і щось купувала. Вранці йшла, а поверталася ввечері. Їли один раз на день. Приносила й картопляний крохмаль, аж чорний, і готувала з нього кисіль (було дві кози, які давали молоко). Їли квасолю, варили з неї суп. Батько був майстром на всі руки, тому, коли в колгоспі ремонтував щось, йому платили пшоном, борошном, що також допомагало родині пережити скрутні часи.

Подальша доля родини склалася так, що лише Ніна Варфоломіївна залишилася в батьківській хаті. Сестри пороз'їжджалися по всій Україні. Дуся і Надя переїхали до Криму (Ялта), Маруся вийшла заміж, працювала в колгоспі в селі Помірки. Молодша сестра вивчилася на медсестру, працювала на китобійному кораблі, де познайомилася з своїм майбутнім чоловіком. Він литовець, тому Галина переїхала і нині проживає у Литві. Ніна Варфоломіївна все життя пропрацювала в колгоспі. Нині проживає у Сумах. Зв'язок підтримується лише з молодшою сестрою, з іншими сестрами листувалися рідко. Дві з них померли, доля іншої (Дусі) невідома.

ТУРЧИН О.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ ПРО ВОЄННИЙ ПЕРІОД*

Турчин Ганна Олександрівна народилася в 1937 році в с. Комиші Охтирського району. Навчалася в Комишанській школі, де закінчила 7 класів, потім ще 3 роки навчалася у вечірній школі. Має одну сестру. Батьки ніде не працювали мали, 50 соток землі, тримали домашнє господарство (курей, свиней, був кінь).

Про ГОЛОДОМОР 1932-1933 років чула від батьків. В її селі одяг міняли на висадки з буряків, а деякі ще мали змогу пекти паляниці Подруга її матері йшла міняти одяг на їжу і зустріла по дорозі дуже красиву дівчину, але уже опухлу від голоду і дала їй

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

шматочок паляниці. Та коли поверталася назад вона була уже мертва. А ця ситуація сталася з бабусею Ганни Олексндрівни: була маленька хатина і вікно біля печі, в яке було видно сусідній двір, вони побачили як до сусідки прийшов молодий парубок, але не вийшов від неї. На наступний день його почала шукати родина, але уже було занадто пізно, знайшли тільки його останки в її погребі.

Батько Ганни Олександрівни служив в Японії після чого відразу ж був направлений до Берліна. Про вступ німецької армії знає мало, але добре пам'ятає, що у них на задньому дворі був німецький штаб і крізь двір кожен день їздили танки. Зі сльозами на очах згадує молодого лейтенанта, якого було вбито і поховано у сусідів на огороді. З німцями стикалися часто, говорить, що маленька ж була хоч і війна, а якусь іграшку мати хотілося. Просила бабусю щоб та зробила м'яч з ниток. Та коли вона хотіла відрубати нитку, сталося так що відрубала собі пальця. А німець, який часто був у них вдома, посипав рану якимось білим порошком, приклав палець і він приріс. Все своє життя жінка проходила з пальцем, але не відчувала його.

Про перемогу пам'ятає мало, згадує як повернувся батько та вона вперше побачила білу муку і нарциси на листівках. Привіз жіночі сукні їй і сестрі, та вона своє плаття порізала на носовички і роздала пастухам, а потім з матір'ю ходила по вулиці збирали клаптики. Після війни її батько пішов працювати в колгосп, там і мати працювала. Про голод 1946-1947 років знає, але говорить що в її сім'ї їжа була, бо її дід працював на маленькому складі з зерном і крав додому крупи.

ХУРСЕНКО А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ СЕНЧЕНКО ВАСИЛЯ ЄГОРОВИЧА ТА КРАМІНСЬКОЇ ЄЛИЗАВЕТИ АНДРІЇВНИ*

Мій прадідусь, Сенченко Василь Єгорович, народився він в с. Боромля, Сумської області, 1920 року. Ще до війни він здобув професію водія. Був призваний до армії в 20 років і одразу ж відправлений на фронт. За 5 років війни він жодного разу не повертався додому, спав або в машині, або у викопаних заметах. На фронті був водієм, перевозив знаряддя та пушку. Він майже ніколи не розповідав своїм дітям та онукам про події війни. Лише казав своєму синові і онуці, тобто моїй матері, що було дуже страшно. Мав багато поранень, і ніколи не показував свого тіла своїм рідним, тричі потрапляв до госпіталю. Потрапляв в оточення, вийшов звідти з пораненням, один раз ледь не підірвався на своїй машині, був врятований лейтенантом, який не допустив його до машини в той момент, коли в неї потрапила міна. Один раз прокинувся разом с німцем в окопі, та не зрозумівши нічого, вони розійшлися у різні боки. Був демобілізований в листопаді 1945 року, хоча і закінчилась війна в травні. Потім був відправлений на Далекий Схід, де ще велися бойові дії. Він казав, що усіх молодих відпустили додому, а він був змушений служити. Свої нагороди він пороздавав, щоб не згадувати про ті події.

Після війни працював знову ж таки водієм в колгоспі.

Зовсім по іншому склалась доля моєї прабабусі, Крамінської Єлизавети Андріївни. Вона народилася у 1926 році

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

в с. Нижня Сироватка, Сумської області. Мала 3 сестер і брата, який також був на фронті. Коли розпочалась війна, вона щойно закінчила школу. Її батько також служив, тому виховували її бабуся і дідусь. Німці забирали молодь на роботу до Німеччини, її також. Працювали вони там у вугільних шахтах, засипали вугілля у піч, багато людей не витримували та падали прямо в піч. Один раз, під час дороги, вона намагалась втекти та її впіймали і змусили працювати. Вона не пам'ятає в якому місті вона була, та пам'ятає, що проїжджали Люксембург. У Німеччині вона потрапила в сім'ю, яка дуже її полюбила. Вона була їм за дочку, Родина німців купувала їй одяг, їжу, і там їй працювалось легше. Та найбільшою радістю для неї стало повідомлення про перемогу Червоної армії. ЇЇ вмовляли залишитися, та вона відмовилась і повернулась додому. Після війни працювала спочатку на цукровому заводі, а вже потім, до самої пенсії, на насосному заводі.

ЧУЖЕНКО Г.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

ПОДІЇ XX СТОЛІТТЯ ОЧИМА МОЇХ РІДНИХ*

Моя бабуся, Колугіна Галина Миколаївна, народилася у 1947 році в Росії, Чувашія, місто Ядрин. Вона закінчила вісім класів Путивльської школи, потім її сім'я переїхала до міста Суми, там вона навчалася в четвертій школі, Машинобудівному коледжі та в Політехнічному університеті.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Батька моєї бабусі та мого прадіда одразу після початку війни забрали на фронт. Він пройшов через всю війну, та закінчив її в Чехії. Бабуся говорить, що мало його пам'ятає, оскільки після війни батько повернувся з великою кількістю поранень, що погано вплинули на стан його здоров'я. Тому довго він не прожив. Мати моєї бабусі уродженка міста Путивль. Вона до війни закінчила Путивльський Плодово-технологічний технікум. Одразу була направлена на роботу до Росії, в Чувашію на підприємство, яке займалося переробкою продуктів, виготовленням консервів. Це підприємство, під час війни продовжувало працювати, його підпорядкували військовому відомству. Все виготовлене йшло на фронт у вигляді тушонки, сухого пайка, консервів нашим воїнам. Всі на підприємстві працювали під девізом «Все для фронту, все для перемоги!». Моя прабабуся очолювала це підприємство як директор, не дивлячись на свій молодий вік, адже тільки в 1939 році вона закінчила навчання в технікумі.

До початку війни сім'я жила в Путивлі, на околиці. Вони мали дві корови, коня, сорок соток землі. Але потім в 1936 році була проголошена колективізація, у них все відібрали. Сім'я залишилася ні з чим, вони повинні були працювати в колгоспі. Почалися жахливі, голодні часи. Про голодомор 1932-1933 року Галині Миколаївні багато розповідали мати та бабуся Наталія Олексіївна, яка пережила ці важкі часи. Вона розповідала, як багато людей помирало від голоду, як телєгою по вулиці їздили збирали мертвих. Вона бачила все це своїми очима, як дід Максим, сусід, сидячи на призьбі просив «дайте хлібу, дайте хлібу», незабаром він помер від голоду.

Про війну з Німеччиною моя бабуся багато чула від своїх родичів, від бабусі, яка залишилася в окупації з двома ще малими дітьми. Як вони пережили бомбардування. Розповідав батько бабусі, який пройшов через всю війну, розповідала і мати. Багато Галина Миколаївна читала про це, багато

переглянула фільмів. Мій прадід з перших днів був на фронті, та повернувся додому лише в 1945 році, коли розпочалася демобілізація військ.

В окупації в Путивлі залишилася бабуся Галини Миколаївни. Були обстріли та бомбардування, її хату було зруйновано, жили з забитими фанерою вікнами. Хата вся була посічена осколками. Дядька моєї бабусі було поранено, постраждало око та ноги. Для тих хто залишився в окупації було холодне та голодне життя, скільки було смертей.

Після закінчення війни ще одна біда спіткала людей – голод 1946-1947 років. Багато людей помирало від голоду. Люди були схожі на скелети. Для того, щоб якось врятувати своє життя їли різни трави, та робили з них «затерухи».

ЯСКЕВИЧ Б.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

СПОГАДИ КАЛІНІЧЕНКО МАРІЇ ІВАНІВНИ*

Моя прабабуся, Калініченко (в дівоцтві Гузієнко) Марія Іванівна, народилася 25 квітня 1925 року в м. Кролевець Сумської області. До війни закінчила 7 класів. Родина Марії Іванівни – тато Іван, мати, сестра Антоніна і брат Володимир. Батько працював в м. Конотоп на залізниці, мама на ткацькій фабриці.

Прабабуся пам'ятає про голодомор в 1933 році, їй було 8 років. Батько бабусі дуже хворів. Виховувати дітей матері допомагала бабця Марії Іванівни. Марія згадує, як ходила

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

збирати на поле гнилу картоплю, цукровий буряк, кукурудзу. Зі своєю бабусею сушили якесь листя, корінці. Кукурудзу мололи на грубу муку, на «камені» крутили. Варили картоплю і посипали висівками, дітям здавалося, що це дуже смачно. Захворіла і мати. Бабця сама доглядала дітей. У прабабусі була дитяча мрія сходити до заможних сусідів попросити хліба. Сусіди жили гарно, бо хазяїн родини був якимсь начальником. Дійде до хвіртки, а далі вона соромилась йти.

Коли розпочалася Друга світова війна учнів її школи зібрали і об'явили про початок бойових дій. Хлопців навчали воєнної справи, а дівчат сидіти за телефоном. Бабуся теж чергувала на молокозаводі, їй тоді було всього 16 років. Згадувала, як вчили поводитись при бомбардуванні. Перший раз коли літаки почали бомбити місто вона сиділа біля хати.

Про події з фронту взнавали з репродуктора, він висів у центрі міста.

У лісі вже були партизани. Одного разу дівчата знайшли їх, але партизани не взяли їх, бо їм потрібні були хлопці. Залишилась на поталу німцям – вдома.

Хворий батько пішов на окопи, він дуже хворий пішов теж на захист Батьківщини. Але коли він повернувся додому радянські війська уже відступили.

У Кролевець німці увійшли вночі, стояв страшний крик і стрілянина. Німці пішли по хатам. 26 листопада 1942 року Марія запам'ятала на все життя. Німецька влада оголосила жителям міста з'явитися на площі. Людей вели на залізничний вокзал під наглядом німецьких солдат з автоматами, у супроводі собак. Пам'ятає, як гучно грала музика, але всім було не до музики, всі плакали. Людей заводили у вантажні вагони. Там були і діти, і жінки, і старі. Всі стояли: не сісти – не лягти. З території України вивезли Марію до Германії.

В Германії вона попала в місто Фрідріхсхафен. Людей розмістили на території фабрики, вона не пам'ятає назву. Там

виготовлявали деталі для бойової техніки. Жили в бараках, там стояли триповерхові ліжка, вкривалися сукняними ряднинами. Якщо хтось захворів одразу десь пропадав. Носили спецодяг, на ногах були «гольцшуги» – підошва дерев'яна – гольц, спереду парусина, а задник – бляшаний. Натирали ноги до крові. Бубуся сама з часом стояла за станком. На території фабрики навіть був свій базар. За пайку можна було щось купити.

Марія працювала у підвальному приміщенні, був ризик захворіти від холоду, тому спасалися цибулею и кріпким перцем. Разом працювали італійці, бельгійці, французи, поляки. Поблизу працювали військовополонені, яким остарбайтери за можливістю допомагали і підтримували.

Близько двох років Марія Іванівна працювала на цій фабриці. Після нападу авіації табір розбомбили. Люди розбіглись хто куди, але далеко не втечеш, всіх переловили собаками. Марія потрапила до бауера. Пам'ятає адресу з її слів «Крайнсвагер, Постамцель, Імвільге» - з роками напевне змінилася назви.

У бауера Марічку дуже не ображали, але називали «русіншвайне (руська свиня)». Вона доглядала за хазяйством, доїла корову, кормила свиней. Хазяїн тільки раз побив бабусю, проте його дружина заступилася. Марія ходила там в церкву кожної неділі. Молилась за перемогу, за рідну Україну.

Визволили Марію й інших остарбайтерів американці. Зібравши людей відправили на Варшаву, а звідти - на Україну.

В часи Радянського Союзу вона боялася згадувати погані і не приємні речі. Навіть зараз недуже хочеться їй розповідати погане, але вона говорить, що багато людей гинули від своїх. Вбивали, обкрадали тих, хто повертався додому. З поїздів грабували і викидали на залізну колію. Щоб добратися додому і пішки йшли, і їхали в тамбурах. Бабуся везла чемодан з речами, який було забрано. Якби не віддала, то напевне і вбили б. Голод розруха. «Тільки Бог зберіг» - говорила бабуся.

Повернулась в Кролевець коли їй було 19 років. Прийшла до бабусі, батьків, сестри і брата не було в місті, вони виїхали.

Після війни пішла працювати на «Кролевецький завод метал», потім у госпіталі. Познайомилась зі своїм чоловіком, Калініченком Миколаєм, який був родом з Лебедина. Він пішов добровольцем в 17 років на війну. Там був контужений, та поранений у груди. Переїхала бабуся з чоловіком у м. Лебедин, навчалась у вечірній школі, потім у Сумському технікумі, і пропрацювала на Лебединській швейній фабриці майже 40 років.

У Марії Іванівни народилося двоє дітей. Тепер вона має четверо онуків і вісім правнуків. Зараз Калініченко Марії Іванівні 91 рік.

ЯЦЕНКО А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

РОЗПОВІДЬ ОЛЬХОВИКА ВІКТОРА ВАСИЛЬОВИЧА [*]

Мене звати Ольховик Віктор Васильович. Народився я 6 жовтня 1954 року у селі Караван Лебединського району Сумської області. Я хочу повідомити Вам про моїх дідуся і бабусю, які в дитинстві розповідали про своє життя. Дідусь – Домашенко Захар Артемович 1891 року народження, бабуся – Домашенко Христина Петрівна 1896 року народження. Вони народилися в селі Рябушки Лебединського повіту в сім'ї хліборобів. Здобули освіту у церковно-приходській школі. Жили

[*] Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

вони разом з батьками, з ранку до пізньої ночі обробляли землю. Сім'я була велика, мали 5 дітей. На долю моїх рідних випало дуже багато випробувань.

А зараз трішки докладніше... Для початку хочу розповісти, що Захар Артемович був військовим – учасником імперіалістичної війни 1914 року. Свою службу розпочав у місті Санкт-Петербург (гвардія фінляндського полку, 14 рота – охороняв царя Миколу). При поверненні з фронту, на Фінляндському вокзалі бачив на власні очі Володимира Ілліча Леніна, який стояв на броньовику.

Родина Захара Артемовича жила до війни добре, вони мали наділи землі, котрі їм було надано у 20-ті роки. Земля була роздана всім людям на селі порівну, саме тому вони і отримали свою частку. Звісно були такі люди, котрі не охоче ставилися до роботи, і тому відносилися до землі з марнотрацтвом. Вони могли випивати та гуляти, але кожен хотів отримувати з землі користь. І тоді, сім'ї Захара Артемовича було запропоновано наступне: «Обробляйте і нашу землю, а половину врожаю забирайте собі». Вони погодилися, а тому 5 чоловік в родині стали ще більше працювати і жити в достатку. Згодом прийшов період НЕПу, це була Нова Економічна Політика в державі. Коли наступив 32-ий рік, то прийшли активісти й сказали, що їхня сім'я – куркулі, тому було вилучено вдома все до останньої зернини і забрано майно.

У 1932 році погодні умови склалися сприятливі і хліб вродив, працьовиті люди не полінувались зібрати його. Але становище у країні було катастрофічним – спеціальні загони забирали не лише останнє зерно, але і печений хліб, крупу, квасолю, картоплю, горох, насіння для сівби овочів, навіть насіння квітів. Під кінець 1932 та на початку 1933 року люди вже не мали ніяких харчів – пухли від голоду. Родина їла кукурудзяні качани, стебла, просяне лушпиння, стручки акації, сушену солому, трави, гнилі кавуни і буряки. А тисячі пудів

хліба пріли, гнили на сусідніх залізничних станціях та елеваторах під пильною охороною міліції та чекали відправки до інших країн в якості гуманітарної допомоги. Бабуся Христина пекла перепічки, замішані на тирсі, товчених жолудях, ліщинових сережках. Та з кожним наступним днем ставало все скрутніше і голодніше. Заради порятунку родина виїхала на Донбас у Ворошиловградську область (станція Щітово, Боко-Антрацитовський район). Дідусь Захар почав працювати на шахті. Знаходилися вони там, доки не почалася війна. В цей період на Донбас почали надходити поранені. Ось саме в такий спосіб вони дізналися про війну. Цю звістку всі сприйняли з жахом, біллю, сльозами та побоюваннями за долю своїх малих дітей.

Шахти були підірвані в результаті бомбардування, тому вони працювали на захисних спорудах – копали окопи. Невдовзі німці пішли в наступ та оточили територію. Рятуючись, їхня родина разом з 5 дітьми пішла пішки до станції Люботин. Вони змучені та знесилені дійшли до зупинки і вирішили дати грошей поліцаям, щоб сісти на потяг, та дістатися своїх рідних місць. На жаль, все було не так просто. Поліцаї забирали кошти, не пускали нікого на потяги та розстрілювали всіх охочих, котрі намагалися пройти до вагону. Саме через це, потрібно було шукати вихід із цієї ситуації, адже у бабусі на руках були маленькі діти. Вона звернулася до німецького коменданта з проханням про допомогу, а той відповів: «Матка, поєдешь на родіну». Він посадив їх на потяг, відігнавши поліцаїв. Таким чином вони дісталися станції Боромля. Проте родина була змушена пройти ще 20 кілометрів до станції Рябушки. На той час вся територія села була окупована фашистами, молодь почали вивозити в Німеччину. Люди намагалися заховати своїх старших дітей у знайомих, близьких та родичів на хуторах, де не було німців, а малих дітей тримали при собі. А щодо літніх людей та дітей, то їх змушували працювати. Оскільки родина

Домашенків жила поблизу станції, то вони разом з іншими людьми переробляли колії для німецьких потягів (звужували їх). Це було потрібно для того, щоб німецькі вагони змогли там проїзжати. Якщо ж згадати про відношення німців до населення, то воно було не завжди жорстоким, оскільки траплялися різні військові. Деякі могли пригостити дітей лимоном чи шоколадкою. Поліцаї ж відносилися до людей зневажливо та погано.

Важливим спогадом являється те, що одного разу вночі до домівки сім'ї заїхала розвідка Сидора Артемовича Ковпака на двох санях. Домашенки їм допомогли: приготували поїсти, попрали їхні речі, висушили. Проте бійці давали їм власні продукти, з яких можна було готувати, оскільки в родини нічого не було. Доки партизани відпочивали, Захар Артемович охороняв їхній спокій на вулиці.

Коли ж у селі з'явилася Червона Армія, то фашисти тікали, залишаючи своїх поранених та вбитих. Місцеве населення поховало їх. Навіть зараз жителі пам'ятають ті місця. Коли ж армія почала рухатися далі, то за ними пішло багато добровольців, серед них був і мій батько Ольховик Василь Панасович 1925 року народження (на той час йому було лише 17 років). На фронті він був розвідником, ходив на завдання. Одного разу йому пощастило взяти язика, але самого було поранено снайперською кулею та направлено до шпиталю. Був народжений орденом Великої Вітчизняної війни (додається).

Також хочу розповісти про дядька, Ольховика Петра Панасовича 1918 року народження, рідного брата мого батька. Він закінчив Харківське військове училище, був кадровим військовим, а перед війною служив на Іранській границі. Коли ж прийшла війна на наші землі, то Петро Панасович зібрав добровольців, подав рапорт командиру на пішов на фронт. Там він був старшим лейтенантом і командиром взводу. Загинув на Мамаєвову кургані, Сталінградської області. Про це дізналися

коли прийшла «похоронка». Згодом, по запитам було з’ясовано, що Петро був похований у Сталінградській області, в населеному пункті Ленінськ.

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ АРХИВ
Министерства обороны СССР
10 февраля 1983 г.
№ 3 / 64714
142100, г. Подольск, Моск. обл.

Сумская обл,
Лебединский р-н,
с.[illegible]

ОЛЬХОВИК В.А.

По данным отдела безвозвратных потерь личного состава СА значится:

"Командир взвода 72 стрелковой бригады лейтенант ОЛЬХОВИК ПЕТР АФАНАСЬЕВИЧ, 1918г. рождения, умер от ран 1 октября 1942г. в эвакуационном пункте № 105, похоронен в н.п. Ленинск Сталинградской обл."

Основание: донесение № [illegible]498-1943г.

Документов 72 стрелковой бригады за 1942г., необходимых для наведения справки, на хранении в ЦАМО СССР не имеется.

НАЧАЛЬНИК АРХИВОХРАНИЛИЩА ВОСТОРГОВ

исп. Разумовский

Про його героїзм та хоробрість розповіла медсестра, яка служила разом з ним. Сама вона з міста Сум і жила на вулиці Холодногорській. Розповідала, що він був поранений, а всіх поранених пускали на плоту вниз по Волзі, де їх чекали наші бійці. Вона не раз писала йому листи та не отримувала відповіді. А одного разу навідалась до його родини після закінчення війни дізнатися, як далі склалась його доля. Проте приїхавши, отримала страшну звістку – Петро Панасович не повернувся з фронту (вона знепритомніла). Згодом жінка почала листуватися з родиною загиблого Петра. (Листування з його сім’єю додається).

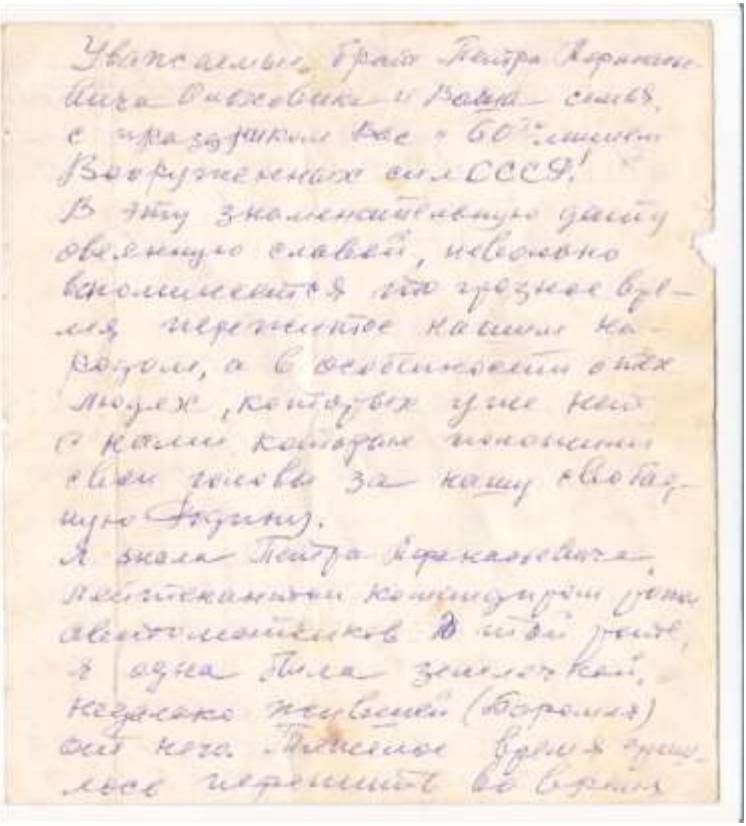

На закінчення своєї розповіді, хочу побажати вам, юному поколінню, ніколи не забувати історію свого роду, адже дуже важливо зберігати у пам’яті сторінки минулого, щоб не допустити трагічного повторення їх в майбутньому.

А головне, миру нам усім та рідної землі під ногами!!!

ЯЩЕНКО Н.
(науковий керівник – к. і. н., доц. *В. А. Нестеренко*)

РОЗПОВІДІ ЯЩЕНКО КАТЕРИНИ ОЛЕКСІЇВНИ*

Моя бабуся, Ященко Катерина Олексіївна, часто розповідає мені про моїх предків і були свідками трагічних подій ХХ ст. Вона народилася 26 серпня 1948 року в селі Підопригори Лебединського району Сумської області. Закінчила 8 класів Підопригорівської середньої школи. Потім навчалася в Сумському сільськогосподарському технікумі 4 роки за спеціальністю агроном. Батько Олексій та мати Ганна все життя працювали в колгоспі. Бабуся має рідну сестру по матері Москаленко Марію Іванівну 1950 року народження. Вона закінчила 11 класів Штепівської середньої школи, а потім 4 роки Чернігівського ткацького училища.

Бабуся розповідала про свою матір, яка пережила і голод, і війну. Вона, Колдовська Ганна Лаврівна, народилася 6 вересня 1922 року в селі Підопригори Лебединського району Сумської області. Закінчила 5 класів середньої школи, далі ніде не навчалася. Працювала все життя в колгоспі. Батьки, Колдовський Лаврін Михайлович та Колдовська Христя Степанівна, коли не було колгоспів, працювали вдома, а коли вони з'явилися, то працювали там все життя. Сім'я була багатодітна. Жили бідно. Ганна мала чотири сестри: Ольга, Оксана, Євдокія, Марія, та один брат Микола. В неї було ще двоє сестер-близнят, але вони померли ще малими. Сестри повиходили заміж, хто в сусідні села, хто залишався в рідному селі. Всі вони все своє життя працювали в колгоспі. Батько

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Лаврін все життя працював у вітряку мельником. За селом були вітряки. Там він молов муку і завдяки цьому сім'я пережила голодомор. Дід змітав всі ті рештки, які злітали внаслідок меління, змітав із землею та мукою та приносив додому. Так вони і виживали на такому хлібові.

Бабуся Катя знала про голодомор з самого дитинства від своєї бабусі Насті (по батьковій лінії). Її чоловік працював комірником, а баба Настя пекла хліб в комору для начальства. Завдяки такому положенню подружжя пережило голодомор. Настя пекла хліб двічі: перший раз для начальства, а другий раз для голодних людей. Вони чули запах хліба та сунули до неї валом та просили його. Настя, згрібаючи різні висівки, листячко, половки та різні відходи, пекла для них хліб. Настя розповідала про те, як у людей відбирали хліб, як з-під припічка витягали квасолю та висипали її з горщиків, відбирали зовсім все.

Баба Катя говорила, що коли в наші краї прийшли німці, вони їздили по селу, насильно забирали людей та відправляли їх в Німеччину. Так сталося і з її матір'ю Ганною. Вона була ще незаміжньою дівчиною, коли її забрали до Німеччини. А вже тільки після перемоги радянських військ Ганна повернулася додому. Вона була на тій території, яку звільняла Червона армія.

Ганна нікому нічого не розповідала про те, що вона там робила, як вона там жила. Але коли Німеччина почала виплачувати компенсацію тим людям, яких насильно забирали туди, то потрібно було робити справки про те, хто де був та хто чим займався в Німеччині. Бабуся Катя почала розпитувати матір про все це, але та не хотіла нічого розповідати. Вона кричала: «Я не хочу нічого, мені не потрібні ніякі гроші. Мені там було добре». Катерина не розуміла чому мати так на це все реагує, бо тоді в радянській школі учням мало розповідали про те, як поводилися з тими, хто повертався з Німеччини. Ті люди, які поверталися, взагалі боялися розповідати про те, хто де був і чим там займався. Вже пізніше, коли Україна стала незалежною,

почали піднімати архіви та розповідати про те, що робила радянська влада із тими, хто працював у Німеччині, як відносилися до полонених, які поверталися з німецьких таборів. Тоді Катерина зрозуміла чому так агресивно мати віднеслася до її. Просто матір була дуже налякана. Коли полонені поверталися назад з Німеччини додому, то вони проходили фільтраційні табори. І кожен проходив допит: де ти був, ким ти працював, що ти робив? Після цього полонених відправляли ешелонами в Україну. Люди знали, що багато хто потрапляв додому, а хто потрапляв і в Сибір.

От саме такий табір і пройшла Ганна Лаврівна. Вона була налякана тим, що її теж можуть відправити до Сибіру. Вона говорила, що була в хазяйки і там їй було добре. Тому дочка Катерина так і написала в заяві на компенсацію. Німеччина виплачувала всім різну компенсацію, в залежності від того хто чим займався. Ганна отримала найменшу, так як в заяві було зазначено, що їй там було добре. Але коли Німеччина вирішила виплатити компенсацію вдруге, то потрібно було зібрати більше документів. Дочка Катерина поїхала в сумський архів, там знайшли списки і виявилося, що Ганна працювала на продуктовому заводі. Приїхавши додому, дочка запитала Ганну, чому вона їй не сказала правди, та відповіла, що боялася сказати про те, що працювала на німців. Та розповіла, що жила в хазяйки, в якої чоловік загинув на війні, тому їй потрібна була помічниця по дому. Хазяйка приводила Ганну на завод, здавала начальству та забирала додому після роботи. Дівчина нікуди вільно ходити не могла, тому і не мала змоги отримувати якісь звістки з дому.

Бабуся Катя розповідала, що на війну був відправлений мій прадід Ященко Сергій Федорович. Народився в 1913 році в селі Червлене Лебединського району Сумської області. На фронт його забрали відразу як почалась війна. Але воював він не довго. Коли була битва за Москву, йому відірвало ногу і він

потрапив в госпіталь в Казахстан. Там був спеціальний госпіталь для інвалідів. Коли звільнили нашу територію і Червона армія пішла далі, Сергій повернувся в село Червлене.

В роки війни в селі Червлене в лісах був партизанський загін. Коли партизани напали на німців, ті запідозрили, що селяни допомагають партизанам. Тоді в село прийшли каральні загони, вони зібрали більше десяти чоловіків і розстріляли їх в селі на горі. У німців не було жодних доказів того, що ці чоловіки допомагали партизанам. Вони, на основі своїх підозр, хотіли розправитись з місцевими жителями та залякати їх, щоб надалі більше ні в кого не виникло бажання допомагати партизанам. Одним із розстріляних чоловіків був мій прадід Іван. Розстріляних поховали в іншому місці, але пізніше перепоховали на тій же горі і донині там стоїть пам'ятник загиблим.

За розповідями бабусі Каті, в селі жила Наконечна Анастасія, вона весь час працювала в сільській раді секретарем. Анастасія працювала перекладачем у німців і докладала нашим підпільникам та партизанам дані про німців і все що дізнавалася в штабі. В селі були такі люди, які допомагали партизанам.

В післявоєнні роки людям жилося тяжко. Вони ходили на роботу, їм грошей не платили, а зараховували трудодні. А потім, коли збирали урожай зерна, частину виділяли та роздавали людям за зароблені трудодні. Але в 1946-1947 роках настав голод. Людям перестали видавати зерно. Їм нічого було молоти і вони виживали хто як міг: у кого була картопля, у кого ще якісь запаси.

Після голоду життя теж не було легким. Сім'я бабусі Каті жила дуже бідно. Батько був хворий, на роботу не ходив. Мати одна ходила на роботу, заробляла гроші, сама тягнула на собі всю родину: двох дітей, чоловіка та свекруху. Пенсії тоді не платили нікому, заробітна плата була мала.

ЗМІСТ

<u>ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА</u>

БАРАНОВА Д.
ВНЕСОК ГЕОРГІЯ НАРБУТА У ПРОЕКТУВАННЯ ГЕРБІВ 3

ГОНЧАРЕНКО Я., МАЛІЙ Б., ОХРІМЕНКО А.
ЗАКОНОДАВЧІ ОРГАНИ УКРАЇНСЬКОГО
МІЖВОЄННОГО ПЕРЕДПАРЛАМЕНТУ 5

КОРОЛЬ В. Н., СЕРДЮК Ю.
ВЗГЛЯДЫ АРНОЛЬДА ТОЙНБИ НА ОТНОСИТЕЛЬНОСТЬ
ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И УМОПОСТИГАЕМОЕ
ПОЛЕ ИСТОРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ 13

КУХНО М.
ДІЯЛЬНІСТЬ ПАВЛА ПЕТРОВИЧА СКОРОПАДСЬКОГО 19

ПАНЧЕНКО А.
ДІЯЛЬНІСТЬ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
В ОСВІТЯНСЬКІЙ ГАЛУЗІ В ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст. 23

САВЧЕНКО А.
ЗМІНА УКРАЇНСЬКИХ ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДІВ
ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 26

ХАЧАТАР'ЯН К.
ІСТОРІЯ ІКОНИ СПАС КРОВОТОЧИВИЙ
АБО «ХЛІБ ЖИТТЯ» 30

ПОЛІТИКА І ПРАВО

БУГАЄНКО А.
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЬКИХ РАД ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 33

ГУЩИН В.
ПОНЯТТЯ «ПОДАТКОВЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ»: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА, СКЛАД ТА ОСОБЛИВОСТІ 36

ІВЕРШЕНЬ А.
АНАЛІЗ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ 41

КОРСУН Д.
ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ 45

ОПАНАСЕНКО А.
ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ 51

ПОПОВА З.
АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ДЖОРДЖА ОРУЕЛА «1984» 55

САКАЛ А.
ІНТЕРНЕТ-КОНФЛІКТИ ЩОДО ПРАВ НА ОБ'КТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 60

СТАРЧЕНКО Ю.
ПРОБЛЕМА УЧАСТІ ЖІНОК У ПОЛІТИЦІ 64

ХОРУЖА Ю.
РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ В СТРУКТУРІ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН 69

УСНА ІСТОРІЯ

БАБЧЕНКО Ю.
ПОДІЇ ХХ СТОЛІТТЯ У СПОГАДАХ МОЇХ РІДНИХ 73

БИВАЛІНА Д.
СПОГАДИ ПРО ВІЙНУ 75

БІЛОУС Ю.
ІСТОРІЯ МОЄЇ РОДИНИ 77

ВАЛЮХ А.
ІСТОРІЯ РОДИНИ ТАРАСЕНКО 81

ВОВЧЕНКО В.
ІСТОРІЯ МОЄЇ РОДИНИ В ХХ СТОЛІТТІ 88

ГАМАЛІЙ Ю.
СПОГАДИ МОХЕР ВІРИ ФЕДОРІВНИ 95

ГЛОБА А.
СПОГАДИ ПРО ГЕРОЇВ МИНУЛИХ РОКІВ 98

ГРИБІНІЧЕНКО Р.
СПОГАДИ МОЄЇ БАБУСІ ПРО ПОДІЇ
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 100

ДЕЙНЕКА М.
СПОГАДИ СОЛОВЕЙ ЄЛИЗАВЕТИ ІЛАРІОНІВНИ 106

ЖУРАВОК А.
ІСТОРІЯ ВЛАСНОЇ РОДИНИ 108

КВАЧАН Р.
ІСТОРІЯ МОЄЇ РОДИНИ 110

КОЛЕСНИК Н.
СПОГАДИ ФРОЛОВОЇ ВАЛЕНТИНИ СЕРГІЇВНИ 113

КОЛОМІЄЦЬ Д.
КЛЮЧОВІ ПОДІЇ ХХ СТОЛІТТЯ
В СПОГАДАХ МОЇХ РІДНИХ 120

КОНДРАТЕНКО М.
СПОГАДИ ТКАЧЕНКА МИКОЛИ ІВАНОВИЧА 122

КОРЕНЕВ М.
СПОГАДИ НЕСТЕРЕНКО НІНИ МИКИТІВНИ 125

КОРЖ В.
СПОГАДИ ДІТЕЙ ВІЙНИ 127

КОРОПЕЦЬ М.
СПОГАДИ СЕМЕНЕНКО КАТЕРИНИ ІВАНІВНИ 131

КРІПАК Є.
СПОГАДИ ХОМІНІЧ УЛЯНИ ТИМОФІЇВНИ 133

КУЧЕРЕНКО П.
СПОГАДИ КУЧЕРЕНКО НІНИ МИХАЙЛІВНИ 135

ЛИСЕНКО Д.
ІСТОРІЯ ВЛАСНОЇ РОДИНИ 137

ЛУЦЕНКО Д.
СПОГАДИ БАБУСІ 140

МОРОЗОВ О.
СПОГАДИ КІХТЕНКО ГАННИ ПИЛИПІВНИ 143

МОСКАЛЕНКО И.
ИСТОРИЯ ЖИЗНИ КЕСЕЛЬМАНА
РОБЕРТА СЕМЕНОВИЧА 145

РОМАНЧЕНКО Я.
СПОГАДИ КЛИМЕНКО ГАЛИНИ ІВАНІВНИ 147

СОЛОВЕЙ І.
ПАМ'ЯТЬ ПРО ПРАДІДА 149

СОЛОМКО Ю.
СПОГАДИ АВРАМЕНКО ВІРИ ПАВЛІВНИ 152

СТАРУН А.
СПОГАДИ ДИТИНСТВА 154

ТАРАСЕНКО Є.
СПОГАДИ З МИНУЛОГО 156

ТОЛОК Т.
ІСТОРІЯ ЖИТТЯ ТОЛОК НІНИ ВАРФОЛОМІЇВНИ 164

ТУРЧИН О.
СПОГАДИ ПРО ВОЄННИЙ ПЕРІОД 167

ХУРСЕНКО А.
СПОГАДИ СЕНЧЕНКО ВАСИЛЯ ЄГОРОВИЧА
ТА КРАМІНСЬКОЇ ЄЛИЗАВЕТИ АНДРІЇВНИ 169

ЧУЖЕНКО Г.
ПОДІЇ ХХ СТОЛІТТЯ ОЧИМА МОЇХ РІДНИХ 170

ЯСКЕВИЧ Б.
СПОГАДИ КАЛІНІЧЕНКО МАРІЇ ІВАНІВНИ 172

ЯЦЕНКО А.
РОЗПОВІДЬ ОЛЬХОВИКА ВІКТОРА ВАСИЛЬОВИЧА 175

ЯЩЕНКО Н.
РОЗПОВІДІ ЯЩЕНКО КАТЕРИНИ ОЛЕКСІЇВНИ 181

Наукове видання

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 2

(Суми, 19 травня 2017 року)

Оригінал-макет підготував В. М. Король
(секція історії кафедри конституційного права,
теорії та історії держави і права)

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат,
економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.
Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 16,77. Обл.-вид. арк. 17,90. Тираж 120 пр. Зам.№
Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.